

Universita Karlova
filosofická fakulta
katedra psychologie

Reakce na ambivalentní objekt

Mgr. Jeroným Klimeš

2002

Aplikace teorie reakce na ambivalentní podnět v oblasti náhradní rodinné péče (praktická část)

1 Obsah

1	Obsah.....	1
2	Úvod.....	3
3	Uvedení do praxe Náhradní rodinné péče (NRP).....	4
3.1	Principy Rodiče k dítěti versus Dítě k rodičům.....	5
3.2	Dimenze NRP.....	6
3.3	Napětí mezi rodinným a institucionálním přístupem.....	7
3.4	Pohled žadatelů.....	8
3.5	Psychologické vyšetření.....	8
3.6	Konfliktnost psychologického vyšetření v NRP.....	8
3.6.1	Nedostatek svobody při vyslovení zamítavého stanoviska.....	9
3.6.2	Časově omezené versus neomezené vyšetření.....	10
3.6.3	Měření konfliktnosti žadatelů.....	11
3.6.4	Odklad a návaznost terapie na diagnostiku.....	11
3.7	Průběh psychologického vyšetření.....	12
3.8	Otázky disimulace.....	13
3.8.1	Selektivní výpovědi a zamlčování.....	14
3.8.2	Pasivní odpor.....	15
3.8.3	Autostylizace a disimulace u dotazníků.....	16
3.9	Disimulace abusu návykových látek.....	17
3.10	Omezování disimulace a autostylizace.....	20
3.11	Tématické podnětové situace.....	21
3.12	Manipulace se žadateli.....	22
3.13	Využití zátěžových situací a přirozeného konfliktu pro diagnostický náhled.....	22
3.14	Aspirační testy.....	23
3.15	Neznalosti žadatelů o problematice NRP.....	24
3.16	Úspěch v práci není předpokladem úspěšnosti v NRP.....	26
3.17	Otázky času a předpokládané motivace v NRP.....	27
3.18	Fáze chladu po převzetí dítěte.....	29
3.19	Manipulace starších dětí a otázky času při převzetí dítěte.....	30
4	Nepřímé diagnostické přístupy.....	32
4.1	Absence předpokládané reakce.....	32
4.2	Neslučitelné rysy.....	33
4.2.1	Příklady neslučitelných jevů pro nepřímou diagnostiku.....	34
5	Rozdíly mezi plodnými a neplodnými žadateli o náhradní rodinnou péči.....	37
5.1	Vliv dlouhodobé neplodnosti.....	37
5.2	Ego-vztažný posun.....	39
5.3	Pocit nároku na dítě a tlak na rychlé vyšetření.....	40
5.4	Velké požadavky na dítě.....	40
5.5	Nezájem o NRP a neznalost problematiky.....	40
5.6	Změny v motivaci.....	41
5.7	Vliv neplodnosti na stabilitu manželství.....	41
5.8	Atributy vhodných žadatelů.....	42
5.9	Statistická analýza.....	42
5.9.1	Sběr dat.....	42
5.9.2	Statistická významnost.....	43
5.9.3	Plodnost žadatelů a samožadatelů.....	43
5.9.4	Další tabulky.....	44

5.9.5	Rasové aspekty.....	45
6	Dotazník na sexualitu, partnerství a žárlivost.....	48
6.1	Okolnosti vzniku dotazníku.....	48
6.2	Původ otázek a typ odpovědí.....	48
6.3	Sběr respondentů.....	48
6.4	Deskriptivní charakteristiky.....	49
6.5	Překódování otázek - výhody a nevýhody.....	49
6.6	Signifikantní rozdíly v průměrech mužů a žen.....	50
6.7	Analýza korelací.....	50
6.8	Závěr.....	54
7	Dotazník manipulativního chování (Dotman).....	56
7.1	Popis respondentů.....	57
7.2	Deskriptivní statistika.....	57
7.3	Spearmanovy korelace.....	59
7.4	Analýza reliability.....	61
7.5	Klastrová analýza.....	64
7.6	Faktorová analýza.....	66
8	EOD – A.....	68
9	Krokodýlí řeka (AEGOS).....	69
9.1	Způsob vyhodnocení.....	70
9.2	Příklad výpočtu vzdálenosti.....	71
9.3	Hodnocení postav.....	72
9.4	Popisná charakteristika.....	73
9.5	Klastrová analýza.....	74
10	Adam, Eva, had, strom a jablko.....	76
10.1	Pořadí kreslení a pohlaví.....	76
10.2	Pořadí hada a počet jablk.....	78
10.3	Pořadí stromu a pořadí Adama a Evy.....	78
10.4	Externí validita.....	78
10.5	Orientace papíru a lži skóre.....	79
10.6	Vztah pohlaví respondenta a umístění Adama a Evy.....	80
10.7	Naklonění stromu.....	81
10.8	Směrování hlavy hada.....	82
10.9	Závěr.....	82
11	Literatura.....	83
11.1	Zkratky.....	83

2 Úvod

Teoretická část mé práce měla za úkol zevrubně popsat nejrozličnější reakce, které subjekt může vykazovat při kontaktu s ambivalentním objektem. V praktické části se pokusíme některé z hypotéz teoretické části ověřit a ukázat na nějaké metody měření psychické vzdálenosti. Jedná se tedy o aplikace teoretických předpokladů teorie reakce na ambivalentní objekt na oblast náhradní rodinné péče, kde se stávají ambivalentním objektem rodiče, dětem a psycholog žadatelům, partneři mezi sebou ap.

Praktická část se skládá z několika kratších studií, které vděčí za svůj vznik mé práci v oddělení Náhradní rodinné péči (dále jen NRP) při Městském centru sociální práce a prevence. Toto oddělení fungovalo přibližně rok a půl a jeho činnost byla ukončena změnou zákona o sociálně právní ochraně dítěte, který výrazně pozměnil i praxi ve vyšetřování žadatelů o NRP.

V následujících odstavcích tedy bude řeč o následujících otázkách:

1. Praxe NRP a průběh psychologického vyšetření
2. Rozdíly mezi plodnými a neplodnými žadatelí
3. Dotazník na žárlivost
4. Inventář manipulativního chování
5. Test „Krokodýlí řeka“ a jeho využití pro měření psychické vzdálenosti
6. Projektivní kresebný test AESHJ a pokus o jeho formálně kompoziční analýzu.

3 Uvedení do praxe Náhradní rodinné péče (NRP)

Tato část má sloužit jako vstupní seznámení s praxí NRP. Netýká se tedy specificky teorie reakce na ambivalentní objekt, ale je nutná pro pochopení celkového rámce a kontextu, ve kterém se budeme později touto teorií zabývat.

Náhradní rodinná péče (NRP) je souhrnné označení pro všechny druhy nekolektivní péče o děti, o které se z nejrůznějších důvodů nemohou starat biologičtí rodiče. Jedná se tedy nejčastěji o *adopce čili osvojení*, kdy se žadatelé stávají před zákonem plnohodnotnými rodiči adoptovaného dítěte, dále o různé formy *pěstounské péče*, (kdy pěstounští rodiče pečují o dítě v době, kdy se o ně nemohou z nejrůznějších důvodů starat biologičtí rodiče). Kromě toho spontánně vzniká zatím zákonem nekodifikovaná forma NRP, která se označuje za *hostitelství*. Je to de facto dovolení ke kontaktu s dítětem, kde se žadatelé stávají dítěti jakýmsi strýcem či tetou. Je otázkou budoucích let, do jakých forem se hostitelství vyvine. Mohlo by se jednat nejen o jakési strýčky a tety, ale i o různé vedoucí skautu či jiných zájmových organizací, kteří by chtěli do svých oddílů přibrat několik dětí z dětských domovů (DD). V současné době hodně schází nějaké podobné integrační mechanismy, které by nelpěli na adoptivním rodičovství. Jisté pokusy dělá IDM (Institut dětí a mládeže při MŠČR), ale o jakémkoli soustavnějším úsilí nemůže být ani řeč.

V době fungování našeho oddělení byl postup vyřizování žádostí o NRP následující. Pokud se žadatelé (pár či jednotlivci) rozhodli pro adopci či jinou formu NRP, museli podat žádost na místním oddělení pro rodinu a dítě, tzv. OPD, kde si od nich sociální pracovníce vyžádaly ještě celou řadu dalších informací, potvrzení a vyšetření. Tyto pracovníce rovněž navštívily žadatele v jejich domově. Dále byla žádost podstoupena Magistrátu, který jim nabídl vzdělávací kurzy v Kojeneckém ústavu. Poté byli žadatelé odesláni na povinné psychologické vyšetření, které se provádělo v našem oddělení NRP při MCSSP. Žadatelé byli vyšetřeni v několika sezeních a na závěr byli seznámeni s výsledky tohoto šetření a zpráva o vyšetření se poslala zpět na Magistrát.

V případě kladného vyřízení žádosti byli žadatelé zařazeni do seznamu žadatelů, ze kterých poradní sbor (psycholog, lékař, právník, sociální pracovník) vybírali ty nejvhodnější pro konkrétní dítě do NRP. V praxi to tedy znamenalo, že děti vhodné pro NRP zbytečně nečekaly. V okamžiku, kdy se naplnily právní podmínky pro přechod do NRP (např. biologičtí rodiče se vzdali rodičovských práv ap.), byly dětem ze seznamu žadatelů vybráni nejvhodnější žadatelé, kteří byli t. č. k dispozici. Dále to znamenalo, že neexistoval pořadník žadatelů podle délky čekání. Z dostupných žadatelů se vybírali ti, které poradní sbor považoval pro dané dítě za nejvhodnější bez ohledu na to, kdy bylo dokončeno jejich komplexní vyšetření. (K době podání žádosti se přihlíželo pouze, pokud se mělo volit mezi vícero žadateli přibližně stejných kvalit.)

3.1 Principy Rodiče k dítěti versus Dítě k rodičům

Tato praxe vybírání vhodných *rodičů k dítěti* má mnoho výhod i nevýhod oproti opačnému: Když rodiče si vybírají dítě. Pokud mají rodiče svobodu říci pouze ano či ne vůči nabídnutému konkrétnímu dítěti. Redukuje se výrazně jev přebírání dětí a míra pozdějších pochyb při výchovných problémech ve smyslu, zda si spíše neměli vzít to druhé či třetí dostupné dítě. Tato praxe je také blíž přirozenému rodičovství, kdy rodiče také neví, jaké bude dítě, co se jim narodí. Mezi další výhody patří to, že organizace mají větší svobodu v rozhodování o tom, jaké dítě nabídnou tomu kterému páru. Výrazně se redukuje tzv. experimentování s dětmi, braní si dětí „na zkoušku“. Stejně tak dává přibližně stejnou šanci všem právně volným dětem – jak těm hezčím a sympatičtějším, tak těm méně atraktivním. Volný výběr rodičů totiž vede k jevu přebírání, kdy škaredější děti jsou opomíjeny.

Hlavní nevýhodou tohoto postupu je však fakt, že žadatelé jaksi kupují „zajíce v pytli“, že neví, jaké nabídnuté dítě bude a tedy sázejí na jistotu. Chtějí proto dítě co nejmenší, bílé a zdravé. Takže tato metoda přestává být funkční u dětí starších či jiné než bílé rasy a u dětí postižených, protože pro tyto děti nemáme dostatek zájemců. Toto sázení na jistotu je typické pro situace, kde lidé nemají kontrolu nad okolím. Například v Číně, kde stát se pokoušel násilně omezit počet narozených dětí (kontrola porodnosti), tím že páru dovolil pouze jedno dítě. Dosáhlo se však jen jednoho. Páry chodily na interrupce tak dlouho, až se jim narodil chlapeček. Jinými slovy opět sázely na jistotu tam, kde se stát snažil omezit jejich volbu.

Bylo by tedy nanejvýš vhodné, aby se v těchto případech slevilo a v rozumné míře a řízeně přešlo k metodě, kdy by se vybraným žadatelům nějak umožnil napřed kontakt a později i omezený výběr z neumístitelných dětí. Dalo by se tak odpomoci tomu, že dětské domovy jsou přeplněny dětmi, které se právně uvolnily až ve starším věku.

Obecně by se dalo říci, že žadatelům chybí kontakt a zkušenosti s dětmi z DD, protože jinak by nelpěli za každou cenu na nízkém věku, bílé rase a zdraví dítěte. Je pravda, že stávající praxe tento neformální kontakt moc neumožňuje, a tak nutí žadatele k různým kličkám a pokusům obcházet organizace. To mnohé vhodné žadatele odradí a naopak mnozí tvrdí a neústupní žadatelé v tomto boji s úřady vychází vítězně, i když to není k dobru dětem.

Několikrát jsem se setkal s případy, kdy rodiče si zažádali o malé, zdravé a bílé dítě do roku a půl. Pak v nějakém dětském domově spatřili jaké dítě, které se jim zalíbilo. Od té doby usilovali o toto vyhlédnuté dítě, i když se diametrálně lišilo od jejich původních požadavků. Například jednou rodiče chtěli malé dítě do roku, samozřejmě bílé, ale v nějakém kojeneckém ústavu se zamilovali do tříletého cikáněte, které nakonec získali. Podobně rodina žádala o tříleté dítě a nakonec si vybojovala asi 11letého hochu bulharské národnosti, o kterého nepečovala jeho vlastní matka, alkoholička. Podobně prakticky všechna vyšetření rodičů, kteří žádali dítě starší 5 let, byla žádostmi na konkrétní, jim již známé a vyhlédnuté dítě. Jinými slovy u věku nad 6 let metoda hledáme rodiče

k dítěti naprosto selhává a je třeba zvažovat o rozumné implementaci metody opačné, tj. k rodičům hledáme dítě.

Tento postup by mohl vypadat následovně. V rámci prázdninových táborů, které pořádá IDM by se sešli tři skupiny: Děti z DD, vybraní žadatelé o NRP, kteří by to měli jako součást teoretické přípravy a psychologové s vedením tábora. Tábor by byl veden jako každý jiný tábor s tím, že žadatelé o NRP spolu s vedením a psychologem vymýšleli program pro děti. Dětem by dospělí žadatelé byli představeni jako vedení kurzu, ne jako třetí skupina. Nikdo by nehovořil o tom, že tito rodiče si mají mezi dětmi vybírat, ani dětem by nebylo řečeno, že si mezi vedením tábora mají hledat náhradní rodiče. Šlo by jen a jen o společně strávený čas a příležitost se vzájemně poznat. Pokud by se nějaké děti s žadatelem tzv. našly, bylo by to chápáno jako jistá „přidaná hodnota“, šťastná náhoda. Něco, co vlastně ani nebylo plánováno, tím méně vyžadováno.

3.2 Dimenze NRP

Náhradní rodinná péče se může uskutečňovat v řadě dimenzí, které jsou na sobě vzájemně nezávislé. Ne každé dělení má svou smysluplnost v NRP a našem socio-kulturním prostředí. Následující kategorie se jeví jako neužitečnější a jsou seřazeny podle atraktivity pro žadatele o NRP.

- 1) Věk dítěte:
 - a. Kojenec do jednoho roku)
 - b. Batole od roku až do 3 let
 - c. Předškolák 3 – 6 let
 - d. Školák až do prepuberty (mladší školní věk)
 - e. Puberta a výše do 18 let, což je horní hranice pro adopci
- 2) Rasa:
 - a. Bílé či bez známek jiného rasového původu
 - b. Černošské
 - c. Žluté
 - d. Romské
- 3) Druhy NRP:
 - a. Osvojení čili adopce
 - b. Pěstounská péče v různých formách
 - c. Hostitelství (Třetí místo je dáno relativní neznámostí této formy NRP. Jedná se o vztahy 1:1 až 2:2, kde samozadatel(ka) či pár žadatelů je v pravidelném déletrvajícím kontaktu s jedním dítětem či sourozenci.)
 - d. Dovolení ke kontaktu s dítětem (Nejedná se přímo o NRP, ale například o vedoucí různých kroužků, táborů či zájmových organizací, kteří chtějí mezi děti zapojit i některé z kolektivních zařízení.)
 - e. Dětské vesničky (doplněno jen pro úplnost)
- 4) Zdravotní stav dítěte:
 - a. Naprosto zdravé
 - b. Lehčí, dočasné či pouze sociální postižení. (Sociálním postižením označují ty případy, jako je například choroba rodičů, kterou však dítě nemá nebo nemohlo získat.)
 - c. Těžké postižení nevyžadující celodenní péči. (Například slepota u dítěte je pro některé rodiče dobře přijatelná, pokud s ní mají zkušenosti z práce ap.)
 - d. Těžké postižení vyžadující celodenní péči. (Nemá smysl u adopci.)

K druhům NRP je nutno poznamenat, že psychologický pohled je poněkud odlišný od právního. Zde jde spíše o vystižení různých druhů typů žadatelů a forem které mají vliv na povahu NRP. Velice často jsou adoptivní rodiče velmi podobní rodičům pěstounským. Nicméně ve většině případů jsou pěstounští rodiče mnohem více tolerantnější v řadě ukazatelů. Proto je s nimi nutno často pracovat odlišně, připravovat je na jiný okruh problémů. Například přijetí staršího dítěte je jiné než přijetí kojence.

Například u hostitelství je třeba žadatele jinak připravovat než u adopcí či pěstounství. Vedoucí DD si někdy stěžují, že děti chodí z návštěv u hostitelů citově rozrušeny. Zde bývá pnutí mezi tím, kdy se hostitelé chovají k dětem ne jako strýčkové a tetičky, u kterých je dítě pouze na návštěvě přes víkend, ale někdy se nechají unášet vizí rodičovství, kdy dítě získává falešnou naději, že toto by mohli být jeho noví rodiče. Na tyto jevy je nutno budoucí hostitele připravovat jinak než adoptivní rodiče.

3.3 Napětí mezi rodinným a institucionálním přístupem

Vedoucí DD někdy odmítají hostitelství kvůli problémům, které mají s přechody dítěte k hostitelům a zpět do DD. Je pravda, že dítě bez těchto přechodů je citově klidnější, a tedy se jeví z pohledu vychovatelů jako lépe zvladatelné a méně problémové, ale na druhé straně takto vychované děti vycházejí z DD naprosto nepřipravené na život. Nejsou schopni si vybrat mezi dvěma jogurty, protože v DD mají vše na přiděl. Jsou u vyjevení, když se dostanou do supermarketu ap. (Viz příklad hostitelství v přílohách) Není divu, že pak přirozeně přechází do vězení, kde je podobný režim jako v DD. Tedy dobrá institucionální zvladatelnost dítěte je někdy v rozporu s jeho zdárným vývojem.

Analogicky se můžeme setkat s tím, že dětské sestry v porodnici nechtějí si hrát s dětmi, protože tyto děti po jejich odchodu se je snaží přivolat zpět pláčem. („Já jsem vám to říkala, abyste si s nimi nehrál, teď budou brečet.“) Zcela ignorují fakt, že tyto děti se pak dostávají do deprivativního útlumového stavu mezi spánkem a bděním, kdy sice nepláčí, ale strádají jinak. Zde však musíme vzít do úvahy podstav zdravotních se sester a jejich nedostatečné sociální a finanční ohodnocení.

Podobné napětí mezi rodinným a institucionálním přístupem nacházíme i v dětských vesničkách. Z hlediska dítěte je jistě lepší, když má dva rodiče – matku a otce. Nicméně v praxi se ukazuje, že pokud si adoptivní či pěstounská matka přivede partnera, začíná být ohroženo fungování dětské vesničky. Objevují se totiž konflikty mezi vedením vesničky a novými partnery, kteří mají přirozený sklon zasahovat do fungování rodiny i celé vesničky. Ať pouze svou existencí (jedny děti mají „tatu“, druhé z vedlejšího domečku ho nemají a pochopitelně se ptají proč.), nebo tím, že tito muži začínají opravovat či přestavovat domečky, a tak budovat domov po svém, což přirozený a zdravý sklon mužů. Avšak tento sklon, který je ku prospěchu dětem, je zdrojem konfliktů s vedením

vesničky. Zde se pak vyplácí takové nově vzniklé „rodině“ najít dům či byt mimo areál dětské vesničky.

3.4 Pohled žadatelů

Jakkoli má psychologie náhradní rodinné péče v Čechách dobrou tradici, přetrvávají u běžné populace staré a zčásti instinktivní postoje vůči adopci. Ta je stále ještě otázkou zčásti tabuizovanou a zčásti vyvolávající pocity studu a nedostatečnosti.

Řada lidí trpící déletrvající neplodností přiznává, že by se k adopci uchýlila jen jako k poslednímu východisku z krajní nouze, i kdyby jim díky tomuto čekání utekly nejlepší léta. Jeden muž řekl: („Musel bych mít 100% jistotu, že nemohu mít děti.“) Tito lidé cítí ponížení, postižení tím, že nemohou mít dítě, připadají si méněcenní vůči těm, kteří dítě mít mohou.

Dlouhodobé očekávání žadatelů vede ke zvýšeným nárokům na dítě, které by se „mělo osvědčit“, aby tak kompenzovalo fakt, že muselo být adoptováno. Takže vidíme strach z toho, aby dítě nebylo „blbé, nespolečenské“, aby si pak lidé neřekli: „To je jeho dítě“. Inteligentnější žadatelé sice nahlédnou iracionalitu těchto svých pocitů, ale to ještě neznamená, že tyto pocity pak zmizí jakoby mávnutím kouzelného proutku. Toto vše naopak je handicap žadatelů, který jde k tíži dětem čekající na vhodné žadatele.

Tím, že se o náhradní rodinné péči málo mluví, stává se ne-běžnou tedy ne-normální. Je tedy velká potřeba hovořit o NRP či neplodnosti jako o něčem samozřejmém, běžném a nekonfliktním.

3.5 Psychologické vyšetření

Psychologické vyšetření žadatelů se liší od obvyklého klinicko-diagnostického tím, že žadatelé nejdou na vyšetření z vlastní vůle, ale berou ho ve většině případů jako další nutné zlo na jejich cestě k vlastnímu dítěti.

Dalším rozdílem je účelovost vyšetření, které má konstatovat vhodnost či nevhodnost žadatelů k NRP, popř. se pokusit předpovědět stabilitu páru a jiné okolnosti důležité pro úspěch NRP.

Psychologicky zajímavá je i okolnost, že se většinou jedná o vyšetření párů, tedy ne o vyšetření jednotlivců. Je možno tedy sledovat párovou dynamiku a jiné jevy, které vznikají pouze v páru a nejsou pozorovatelné u jednotlivců.

3.6 Konfliktnost psychologického vyšetření v NRP

Jednou z nepříjemných povinností psychologů bylo v naší praxi oznamování různých nepříjemných skutečností žadatelům, kterému se často ostatní zúčastněné strany vyhýbaly. A často jednalo o urovnání dluhů zúčastněných organizací z minulosti. Tyto okamžiky byly často náročné, konfliktní a nepříjemné. Psychologové pak musí odvádět „špinavou práci“ za jiné odpovědné strany ve smyslu: „Vy jste psycholog(žka), vy jim to bude umět lépe vysvětlit.“

Jednalo se například o případy, kdy naděje na úspěšné adoptování dítěte byla vyloučená lékařem, který však žadatelům neoznámil, že jejich žádost zamítá. Jednalo se následky rozsáhlé

operaci mozku, která měla dopad na mentální schopnosti ženy. Podobně sociální pracovníce zjistily, že muž zfalšoval soudní rozhodnutí o rozsudcích, zatajil nemanželské dítě ap. I zde to měly žadatelům oznámit sociální pracovníce a ne psychologové. Podobně ze strachu z možného konfliktu se postupně, několik let odsouvala žádost jedné žadatelky, až to bylo dále neúnosné. Opět to byli psychologové, kdo měly tyto staré resty z minula s ženou vyřešit. Následkem toho bylo několik stresujících sezení, stížnosti na Magistrát, psaní dodatečných vysvětlení, proč zrovna tato paní nemá reálnou naději na získání dítěte, když máme desítky vhodnějších žadatelů. Toto však byly případy, na kterých se jednomyslně shodl celý poradní sbor. Existovali však případy, kdy z poradního sboru pouze psycholog dospěje k názoru, že žadatelé nebudou pro NRP vhodní.

3.6.1 Nedostatek svobody při vyslovení zamítavého stanoviska

Konfliktnost této práce spočívala i v tom, že psychologové nepocítovali dostatek svobody ve vyjádření zamítavého stanoviska. Pokud dospěli k přesvědčení, že žadatelé nejsou vhodní k NRP, pak se museli vypořádat s představou, že to budou muset žadatelům sdělit a při té představě anticipovali rovněž možné důsledky: Bouřlivou reakci žadatelů na toto oznámení, pláč žadatelů, stížnosti k různým nadřízeným, odvolání, osobní ataky atd.

Jsou známy případy, kdy určití psychologové za svou několikaletou praxi nikdy žádnou žádost nezamítli, protože zřejmě měli strach z možné reakce žadatelů. Například v závěru zprávy nevhodných žadatelů vždy stálo alibistické tvrzení „doporučuji s následujícími výhradami...“. Je však pravda, že pro toto vyhýbavé chování psychologů bude mít porozumění ten, kdo zažil pár konfliktů s žadatelem a musel psát několika stránkové vysvětlení, proč např. starší svobodné ženě v invalidním důchodu s manipulativními sklony odmítá svěřit malé batole.

Obecně žadatelům se vyplácí, když si stěžují ne na závěr či obsah vyšetření, ale když napadají chování psychologa a styl vyšetření, pokud jsou na to dostatečně morálně otrlí. (Stejnou praxi využívají řidiči při přestupcích. Neobhajují své jednání, ale řeknou například, že policista na ně křičel, že se neovládal, že je vydíral, že si vynucoval úplatek, že z něj byl cítit alkohol ap.) Například jedna žadatelka v odvolání uváděla, že byla „nucena vyplňovat testy do počítače“, při tom byla povoláním redaktorka, která zřejmě byla s počítačem v každodenním styku.

Naši následovníci to mají v dnešních dnech o to složitější, že podle nové právní úpravy mají žadatelé právo vidět jejich závěrečnou zprávu. Což samo o sobě není nic špatného, ale má to dva základní negativní důsledky.

Dopad na otevřenost a odbornost posudku

Závěrečné zprávy je následně třeba psát tak opatrně, aby nedošlo k nežádoucím nedorozuměním. Bohužel psychologické termíny jsou nejrozšířenějšími nadávkami a jsou používány bez porozumění skutečnému významu. Například slovo hysterie je obecněm podvědomí užíváno pro jakoukoli silnější emoci, stejně nepochopeno bývá i IQ, hraniční osobnost, manipulace,

deprese, debilita, komplex atd. Stejně tak všechny zmínky o osobnostních rysech jsou žadateli vnímány velmi úkorně. Ne nadarmo například i velké zahraniční testy jako je CPI varují před tím, aby výsledky v surovém stavu byly předkládány klientům.

Druhým extrémem oproti zjednodušenému výstupu pro klienty je psaní zpráv v příliš odborném stylu - podobně jako lékaři používají latinské termíny i pro běžné pojmy (extremitas místo končetina ap.). Stejně tak psycholog může začít používat odbornou terminologii, například termíny Cattela, zkratky Rorschacha, psychoanalytickou terminologii, kognitivní psychologii ap., a napsat zprávu tak, že jí nebudou žadatelé rozumět. V těchto případech však této zprávě nerozumí ani lékaři, soudci či sociální pracovníci z poradního sboru, které pochopitelně tyto termíny také neznají a zpráva ztrácí svůj informační, účelový význam.

Strach z reakce nadřízených

Osobní odvaha je Achillovou patou státních úředníků, takže psycholog ve státní či municipální správě si může být téměř jist, že se jej nadřízený nezastane při jakémkoli sporu, který opustí zdi ústavu a je rozmáznut tiskem či jinou „autoritou“. V těchto případech se může lehce stát, že nadřízený – v podstatě amatér a nepsycholog – probírá závěrečné zprávy diskutuje, zda si psycholog si opravdu mohl být tak jist nevhodností žadatelů ap. Tento strach z agresivních a manipulujících žadatelů spolu s devótní loajalitou vůči nadřízeným je jednou z hlavních příčin, které mají negativní dopad na kvalitu, objektivitu a nezájatost psychologického vyšetření. Ta samozřejmě jde na úkor dětí, protože jejich názory a utrpení se v tisku neobjeví.

3.6.2 Časově omezené versus neomezené vyšetření

Tuto konfliktnost vyšetření ještě zvyšuje okolnost, že v našem oddělení jsme vyšetření uzavírali přibližně do půl roku s konkrétním závěrem, který byl žadatelům ústně sdělen. Tato otevřenost se sice jeví na první pohled jakoby etická, ale otevřené zamítnutí jejich žádosti bohužel znamená, že v žadatelích ubijíme poslední naději na to, že se stanou rodiči. Žadatelé (zvláště ti, kteří se jeví jako nevhodní pro NRP) na to reagují často velmi konfliktně bez ohledu na to, kdo a jak šetrně jim tuto skutečnost sdělí.

Je proto otázkou, zda nebyla šetrnější praxe oddělení NRP z jiných krajů, která spočívala v tom, že psychologické vyšetření se protahovalo na neurčitou dobu a uzavíralo se v okamžiku, kdy se poradní sbor vybral dané žadatele jako nejvhodnější pro právě probírané dítě.

Hlavní výhodou pro zúčastněné organizace je, že nevhodní či méně vhodní žadatelé zůstávají stále nedovyšetřeni a tedy se jim nemusí vysvětlovat, proč byli zamítnuti či jejich žádost odložena na neurčitou dobu. Po letech marného čekání tyto žadatelé nakonec sami rezignují a tak se psychologové vyhnou stížnostem, nekonečným odvoláním k vyšším instancím, tahanicím v tisku, rozhovorům poslanci či jinými „autoritami“ a vysvětlování, proč daní žadatelé nedostali dítě ap.

Mezi další výhody tohoto postupu patří délka sledování žadatelů, která může překročit několik let. Zpřesňuje se tedy diagnostický náhled a úspěšnost predikce následného vývoje.

Tato praxe, kdy žadatelé postupně rezignovali a smířili se s tím, že dítě nebudou mít, se někdy nehezky označovala za „vyhnutí“. Na jedné straně se jednalo o postupnou a tedy přirozenější ztrátu nadějí a adaptaci na neplodnost, ale na druhé straně se žadatelé dlouho ponechávali v nejistotě, jaksi na pospas vůči psychologa, který mohl vyšetření do nekonečna protahovat. Proto se od této praxe postupně upouští i za cenu větší konfliktnosti při otevřeném informování žadatelů.

3.6.3 Měření konfliktnosti žadatelů

Bohužel čím více mají žadatelé sklon si vymáhat přednostní a rychlé vyšetření, trvají neústupně na určitých vlastnostech dítěte, čím více jsou ochotni jít do konfliktu s organizací, zaangažovat vyšší instance, tisk ap., aby „si vymohli svoje práva“, tím jsou ipso facto rizikovějšími žadateli o NRP. Tento fakt se nám mnohokrát v praxi potvrdil, protože stejně neústupní a tvrdí jsou nakonec i vůči dítěti a jeho dětským (rozumějme - iracionálním a neoprávněným) požadavkům a přáním.

Bohužel v praxi neexistuje žádný standardizovaný nástroj, který by dokázal měřit míru interpersonální konfliktnosti. Proto každé konstatování psychologů, pokud není podepřeno všeobecným konsensem zúčastněných stran (poradního sboru), je možno nakonec brát jako subjektivní názor psychologa a bagatelizovat odkazem, že žadatelé si s psychologem tzv. nesedli.

Testové metody a dotazníkové zvláště jsou bohužel velmi citlivé na eventuální sklony žadatelů k autostylizaci. Na druhé straně s rostoucí mírou projektivnosti použitých testů klesá jejich interpretovatelnost. Je tedy nutno obracet pozornost na nové, svou povahou ne-dotazníkové metody zjišťování osobnostních a párových charakteristik žadatelů. Například na poněkud zapomenuté nenulové hry, kterými se u nás hlouběji zabýval J. Křivohlavý (viz jeho obtížněji dostupná skripta nebo Janoušek 1986).

3.6.4 Odklad a návaznost terapie na diagnostiku

Při diagnostické práci není příliš prostoru na déletrvající systematickou terapii žadatelů. Mnoho zamítnutí totiž nebylo definitivní povahy, jednalo se spíše o jakési odklady. Odklad sice může mít povahu alibistickou: „Odkládá se, abychom nemuseli říci, že zamítáme.“ ale v praxi existuje řada situací, kdy je odklad nanejvýš rozumný, jak pro samotné žadatele, tak pro jistotu diagnostické práce. Například často žadatelé přicházejí žádat o NRP po tragickém úmrtí vlastního dítěte. Adoptované dítě má být jakýmsi přirozeným náhradníkem za zesnulé. Všechny odborné knihy před těmito případy varují, ale žadatelé o těchto případech buď nevědí, nebo bolest ze ztráty je tak silná, že nejsou schopni zralého úsudku, každopádně je velmi složité těmito lidem vysvětlit, že jejich žádost odkládáme o rok či dva, až překonají všechny fáze truchlení.

Tito žadatelé na druhé straně bývají jedni z mála, kteří usilují o vyšší věk dítěte do NRP, který zpravidla koresponduje s věkem zemřelého dítěte. Těchto žadatelů je velmi málo a tedy se objevuje někdy i tlak ze strany sociálních pracovníků: „Kdy už budou tito žadatelé dovyšetřeni? Máme tady řadu dětí, které by byli vhodné pro tyto žadatele.“ Psycholog pak může být jediným článkem řetězu, který říká ne, že je třeba dodržet fáze truchlení, aby pak nedocházelo k pozdějšímu vracení špatného dítěte zpět do DD, protože by se náhodou neukázalo být plnohodnotnou náhražkou za zesnulé dítě.

V případech odkladů by bylo vhodné, aby diagnostikující psycholog měl možnost předat klienty na nějaké pracoviště zabývající se psychoterapií, kde se s dočasně zamítnutými klienty pracovalo, aby pominuly a překonaly se důvody zamítnutí. Může se jednat například o různé poruchy v komunikaci. Odložil jsem jedny žadatele o druhé dítě o rok, protože mezi nimi neustále docházelo k vzájemnému ironizování stylem, který by se v normálním mezi lidském kontaktu dal označit za hrubé urážky. Navíc adoptované dítě vykazovalo zřetelné známky citové labilitu, u které nebylo možno v dané chvíli určit, zda pramení z neustálých hádek a ironizování rodičů, či zda je to ještě pozůstatek deprivace z DD. Samozřejmě že i tito žadatelé vnímali toto odložení jako křivdu, stejně jako manželé, kterým se zabilo dítě při autonehodě, a chtěli okamžitě za ně nové. V těchto a podobných případech není možné žádat, ani očekávat, aby klienti jen na základě psychologického vyšetření získali náhled na pro ně skrytou psychopatologii a aby měli pochopení pro rozhodnutí psychologa.

Tento náhled mohou získat jen časem, například v déle trvající systematické terapii. Odpovědnost za rozhodnutí v těchto případech leží na psychologovi, který může být často ten jediný, který je proti svěřeni dítěte do náhradní péče a sociálnímu tlaku všech zúčastněných stran. Psycholog je však mnohem více vědom všech úskalí, která mohou provázet proces NRP či výchovy dítěte obecně.

Je však pravda, že řadu konfliktů by vyřešily odklady, který by byly podmíněny systematickou terapií, účastí ve vzdělávacích či zážitkových kurzech, účastí na táborech s dětmi z DD ap. Nesměly by se však zneužívat jako alibistické útočiště pro psychologa, který se z jakéhokoliv důvodu bojí takové žadatele trvale zamítnout.

3.7 Průběh psychologického vyšetření

Psychologické vyšetření probíhalo v několika sezeních. Na prvním sezení šlo především o seznámení žadatelů s psychologem a ztrátu ostychu. I když se na první pohled jednalo o poněkud plytký společenský rozhovor, není dobré zde příliš psychologizovat. Klienti potřebují nějaký čas na adaptaci, aby si zvykli na psychologa, na nové prostředí a aby se odpoutali od apriori konfliktních představ. Tento čas je potřebný dvojnásob, pokud žadatelé si nesou s sebou negativní zkušenost s jiným psychologem, například zamítnutí při žádosti o zbrojní pas ap.

Klienti si často neuvědomují, že jsou s profesionály na jedné lodi, že všem stranám jde o stejnou věc, tj. o zdar jak dětí, tak žadatelů. Často přicházejí na vyšetření jako na souboj, jakoby cílem psychologů bylo jít proti jejich zájmům. Zde si musí psycholog uvědomit, že žadatelé, dříve než šli na vyšetření, si o něm vytvořili určitou představu. Psycholog tedy jako fantazijní postava existoval v mysli žadatelů často již několik měsíců před vyšetřením a žadatelé s ním v mysli interagovali, i když jej nikdy neviděli, ba naopak do něj projíkovali všechny své strachy a případnou sebenenávist ap.

Odpoutání se od těchto představ je hlavní podmínkou úspěchu dalšího vyšetření a ochoty k další spolupráci s psychologem. Proto první schůzka by měla být především seznamovací.

Klienti by měli hovořit o tom, na co se již v představách předem připravili. Ideální společné téma jsou představy o dítěti. V naší praxi sloužilo toto téma i jako seznámení s počítačem. Oba žadatelé si po krátkém úvodním rozhovoru sedli k počítači, ten odvážnější uchopil myš a společně vyplnili dotazník na požadované vlastnosti dítěte. Měli se při tom dohodnout na společném konsensu. Zároveň uviděli a dostali do ruky výstup z právě vyplněného dotazníku, který pak sloužil jako východisko k rozhovoru o NRP, k vyjasnění eventuálních otázek týkajících se postupu v NRP ap.

I když jsme zprvu měli strach, jak budou klienti zvládat vyplňování testů a dotazníků v počítači, ukázalo se, že i ti, kteří nikdy s myší nepracovali zvládali vyplňování bez problémů, ba naopak někteří říkali, že je to lehčí než na papíře. Tuto výpověď však musíme brát obezřetně. Třebaže se v literatuře obvykle konstatuje závěr, že vyplňování do počítače se statisticky významně neliší od vyplnění na papír, výpověď o snadném vyplňování do počítače by mohla indikovat vznik tzv. respond setu, tedy sklonu vyplňovat dotazník určitým stereotypním stylem (viz Disman 1993), například sklon vybírat spíše otázky ano, či otázky, co leží vpravo, první shora ap. Tomu může zabránit nastavení počítače tak, aby odpovědi na otázku zobrazoval v nahodilém pořadí, nebo je nahodile řadil sestupně či vzestupně.

Na prvním seznamovacím sezení by psycholog tedy neměl moc zkoumat nevědomé obsahy žadatelů, ale spíše se pohybovat na jejich vědomé hladině. Kromě představ o dítěti je možno vést rozhovor o práci, zájmech, o vztahu k psychologům ap.

Druhé a následující sezení je tedy možno věnovat hlubší psychologicko-diagnostické práci. Rozdílem od klinické práce je fakt, že žadatelé nemají sklon hovořit o svých problémech, naopak mají sklon je disimulovat.

3.8 Otázky disimulace

Pracovat v prostředí s vysokou mírou disimulace je pro psychologa s klinickou praxí hodně nezvyklé. Musíme si uvědomit, že disimulace je multidimensionální jev, který kromě kvantitativní složky má řadu kvalitativních rozměrů.

Bohužel nestačí jen měřit míru disimulace, tj. například pomocí lži škály odhadovat, jak moc se klienti stylizují do určitého obrazu. Psycholog musí usilovat o pochopení tohoto obrazu, do kterého se žadatelé pokouší stylizovat, protože ten může být značně individuální a specifický.

Tento obraz vychází z jakýchsi implicitních představ o psychickém zdraví, štěstí, obrazu ideálních rodičů a partnerů, z představ o psycholozích ap. Kombinace velké míry disimulace s primitivními představami o psychickém zdraví vede ke schématickému, povrchně líbivému autostylizování.

Žadatelé mají zpravidla jiné implicitní představy o duševním zdraví a přirozené partnerské interakci než psycholog. Například psychologa zajímá, zda v pár řeší neshody spíše hádkami nebo spíše výtkami. V praxi narazí na problém, že žadatelé si pod slovem hádky přestaví předrozvodové stavy a považují je obecně za horší než chronické dusno a absenci komunikace ve vztahu, kterým nevěnují velkou pozornost. Psychologové, kteří obecně nepovažují občasný výskyt hádek za negativní jev, pak vidí, že žadatelé nechtějící disimulují do obrazu páru, kde převládají výtky a dusno s absencí komunikace. Navodit tento druhý obraz rozhodně nebylo úmyslem žadatelů, ti chtěli jen popřít existenci destruktivních hádek.

3.8.1 Selektivní výpovědi a zamlčování

Naprosto základní a universální způsob disimulace je zamlčování symptomů. Jednostranné výpovědi, filtrace negativních jevů, taktické mlčení o autentických problémech - to vše jsou styly disimulace, které jsou společné pro všechny žadatele bez ohledu na míru jejich otevřenosti.

Psycholog s klinickou praxí si je vědom ošidných, rozplizlých a nejasných hranic mezi vědomím a nevědomím, mezi mimovolním, bezděčným a úmyslným, proto není možno hledat za i zcela průhledným zamlčování vždy vědomý úmysl. I v intenzivní terapii zákonitosti lidské psychiky bedlivě a zdánlivě mimovolně odměřují hloubku výpovědi, které se pacient odváží. Takže i když psycholog někdy již dlouho dopředu o skrytých problémech ví, pacient o nich nemusí mít ve vědomí ani tušení a v rozhovoru je systematicky obchází, jako by neexistovaly. Samo vyslovení a pojmenování problémů bývá tím hlavním a nejúčinnějším krokem na cestě k jejich zvládnutí. Jestliže klient o zjevných intrapsychických konfliktech mlčí, nebo o nich nechce hovořit, je to zpravidla známkou toho, že jim nepřikládá důležitost nebo naopak že si netroufá na jejich řešení.

S vědomím této komplikovanosti je třeba se přistupovat i k selektivním výpovědím žadatelů. Nikdy nevíme, co disimulují před námi, a co „dissimulují“ - vytěsňují sami před sebou.

Z hlediska povrchně logického zde psycholog provádí úsudek na nejvyšší opovážlivý. Usuzuje z nepřítomnosti výpovědi o problémech na jejich existenci v životě klientů. Vychází tedy z jakéhosi apriorního přesvědčení, že problémy v lidském životě nutně musí být. Neví však předem, jakou povahu mají tyto problémy a jak jsou intenzivní.

Často se může dopustit logické chyby, která připomíná starý vtip o tom, jak Američané kopali na Aljašce a našli v půdě dráty z minulého století, které dokazují existenci drátové telegrafie v této oblasti. Rusové po jejich vzoru rovněž kopali na Sibiři, žádné dráty nenašli a to je prý důkaz bezdrátové telegrafie na Sibiři.

Fakt zamlčování tedy psychologovi moc neřekne o povaze problémů, ale vypovídá primárně o jejich intenzitě - jaké triviálnosti se snaží klienti snaží zamlčet, jaké všechny problémy obchází, v jaké míře jsou přítomny různá klišé ap. Míra zamlčování tedy vypovídá o strachu žadatelů nejen z psychologa, ale především ze strachu z vlastních problémů. Neboť čím menší mají klienti ať vědomý nebo nevědomý strach ze svých problémů, tím méně budou tento strach projikovat do psychologa - podle zásady, když to nevádí mě, proč by to mělo vadit psychologovi.

Jestliže se tedy setkáme s extrémní mírou autostylizace, zamlčování a disimulace, která není typická pro ostatní žadatele, můžeme z toho ipso facto usuzovat na velké vnitřní, byť možná nevědomé problémy dotyčných klientů, aniž známe přesně povahu těchto problémů. Uvědomme si, že hluboká nedůvěra k okolí, přehnaná kritičnost k institucím, neschopnost přiměřené otevřenosti vůči psychologovi, která nevyplývá z předchozích negativních zážitků - toto vše samo o sobě jsou projevy narušení bazální důvěry v okolí podle Eriksona (1950). Tedy i velká ostražitost vůči okolí je negativní jev, který vypovídá o snížené vhodnosti k NRP.

3.8.2 Pasivní odpor

Další téměř všudypřítomný způsob disimulace je pasivní odpor vůči vyšetření. Pasivní odpor se projevuje pokaždé, kdy člověk nemůže otevřeně vyjádřit svůj nesouhlas či odpor. Projevuje se nápadně zhoršeným výkonem v různých oblastech a především mlčením, které však paradoxně znamená principiální nesouhlas. (Okřídlené úsloví s opačným významem totiž vděčí za svůj vznik právníckému myšlení. V důkazním řízení se vyžadují viditelné známky odporu, tedy například slovně vyjádřený nesouhlas. Psychologická podstata mlčení není pro právnícké uvažování zajímavá.) Dalším průvodním jevem pasivního odporu je prodloužený reakční čas a absence spontánních výpovědí.

Psycholog má někdy pocit, že každou odpověď musí z klientů páčit, že odpovědi z nich „lezou jak z chlupaté deky“ ap. I když ve většině případů se tento přirozený sklon dá z větší míry odstranit kvalitním prvním setkáním a spontaneitou psychologa, vždy zůstane jisté procento žadatelů, které buď zůstávají trvale strnulí, a nebo se vždy uvolní až k závěru sezení, těsně před odchodem. (U některých z těchto lidí je možno naměřit i velkou sebekontrolu - self control.)

Klinický psycholog by byl možná překvapen, o kolik se zhorší kresba žadatelů při nuceném vyšetření ve srovnání s těmi, na které klienti přicházejí z vlastního popudu. Tento fakt sám o sobě snižuje interpretovatelnost kresebných testů v diagnostice v NRP. I profesionální umělci se uchylují ke kresebné zkratce, natož žadatelé neobratní v kresbě. Jejich odpor ke kreslení při vyšetření se

projevuje trochu jako pokus dokázat psychologovi, že „to s tím kreslením rozhodně nebyl dobrý nápad“.

Kdyby měl psycholog interpretovat tyto odbyté a roztřesené „hlavonožce“ přesně podle příruček a testových manuálů používaných v klinické praxi, musel by diagnostikovat mezi žadateli o NRP mnohem větší incidenci psychopatií, organických poruch, mentálních retardací než v normální populaci, což zjevně nedopovídá stavu žadatelů.

Především to ale neodpovídá intenci žadatelů. Oni nechtějí působit jako psychopati, ale bohužel jejich odbytá kresba by mohla něco takového nasvědčovat. Pro psychologa je pak těžké vést hranici, kde opravdu končí kresebné schopnosti klientů, jaké symptomy skutečně odráží kresba a co je nutno připsat na vrub pasivnímu odporu a neobratné disimulaci.

Všimněme si, že i když žadatelé mají úmysl zapůsobit na psychologa v lepším světle, často se jim daří pravý opak.

3.8.3 Autostylizace a disimulace u dotazníků

Obecně je známo, že dotazníkové metody jsou velmi citlivé na autostylizace a disimulaci. Na druhé straně jsou to nejrychlejší, nejjednodušší a pro klienty často nejpříjemnější formou vyšetření.

Z výzkumů se ví a praxe to potvrzuje, že autostylizace a disimulace se týká vědomých obsahů, nevědomé zpravidla zůstávají disimulací nedotčeny. Pro psychology tedy existuje poměrně široké pracovní pole, kde klienti nedisimulují, protože buď neví, že by „měli“ disimulovat, nebo jednoduše neví, jak disimulovat. (Pomíjíme zde situace, kde si klienti „disimulací“ naopak nechtěně nasimulují patologické symptomy.)

Takovými otázkami, které klienti v dotaznících považují za neškodné či nic neříkající, bývají nepřímé projevy patologických symptomů. Tyto odpovědi je možno považovat za autentické a nepodléhající autostylizaci.

V dotaznících se pokud možno vyhýbáme odpovědím stylu Ano/Ne. Bohužel naprostá většina testů využívá tuto škálu, například ve zmírněné vícebodové verzi: Ano - z části - ne ap. Tento odpovědní formát je velice citlivý na jakékoli implicitní představy žadatelů o „správné“ odpovědi.

Například jak bude dále ukázáno v statické analýze Eysenckova dotazníku EOD, žadatelé za psychické zdraví považují extraverci a absenci neurotických příznaků. Tyto dvě škály takto významně korelují s vysokým lži skóre. Tedy vidíme, že celý Eysenckův dotazník nám v praxi NRP funguje jako trojnásobně zesílené měřítko míry disimulace a neřekne nám prakticky nic o extraverci a neurotismu žadatele.

Existují však dotazníky, ale je jich velice málo, které jsou víceméně resistantní vůči implicitní autostylizaci. Jsou to dotazníky, které využívají tzv. pseudoipsativní formu otázek. Z dostupných testů jsme používali Gordonův osobnostní profil - inventorium (GPP). Bohužel jsme ho poměrně

pozdě implementovali do baterie testů, takže nemáme dostatek dat pro uspokojivou statistickou analýzu výsledků.

Výroky	Který výrok se vám nejméně podobá?	Který výrok se vám nejvíce podobá?
V sociální oblasti dobře vychází s ostatními		✓
Má nedostatek sebevědomí	✓	
Je důsledný v kterékoliv práci, do které se pustí		
Má tendenci být emotivní		

Ukázka 1 – Ukázka pseudoipsativní volby z Gordonova osobnostního profilu - inventoria

Legenda: Úkolem respondenta je vybrat ze čtyřech výroků dva. Jeden, který se mu podobá nejvíce a druhý, který se mu podobá nejméně. Pseudoipsativní volba je mnohem méně náchylná k autostylizaci než odpovědi stylem Ano/Ne.

Případná autostylizace je v tomto případě obtížnější, protože klient sám názorně vidí, že případná autostylizace do jedné polohy automaticky znamená, že o sobě dává jiný, možná nechtěně deformovaný obraz.

Bohužel za krátké působení našeho oddělení nebylo dostatek času na vytvoření dotazníků s pseudoipsativní formou odpovědí. Je to tedy úkolem dalšího vědeckého snažení v této oblasti.

Pokud máme pochyby o kvalitě aktuálního partnerského soužití můžeme použít dotazník, který jsem si k tomuto účelu sestavil, ale který je dost intimní, proto je lépe jej aplikovat pouze v indikovaných případech. (Viz přílohy.)

3.9 Disimulace abusu návykových látek

Diagnostika počínajícího abusu alkoholu a jiných návykových látek patří mezi nejtěžší a nejhůře predikovatelnou otázku psychologického vyšetření pro NRP. Problém spočívá v tom, že nestačí zjistit status quo, ale je třeba se zamyslet a vyjádřit se i k otázce budoucího vývoje. Tomuto odhadu napomáhá vyšší věk žadatelů (zpravidla vyšší než 30 let), který zaručuje jistou stabilitu povah. Nicméně již pouhé zjištění status quo, může být nad síly samotného psychologa a je nutno využít spolupráce se sociální pracovníci a kontaktovat například zaměstnavatele, sousedy, lékaře a jiné lidi, kteří žadatele dobře znají, aby se vyjádřili k životnímu stylu žadatelů.

Ačkoli žadatelé zpravidla neví, co vše se při psychologickém vyšetření zjišťuje, je jim naprosto jasné, že se sleduje abusův návykových látek a stabilita manželství, proto v těchto otázkách jsou sklony k disimulaci maximální, často zbytečně přehnané díky jejich strachu.

Autostylizaci nám pomáhá odhalit rovněž křížové kladení otázek v dotaznících. Oba žadatelé vypovídají nejen o sobě, ale i o partnerovi. To se týká především otázek na závislosti a abusův návykových látek. Pokusy o disimulaci se mohou projevit rozpory ve výpovědích obou žadatelů o sobě navzájem.

Otázka	On	Ona
Jak často konzumujete alkoholické nápoje?	maximálně jednou za týden	méně než jednou měsíčně
Jak často konzumuje alkoholické nápoje váš partner(ka)?	méně než jednou měsíčně	maximálně jednou za týden
Co si myslíte o konzumaci alkoholu u partnera?	pije málo a s mírou	pije málo a s mírou
Co si myslí váš partner(ka) o vaší konzumaci alkoholu?	moje pití mé rodině nevadí	moje pití mé rodině nevadí
Měl(a) jste někdy s požíváním alkoholu nepříjemnosti?	nikoli	nikoli
Jste kuřák?	jsem zvyklý(á) kouřit, ale nemám potřebu se to odnaučit	jsem zvyklý(á) kouřit a chci se to odnaučit
Co si myslíte o kouření partnera?	kouří málo a s mírou	kouří málo a s mírou
Kouříte doma v bytě?	spíše ne, jen výjimečně ano	spíše ne, jen výjimečně ano
Kolik denně vykouříte cigaret či dýmek?	6 – 9	10 – 20
Kolik denně vykouří váš partner(ka) cigaret či dýmek?	6 – 9	10 – 20

Ukázka 2 – Ukázka křížových otázek z dotazníku pro osvojitele a pěstouny

Legenda: Databázové zpracování dat umožňuje selektivní výpis vybraných otázek podle potřeby. Na ukázce vidíme část výpisu otázek z kategorie „abusus návykových látek“. Vidíme, že i přes nezávislé vyplnění se žadatelé shodují ve výpovědích o konzumaci alkoholu. Liší se v postoji ke kouření. Muž má zřejmě sklon podhodnocovat své i partnerčinou kouření nebo spíše inklinuje k alkoholu. U ženy vidíme náznak kognitivní disonance či ambivalentnímu vztahu vůči kouření.

Je smutnou pravdou, že psychologové nemají žádný běžně dostupný nástroj, který by umožňovat nepřímé zjišťování sklonů k alkoholismu. Všechny screeningové metody předpokládají, že respondent bude odpovídat upřímně. Bohužel začínající alkoholismus je pro samotného abusora faktem, který si nechce přiznat. Pokud je tento odpor ještě zesílen celkovým kontextem vyšetření, je prakticky nemožné zaručit objektivitu podávaných informací.

V literatuře se porůznu doporučuje, aby vyšetřující o pití alkoholu hovořil jako o samozřejmosti a mírně nadhodnocoval. Například v atmosféře důvěry řekneme: “Vy tedy v hospodě s kamarády urazíte denně tak sedm kousků.“ „Ale ne, pane doktore, co vás nemá, tak maximálně tři.“ Z uměle evokované obrany klienta můžeme odhadnout skutečný stav. Spíše jen informativní hodnotu má fakt, že klient reaguje na podnětovou větu tím, že opraví množství vypitého alkoholu. Důležité je, že nereaguje na kontext, který věta předpokládá, totiž že pije denně a to s kamarády v hospodě. Co se týče počtu vypitých pit, je odhad těžší, protože nevíme, zda klient nemá sklon psychologovo mírné nadhodnocování vyvážit naopak podhodnocením skutečného stavu. Podle různých okolností můžeme tedy očekávat, že klient bude pít něco mezi třemi až sedmi pivy denně. Více k této metodě viz 4.1.

Tato uváděná metoda má ovšem velmi omezené použití. Lépe se používá v klinické či poradenské praxi, kde má za úkol zbavit klienta strachu z odsouzení. Nicméně ve vyšetření NRP,

kde je každému jasné, že alkoholismus je diskvalifikující, reagují klienti na všechny otázky, které jen trochu souvisí s alkoholismem, generalizovaným popřením bez ohledu na skutečný stav.

Z tohoto důvodu by bylo nanejvýš žádoucí vyvinout nepřímé metody zjišťování sklonů k alkoholismu, které by se vyhýbali přímým otázkám na konzumaci alkoholu. Nemusí se vždy jednat o metody vycházející ze zákonitostí projekce, ale mohou využívat i jiných psychologických zákonitostí a mechanismů. Především kognitivní disonance a kauzální atribuce.

Ze zákonitostí kognitivní disonance vyplývá, že vnitřní konflikt provází vnější změna postojů. Ta není moc nápadná, ale je výpovědí o vnitřních procesích. Tento jev je možno pozorovat na korupci u policistů. Pokud policisté berou malé úplatky, u kterých není podstupované riziko kompenzováno výškou úplatku, dochází ke změně postojů v pro-korupční myšlení. Objevuje se pak zřetelné pseudomoralizování, které obhajuje braní úplatků. Například že prý policisté musí brát úplatky, protože nejsou řádně zaplacení ap.

Stejně tak nastupující alkoholismus je provázen řadou slabých varovných známek například od přátel a rodiny. Pokud dotyčný tato slabá varování ignoruje, objeví se jako průvodní jev změna postojů, která není nápadná. Jedná se o hospodský smysl pro humor, který je specifický pro tuto skupinu. Například následující vtip: „Žaludek by si dal ještě jedno, hlava říká ne, hlava je moudřejší než žaludek, moudřejší ustoupí: Pane vrchní, ještě jedno.“ Stejnou obranu proti pocitům viny a strachu ze smrti představuje vtip: „Každá cigareta je hřebík do rakve. Tak kuřte, aby se vám nerozpadla.“ Změna postojů je tedy zákonitým průvodním jevem, kterému počínající alkoholici nevěnují žádnou pozornost a považují tyto vtipy za neškodné.

Je tedy možné vypracovat test, který by obsahoval řadu vtipů s hospodskou tematikou, které by v různé míře obsahovali tyto známky kognitivní disonance obhajující konzumaci alkoholu. Respondenti by měli seřadit vtipy podle míry, jak jim připadají vtipné. Předpokladem by bylo, že nastupující alkoholismus se projeví tím, že za vtipnější budou považovány ty, které indikují změnu postojů. Tento test by se dal ověřit na populaci alkoholiků a nealkoholiků. A to tak, že by se zvlášť posuzovali ti alkoholici, kteří si závažnost svého pití nedokáží přiznat, a zvlášť ti, kteří již s alkoholismem vědomě zápasí.

Kromě této metody využívající znalosti kognitivní disonance je možno vypracovat testy, které vychází ze znalosti kauzální atribuce (Hayesová 1998). U kauzální atribuce se sleduje okolnosti, za kterých člověk připisuje nějaký jev buď povahovým vlastnostem nebo nahodilým, situačním vlivům. To aplikováno na populaci alkoholiků může mít podobu testu, kde nějaký příběh popisuje události na večírku, kde aktéři různě baví. V následném dotazníku sledujeme, jak jednotlivé události související s konzumací alkoholu (výtržnosti, agrese, kocovina, ranní doušky atd.) jsou vnímány jako okrajové, příležitostné, nahodilé nebo naopak zákonité následky a podstatné vlastnosti

popisovaných lidí. Atribuční styl bude zřejmě opět různý pro vyléčené a nevléčené alkoholiky a pro běžnou populaci.

Alkoholici, kteří již začínají pociťovat problémy s alkoholem, mají sklon přisuzovat tyto známky nahodilým vlivům a ne následkům pití. Například fakt, že dřív neměl a dnes má výpadky paměti („okna“), že skončil poprvé v životě na záchytce - připíše nezávislý pozorovatel spíše pokročilejšímu stádiu alkoholismu popř. určitému životnímu stylu daného člověka. Naproti tomu tento člověk sám bude ještě stále hovořit o tom, že to je jen náhoda, že to se může stát každému ap.

Další možností jak monitorovat nepřímé projevy alkoholismu mohou vycházet z jevů, které se běžně objevují v rodinách, kde alespoň jeden rodič je alkoholik. Existuje celý soubor projevů rodičů - alkoholiků, na které si stěžují jejich děti. Jedná se například o pověstnou nezodpovědnost, neplnění slibů, pocity viny, citovou labilitu a extremismus ap.

Bohužel žádný podobný test není v běžném psychologickém povědomí znám. Uvádím tyto návrhy na další výzkum, protože problematika vyšetření pro NRP není jediná, která potřebuje objektivnější nepřímé zjišťování sklonů dotyčného člověka k abusu alkoholu a jiných návykových látek.

3.10 Omezování disimulace a autostylizace

Nejlepším způsobem, jak omezit disimulaci a autostylizaci, nespočívá v nějakých jednotlivostech, ale především v celkově přátelském a podpůrném vedení celého vyšetření od začátku do konce. Jinými slovy to znamená na prvním setkání dát klientům dost času, aby se aklimatizovali a zvykli si na psychologa. Pokud psycholog zjistí nějaké problémy žadatelů, kde jim může být nápomocen, tak poradit. Hodně prohloubí důvěru žadatelů v psychologa, když jim pomůže například při práci na genogramu uvědomit si souvislosti z primární rodiny ap.

Obecně se dá říci, že autostylizaci omezuje pocit žadatelů, že nejsou jen analyzováni či diagnostikováni, ale že psycholog má zájem o jejich problémy a o ně samotné. Proto klinická a poradenská aktivita psychologa, i když není jeho prvořadým úkolem při vyšetření klientů, zvyšuje kvalitu a přesnost diagnostického náhledu.

Autostylizace rovněž mizí s počtem setkání. Bývá tedy obecně lépe, pokud je to možné, dělat více kratších (hodinových) setkání než málo déle trvajících. V příručkách z ministerstva se uvádí, že na vyšetření jedněch žadatelů je třeba počítat s plnými třemi pracovními dny psychologa, tzn. pochopitelně více než třemi setkáními. K tomu bych dodal, že pokud má být vyšetření opravdu validní, pak je to skutečné minimum. Důvody hovořící pro tuto časovou náročnost vyšetření spočívají především v tom, že kvalitní diagnostická práce předpokládá přesah do klinicko-poradenské a různě dlouhou dobu aklimatizace žadatelů na prostředí a psychologa.

Velmi rovněž pomáhá, pokud žadatelé znají psychologa z jiného prostředí, než je ordinace. Nejlépe pokud jej znají z přípravných kurzů. Toto se nám bohužel nedařilo uskutečňovat v dostatečné míře, ale jistě by umožnil výrazně zkrátit dobu aklimatizace na psychologa a prostředí.

Míru autostylizace poněkud omezí, pokud se zvláště v několika úvodních setkání vyhybáme slovům s negativní konotací - jako je problém, obtíže ap. Ve stresu úvodních setkání není moc prostoru pro takto laděná slova. Je však problém, jak naplnit tuto ideu, když na tyto věci se musíme ptát například v dotaznících a jiných testových prostředcích.

Žadatelé mají sklon na všechny tyto negativně konotovaná slova reagovat popřením a tak se bohužel znehodnocuje mnoho odpovědí na otázky dotazníků používaných v NRP. Například na otázku: „Měli jste někdy ve vztahu problémy?“ žadatelé reagují převážně zamítavě, protože pod slovem problém si představují rozvodovou situaci. Moc nepomůže ani nahrazení slova problém synonymu jako rozmlíška, obtíže, neshody ap.

Vyplácí se nahradit tento druh otázek jinými otázkami či testovými metodami. Například otázkou: „Jak se vyvíjel váš vztah od začátku?“, „Nakreslete čáru vašeho vztahu na list A4.“, „Co jste se za léta společného soužití naučili, co jste pochopili?“ ap. Tyto otázky, i když se neptají explicitně na nějaké periody konfliktů a obtíží, ve své odpovědi implicitně obsahují to, co s čím se dotyčný pár potýkal v uplynulých letech a z toho můžeme usuzovat, jak je na tom dnes.

3.11 Tématické podnětové situace

Protože nelze spoléhat na to, že žadatelé budou spontánně hovořit o svém životě, problémech a cílech, je vhodné mít pro každý okruh diagnostického vyšetření připraveny vhodné podnětové situace, které nenásilnou formou rozhovoří klienty na dané téma. Bohužel na rozdíl od klinické práce, zde není možno tolik pracovat s mlčením, neboť klienti přicházejí již tak ve velké tenzi, kterou by mlčení ještě zvyšovalo. Tenzi klientů je třeba spíše redukovat. Uvedme několik příkladů.

Kromě polostrukturovaného anamnestického rozhovoru (viz Kolektiv autorů 1979, str. 243) je možné například využívat volně upravený genogram, kde probereme do větší či menší hloubky rodiny žadatelů od prarodičů až po neteře a synovce. Tento genogram je vcelku názorný a vzbuzuje v žadatelích málo úzkosti, takže se často sami rozhovoří, protože mají k tomu mnoho co říci. Nad genogramem můžeme rozvádět různé úvahy o povahách jednotlivých členů rodinného stromu, o komunikačních vazbách, výchovných stylech. Pokud si při této příležitosti s pomocí psychologa uvědomí nějaké souvislosti z minulosti, prohloubí to zpravidla důvěru v psychologa a navodí konstruktivní atmosféru.

Z genogramu můžeme volně přejít do osobní anamnesy, kdy projedeme celý život klientů od narození až do současnosti. S tím, že dáváme pozor, abychom neměli v přehledu větší mezery než čtyři roky. Často například stačí věta: „Tady máme poměrně dlouhé období osmi let. To je dlouhá doba, co se vlastně v té době dělo? S kým jste žila, co jste řešila?“

Jiným podnětovým testem je čára života a analogicky čára manželství. Tu můžeme využít, pokud nepracujeme s genogramem. I ta slouží k zaznamenání osobního života či průběhu manželství. Tuto čáru necháme nejprve nakreslit každého zvlášť a můžeme pak nechat manžele, aby ji nakreslili společně. Nad jednotlivými významnými zlomy můžeme vést rozhovor o jejich smyslu ap.

Otázku společného soužití v bytě můžeme navodit společnou kresbou bytu či obývacího pokoje (viz přílohy). Rovněž by mohly být užitečné skupiny, které praktikovala prom. psych. Němečková s kolegyněmi. Jednalo se o několik hodin trvající sezení, které kombinovalo vzdělávací, zátěžovou i diagnostickou složku. Žadatelům byly postupně předkládány formou příběhu či popisu různé události, které se mohou vyskytnout při NRP nebo kterou jsou relevantní pro vyšetření. Žadatelé se k těmto podnětům vyjadřovali a zaujímalí postoj.

3.12 Manipulace se žadateli

V teoretické práci jsme si ukázali škodlivost pokusů o systematickou manipulaci druhými lidmi. Proto samozřejmě i psycholog ve své praxi by se měl ve vlastním zájmu vyhybat sklonům manipulovat vyšetřovanými a snažit se omezit míru manipulací na nejmenší možnou míru.

Existují však případy, kdy je nutné použít manipulativní metody ke zjištění skutečného stavu věcí. S jednou takovou jsme se setkali v odstavci o alkoholismu. Kdy vyšetřující hovoří o konzumaci alkoholu v neutrálním či familiárním stylu a mírně nadhodnocuje míru klientovy konzumace. Z klientovy obrany je pak možno odhadnout skutečný stav.

Přímé manipulaci se žadateli pokud možno vyhýbáme, ale někdy je možno využít přirozeně vzniklou situaci k prohloubení diagnostické práce.

Stane se například, že zpravidla neplánovaně zadáme žadatelům nějaký příliš těžký test, který nezvládají. Nějakou dobu mírně trváme na tom, aby test dokončili, pokud klienti opravdu nemohou, tedy citlivě zareagujeme na jejich obtíže při vyplňování a nakonec jim odpustíme zbytek vyplňování. Klienti následně pocítují vděk, popř. pocity viny, kterou odčiňují tak, že s psychologem ochotněji spolupracují.

Takto se můžeme například zbavit zbytečných sklonů ke konfliktu s autoritou a soupeření s psychologem, které mohou mít někteří klienti.

3.13 Využití zátěžových situací a přirozeného konfliktu pro diagnostický náhled

Psychologické vyšetření v NRP je svou povahou mnohem konfliktnější než klinická vyšetření. Nicméně součástí diagnostiky je i posouzení toho, jak žadatelé zvládají a řeší konflikty. Jeví se tedy rozumné požadovat, aby v té či oné formě každé vyšetření pro NRP obsahovalo nějaký zátěžový test či zkoušku. V opačném případě mnoho důležitých informací o žadatelích může zůstat neodhaleno.

Stalo se, že nám byla doporučena a vychválena soudní znalkyní rodina, která byla vyšetřena během jednoho víkendového odpoledne v bytě žadatelů. Během tohoto vyšetření zřejmě nedošlo k žádnému konfliktu, protože jinak by nebylo možno tuto rodinu doporučit. V dlouhodobějším styku s těmi to žadateli se ukázalo, že se jedná o velmi manipulativní, konfliktní a perfekcionistické žadatele. Na první pohled se jednalo o vzornou rodinu s dobře vychovanými dětmi, ale okamžiku, kdy rodiče trvali na tom, aby jim bylo prominuto psychologické vyšetření, nehodlali ustoupit ani o píď. Využívali citového vydírání („udělejte to kvůli našim dětem“), lpěli na tom, že chtějí být vyšetřeni přednostně, že chtějí dostat dítě přednostně atd. Dokonce přiměli nějaké poslance, aby nás kontaktovali a ptali se, proč prý jim nechceme dát dítě. Jinými slovy přirozeně vzniklý konflikt odhalil skryté pocity nadřazenosti, vlastní vyjímečnosti, pocity apriorního nároku atd.

Má-li být psychologické vyšetření úplné, mělo by zahrnovat i vyjádření k schopnosti žadatelů řešit konflikty a zátěžové situace. Nejpřirozenější způsobem je navození zátěžových situací v podobě testů. Například při zjišťování informací pro anamnesu se ptáme na relativní detaily, například kdy se narodil ten či onen bratranec. Tyto informace zpravidla nejsou důležité samy o sobě, ale ukazují nám, jak žadatelé jsou schopni spolupracovat v okamžicích, kdy musí participovat na činnosti, která jim samotným nepřipadá moc důležitá a relevantní, což je typické například u dětských strachů a problémů, které často dospělým nepřipadají důležité a relevantní.

Podobně párovou dynamiku mnohem lépe nahlédneme, pokud necháme pár společně pracovat na nějakém úkolu, například kresbě či nenulových hrách. Během jednotlivých sezení je možno zvyšovat náročnost. Nejprve kreslí společně, mají zadané téma (např. kresba obývacího pokoje) a mohou se domlouvat. Při jiné kresbě jim zakážeme se domlouvat, při další jim nedáme téma, při nejtěžší se nesmějí domlouvat a navíc každému odděleně dáme nestejně instrukce (jeden má kreslit věž, druhý strom).

3.14 Aspirační testy

Aspirační testy, pokud je aplikujeme v páru, nám mohou ukázat, kdo je v páru tahoun a kdo snílek bez ohledu na kategorie dominance, distribuce viny a závislosti. Používaných aspiračních testů je celá řada. Může to být stavění kostek a odhadování výšky věže, kterou postaví. Jiným testem jsou odhady kolik políček dokáží zaškrtnout během určitého intervalu nebo házení míčků či jiných předmětů na cíl.

Podobně můžeme aspirační testy aplikovat v páru. Například necháme házet pár míčky do koše podle pravidel, která si můžeme vymyslet či modifikovat podle výzkumů výkonové motivace. (viz Gage, Berliner 1984) Necháme na klientovi, aby si zvolil vzdálenost, ze které chce házet míčky do koše a sledujeme úspěšnost hodů. Je známo, že lidé s výkonovou motivací orientovanou na úspěch si volí a hledají střední vzdálenost hodu, tedy nejefektivnější poměr vzdálenost - úspěšnost a tedy jde jim o výkon a ne o oslnění druhých. Lidé s výkonovou motivací typu vyhybání se

neúspěchu se dělí do dvou skupin. První skupina hraje na jistotu a stoupá si do minimální vzdálenosti (například jednoho metru), odkud mají jistotu zásahu. To je jakýsi opatrnický, neambiciosní, i když realistický postoj sledující bezpečný a jistý výkon. Druhá skupina je spíše fantazijní, stoupá si do velké vzdálenosti, odkud je minimální pravděpodobnost střely do koše, ale pokud vyjde je maximální sociální ocenění. Jinými slovy v této skupině je mnoho snílků, kteří nepočítají neúspěchy, ale usilují o velké činy, které by druzí obdivovali.

Párové modifikace zpravidla obdržíme tak, že necháme každého z páru danou činnost vykonat samotného a pak totéž chceme po páru jako celku. Například necháme klienty zaškrtávat políčka v časovém limitu a odhadovat svůj anticipovaný výkon. Poté dáme páru jednu tužku, instrukci, že se musí při vyplňování střídát, a opět měříme výkon versus odhad. Zároveň při tom sledujeme párovou dynamiku: Kdo koho obviňuje za neúspěch, jak jeden komentuje výkon toho druhého, jak se chváří, kdy se „taktně“ mlčí ap. Stejně tak, jsou-li přítomné děti můžeme pozorovat, jak vznikají koalice (otec – syn či matka – syn?).

3.15 Neznalosti žadatelů o problematice NRP

Jedním jevem, který je charakteristický pro žadatele o NRP, je až zarážející nevědomost o problematice zamýšleného kroku. Když porovnáme znalosti, které mají lidé o dražších výrobcích, které si hodlají koupit (například znalosti mužů o vlastním automobilu), s tím, co vědí jako žadatelé o problematice NRP, dá se v tomto směru hovořit téměř až o ignoranci. Přitom přijetí dítěte do rodiny je mnohem závažnější životní krok, než je koupě sebedražšího automobilu. Důvodů pro tento zarážející jev je vícero:

- 1) Žadatelé ztotožňují přijetí dítěte do NRP s narozením vlastního dítěte. Neočekávají velký rozdíl. Navíc většina z nich nemá ani tuto zkušenost.
- 2) Žadatelé jsou přesvědčeni, že zkušenosti s vlastními dětmi jsou dostatečnou zárukou úspěchu v NRP.
- 3) Žadatelé neočekávají a nemají představu o následcích psychického zanedbání či týrání. Například mají iracionální neuvědomělé očekávání, že týrané dítě bude vcelku normální po té, co se mu zahojí podlitiny, dorostou vytrhané vlasy a jiné známky fyzického týrání (idealizování oběti).
- 4) Žadatelé nezajímá problematika NRP či osudy dětí v DD, ale adopci si chtějí vyřešit pouze vlastní neplodnost (egocentrismus versus altruismus).
- 5) Žadatelé se často za svou neplodnost stydí a tento pocit přechází i na otázky NRP. Tento stud a pocity méněcennosti následně inhibují i zájem o NRP.
- 6) Vzdělávání v NRP ohrožuje idealizované představy o dítěti, které průběžně vznikaly řadu let bez konfrontace s realitou. Snění o dítěti je tedy jakási autostimulace, která nemá za cíl

adaptaci na realitu, ale uspokojení vlastních potřeb, například spásitelského komplexu. Sem často spadá snění o malých černoušcích a Indech.

Zarážející míra nevědomosti a zkušeností má řadu negativních dopadů. Jedná se především o nepřiměřená míra strachu a obav. Tato nepřiměřenost může mít různou povahu. Žadatelé se neobávají toho, čeho by se obávat měli a naopak neobávají se skutečných nebezpečí NRP.

- 1) *Nepřiměřeně velký strach bývá vůči věku a rase dítěte.* Vzhledem k tomu, že žadatelům je dítě vybíráno, žadatelé dostávají „zajíce v pytlí“, snaží si tedy pojistit ty vlastnosti, které považují za důležité. Rasa a věk jsou jedny z nich.
- 2) *Nepřiměřeně malé obavy vzhledem k šíři a netypičnosti problematiky NRP.* Žadatelé si nejsou schopni představit nesmírnou variabilitu a šíři problémů, které se mohou v NRP vyskytnout. Mají tedy velký strach například z psychologického vyšetření, ale neobávají se problémů při přebírání dítěte z DD. (Jeden pár si chtěl vzít do péče jednu svou vzdálenou neteř, která byla fyzicky i psychicky týraná matkou. Nejprve velice naléhali na to, aby bylo vyšetření dokončeno v nejbližším možném termínu. Největší problém ve svém záměru tedy viděli v komunikaci s organizacemi a profesionály. Po nějakém čase sami přestali naléhat, ba dokonce několik schůzek odvolali. Nakonec přišli s velkými obavami a světili se, že uvažovali o tom, že ustoupí od svého úmyslu. Když jsem pátral po důvodech této změny, dozvěděl jsem se, že zmíněná neteř získala prim mezi sourozenci a začala je poněkud šikanovat. Rodiče mi říkali: „Víte my jsme chtěli někomu pomoci, ale nechceme to dělat za cenu ublížení našim dětem.“ Jinými slovy tito žadatelé se zbytečně obávali vyšetření, ale nebáli se manipulativních sklonů a jiných následků psychického a fyzického týrání. (Na pozadí byla iracionální a implicitní představa, že následky týrání u neteře zmizí, když se jí zahojí rány.) Tento případ měl ale nakonec šťastný konec.)
- 3) *Odmítání spolupráce s odborníky a ostatními žadateli.* Nepřiměřený strach mívají žadatelé z odborníků činných v oblasti NRP. Ze zkušenosti mohu říci, že přes všechny osobní i profesní neshody, které panují v oblasti NRP, všem profesionálům šlo o zdar věci, i když se někdy dalo hovořit o spíše medvědí službě věci. Nesetkal jsem se však s tím, že by si někdo na nějaké žadatele zasedl či si s nimi vyřizoval osobní účty. Žadatelé tedy mívají zbytečné obavy z odborníků či jejich zaujatosti, které jsou nicméně pochopitelné, když se koukneme na věc z jejich úhlu pohledu. Avšak méně pochopitelná je neochota a nechuť být v kontaktu či nějak spolupracovat s ostatními žadateli o NRP.
- 4) *Falešná sebejistota, spoléhání výlučně na vlastní síly.* Mnoho škody napáchali náhradní rodiče tím, že spoléhali výlučně na své síly. Jedna rodina takto v sobě dusila problémy

sedm(!!!) let, nakonec holčičku vrátili s tím, že ji nechtějí, že si k ní její nevlastní sourozenci nenašli cestu. Tito náhradní rodiče měli pocit, že udělali pro věc vše, že by snad zasluhovali ocenění alespoň za těch sedm let, ale otázka zní jinak: Proč celých těch 7 let mlčeli a nešli se s někým poradit, kdo s tím má nějaké zkušenosti? Ať už s psychology či jinými pěstouny a adoptivními rodiči.

Podobně jsem vyšetřoval ženu se sklony k přemáhání a k perfekcionismu, kterou jsem varoval před těmito jevy a rozmlouval jejich přání přijmout do rodiny více dětí. Přesto v ten den, kdy jim sociální pracovnice oznámila, že u nich vyvolená dívka zůstane v pěstounské péči, se žadatelka zhroutila, byla odvezena do Riapsu a následovala několikaměsíční poststresová depresivní reakce, kterou žena měla prvně v životě. Následně uvažovali o vrácení holčičky, která již ženu oslovovala „maminko“. Sanace ještě křehkého rodinného systému se nakonec bohužel nezdařila, dívka byla vrácena do DD.

3.16 Úspěch v práci není předpokladem úspěšnosti v NRP

Úspěch v práci či sociální oblasti vyvolává apriorní pocit vhodnosti pro NRP. To se v plné míře týká především prestižních zaměstnání, jako jsou manažeři, umělci, lékaři, právníci či jiní veskrze úspěšní lidé. Tito na výkon orientovaní lidé s vysokým IQ mají zpravidla sklon k individualismu a workoholismu, navíc bývají hrdí a neústupní. Ani jedna z těchto vlastností není pro úspěch NRP příznivá. Žadatelé o NRP si takto pletou sociální úspěšnost s vhodností k NRP. Sociální status je dán především vysokým vzděláním, vyšší inteligencí a dobrým postavením a výkonem v práci. Bohužel žádný z těchto ukazatelů není dobrým prediktorem úspěšného vývoje NRP. Ba spíše naopak výkonová motivace, důraz na ego-vztažnou motivaci (lidově hrdost), kterou mívají ve velké míře právě zmíněná povolání, je hrozbou neúspěchu v NRP. Problém neleží ani tak v těchto lidech samotných, ale v pouhém kontrastu mezi žitým standardem páru a schopnostmi dítěte (Langmeier, Matějček 1963).

Znám rodinu vědců, kde jedno z dětí vyrostlo s lehkou mozkovou dysfunkcí (LMD). Jedná se o velmi kultivovanou rodinu, kde nikdo toto dítěti cíleně neponižoval či nedeklasoval. Toto dítě však vyrostlo v prostředí, kde všichni jeho sourozenci byli veleúspěšní mladí lidé (inženýři, vědečtí pracovníci). Doma je prostředí vzdělanecké, ale toto odrostlé dítě bylo a je zdrojem řady problémů souvisejících s LMD. To dítě si opravdu v té rodině připadá méněcenně bez toho, aby mu to kdokoli dal okázale najevo.

Zarážející je tedy například sebejistota některých lékařů, kteří s poukazem na své všeobecné lékařské vzdělání si jsou jisti, že nepotřebují získat speciální znalosti z oblasti pediatrie v NRP a jiných ne-lékařských oblastí NRP. Takové páry pak z těchto důvodů a kvůli přílišné zaměstnanosti (sic!) odmítají účast na vzdělávacích a zážitkových kurzech, které jsou pořádány pro žadatele o NRP. Je to často známka osobní nekritičnosti a pohodlnosti těchto lidí. Je však potřeba podotknout,

že popisovaný jev se rozhodně netýká všech manažerů, lékařů či právníků. Toto spíše apel na vzdělance, aby jim sebevědomí nestouplo do hlavy. To, co jim umožnilo úspěch v práci, je bohužel spíše handicapuje v oblasti NRP.

Na druhé straně žadatelé tohoto druhu bývají často tolerantní k rase dítěte, protože se často pohybují v kultivovaném prostředí, kde rasismus neexistuje. Tedy jejich vhodnost k NRP bývá obvykle střední a je třeba pečlivě zvažovat, jaké dítě budou schopni zvládnout. Oni sami mají pocit, že díky své sociální úspěšnosti, jsou veskrze vhodní žadatelé k NRP. Přeceňují tedy často své schopnosti a vhodnost pro NRP.

3.17 Otázky času a předpokládané motivace v NRP

Žadatelé o NRP si zpravidla stěžují na délku celé procedury. Ačkoli sám jsem se na počátku domníval, že by bylo možno tuto lhůtu zkrátit na tři měsíce. Přesvědčil jsem se v praxi, že by to nebylo k prospěchu věci. Devítiměsíční období těhotenství není z hlediska přírody samoúčelné opatření. Je to doba, během které se budoucí matka připravuje na svou roli a sžívá se s ní. Toto sžití má charakter zabudování rodičovství do životních plánů, proběhnutí všech fází smíření se s novou vizí následujícího života. Tento proces je dlouhodobý a přirozený.

Zkušenost ukazuje, že není rozhodně na škodu, když všechna vyšetření trvají dohromady rovněž přibližně devět měsíců. Ba naopak, žadatelé, kteří se dožadují přednostního nebo rychlého vyšetření bez dostatečného důvodu a neustále si stěžují na byrokracii, bývají sami o sobě předzvěstí problémů, a to nejen ve spolupráci s takovými klienty, ale bohužel zpravidla i při následném sžívání s dětmi. Tito žadatelé mají převzetí dítěte jako prvořadý manipulativní cíl, kterým v jejich představách stojí a padá jejich budoucnost. Tato primární orientace na vytyčený cíl je nezdravá a zaujímá téměř 100 % jejich volného mentálního času. Bohužel tito lidé se fixují na *převzetí* dítěte a ne na další život s ním. Po uspokojení své potřeby *převzetí* a tedy i po vítězství nad „zlými“ úředníky najednou přichází zklamání, protože sice mají dítě, ale zpravidla ne takové, jaké si představovali. Začnou následně toto dítě formovat podle svých představ úplně stejně jako tlačili odborníky do svých představ o „správném a rychlém“ vyšetření.

Toto „předrealizační nadšení“ je svým způsobem přirozené a vyskytuje se v určité míře u všech žadatelů. Můžeme najít podobnost v zamilovanosti, která také představuje motivaci sice silnou, avšak povrchní a svou povahou krátkodobou, kterou je nutno postupně transformovat do vyzrálější podoby. Delší doba vyšetření má za následek, že tato cílená pozornost se otupí a životní plán převzít dítě do NRP se stane jakousi všudypřítomnou samozřejmostí, na kterou se moc nepřemýšlí a která je během dne nějak zastrčená na okraji vědomí. Tato motivace se jeví sice jako slabší, ale za to je přirozenější a má větší naději na dlouhodobý úspěch než úporné lpění na vizi vysněného dítěte.

Čekací doba kolem roku napomáhá k vyvrácení motivace, výrazně delší čekání je ale na závadu. Dlouhé čekání má za následek rezignaci nebo nezdravé zkonstatování a rigidní lpění na vysněné vizi. Podobně je správné od žadatelů v rozumné míře očekávat vlastní iniciativu. Například není vhodné opakovaně zvat žadatele na vyšetření. Žadatele pozveme jednou a vyžádáme je, aby si domluvili termín prvního vyšetření. Taková minimální vstupní aktivita odfiltruje většinu případů, kdy jsou v páru různé neshody a kdy žadatelé ještě váhají. Například může se stát, že mezi manžely vypukne krize, která se ani nemusí přímo týkat NRP, takoví žadatelé nemají chuť a často ani síly zvednout telefon a domluvit si termín vyšetření a tak toto rozhodnutí stále odkládají, až se stane bezpředmětné. Kdybychom jakkoli opakovaně žadatele vyzývali k příchodu na psychologické vyšetření, přemluvili bychom jisté procento z takových párů tak, že by přišly a hrály komedii o šťastném soužití, jak mají ve zvyku. Tato zásada počítá i s tím, že žadatelé se po čase sami ozvou a budou se sami zajímat, když například již delší dobu nebyli pozváni na psychologické vyšetření. (Například může se stát, že se změnila adresa trvalého bydliště, nebo že zvací dopis nedošel z jiného důvodu.)

Přirozenost časového procesu přípravy na přijetí dítěte je však u žadatelů o NRP narušena i jinak. Žadatelé si podají žádost o NRP, projdou vzdělávacími kurzy a řadu vyšetření se zakončí psychologickým. Náhle se po období nabytém událostmi objevuje třeba i několikaleté období, kdy se čeká na objevení vhodného dítěte pro tyto žadatele. Toto období není ničím ohraničeno. Může trvat pár týdnů, ale může být rovněž pětileté. Tuto lhůtu nezná, ani nemůže znát nikdo, protože je dána počtem žadatelů na určitý typ dítěte, dalšími specifickými požadavky žadatelů, množstvím právně volných dětí za rok atp. V tomto období se neděje pro žadatele nic zajímavého, ba naopak pokud opakovaně volají sociálním pracovnícím, slyší pouze zamítavé odpovědi.

Toto období naprostého klidu je nakonec vystřídáno hektickým obdobím, kdy jsou tito žadatelé vybráni pro určité dítě. Od sociální pracovnice obdrží telefonát a během několika dnů až týdnů se musí dojit na dítě podívat, získat o něm informace a rozhodnout se, zda ho chtějí či ne. I když většina žadatelů těmito obdobími projde bez větší újmy, každý rok se vyskytne řada selhání, která je způsobena tímto nepřirozeným časovým procesem. Pokud se s nimi setkáme, je důležité analyzovat příčiny tohoto selhání. Ne všechna jsou zapříčiněna nevhodností daných žadatelů pro NRP. Často by pomohlo několik schůzek s psychologem či konzultací se sociálními pracovníci.

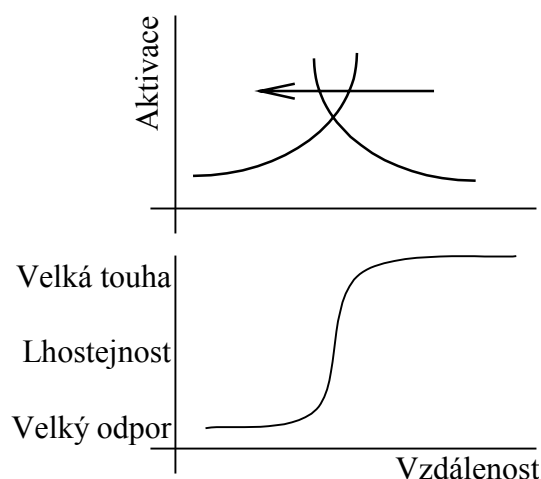
Například vyšetřoval jsem ženu po roce po té, co odmítla převzít malé dítě, které mělo t. č. chronický katar. Tato žena velmi litovala, že dítě odmítla, a vnímala to jako svou vinu. Nicméně na pozadí tohoto selhání se kombinovalo mnoho dalších vlivů. V rodině měl otec zřejmě těžké astma a tak rodina pojala podezření, že by ho toto dítě mohlo mít také. Muž, se kterým tehdy žila, byl z nějakého důvodu také rozhodně proti. Dalším faktem bylo, že si zažádala o dítě nad 3 roky a toto bylo ještě kojeneček. Takže zřejmě všechny tyto vlivy dohromady měly za následek, že to dítě

odmítla. Následně toho litovala a časem jí začaly docházet souvislosti, které si v onom období nestačila uvědomit. Například jednoho dne ráno byl sice muž verbálně proti, ale tentýž den večer přijel a přivezl postýlku. Jinými slovy ani on nebyl na přijetí dítěte vnitřně připraven, a tak se jeho ambivalence objevovala v rozporu mezi slovy a chováním. Toto selhání mělo ještě další důsledky. Především vážně narušilo důvěru ženy v onoho muže, kterého následně přiměla opustit její byt. Ačkoli tato žena se od začátku jevila jako vhodná pro nabízené dítě, byla to zřejmě nepřipravenost páru jeho okolí a časové souvislosti, které vedly ke smutnému konci. Je zbytečné dodávat, že vhodná intervence by v onen čas předešla následkům, které se zpětně mnohem hůře sanovaly.

3.18 Fáze chladu po převzetí dítěte

Na rozdíl od přirozeného těhotenství, kde se dají odpočítávat dny zbývající do porodu, je čekání na adoptované dítě neohrazené a může trvat i roky. Proto úspěšní žadatelé, kteří převzali dítě do své péče, popisují své reakce na tuto sice vědomě očekávanou událost jako šok.

Z hlediska teorie reakce na ambivalentní objekt, kterým i vytoužené dítě bezpochyby je, dochází k prudkému přiblížení a tedy potenciálnímu přechodu přes preferenční křivky. Tím se tedy objevuje známá propadová křivka:

Obrázek 3 – Očekávaný příchod dítěte vůči preferenčním křivkám

Legenda: Šipka na horním grafu naznačuje převzetí dítěte během dvou týdnů. Náhlá změna se u žadatelů projeví intrapsychie jako „šok“.

Přechod dítěte přes dvě křivky však dochází k prudké změně mezilidské percepce, která je znázorněna propadovou křivkou na dolním grafu: Velká touha po sblížení se mění v odpor, za který se však žadatelé stydí. Zároveň jsou jejich reakce (skutečně či domněle) kriticky pozorovány personálem dětského či kojeneckého domova.

Objevuje se fáze chladu a sžívání. Na tuto fázi bývají rovněž žadatelé málo připraveni. Objevují se pocity viny, pochybování o správnosti celého kroku, o svých schopnostech ap. Tato fáze postupně odeznívá, což odpovídá postupnému rozestupování preferenčních křivek. Přijaté dítě se dostává do oblasti příjemného vzrušení a začíná plnohodnotně naplňovat život žadatelů.

3.19 Manipulace starších dětí a otázky času při převzetí dítěte

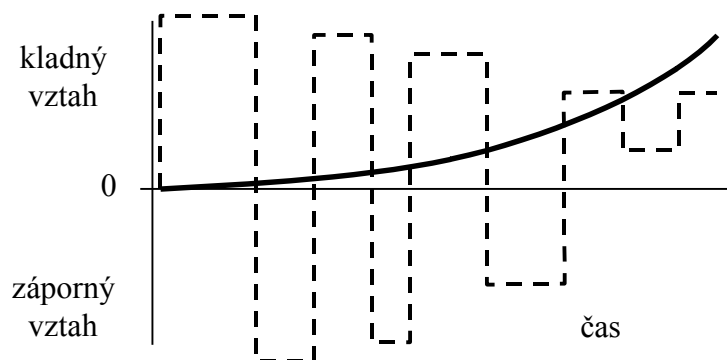
Přebírání starších dětí (od tří let výše) se zřetelně liší od přebírání menších dětí. I když je z pochopitelných důvodů náročnější, není třeba mít před ním strach, pokud respektujeme několik zásad a přistupujeme k věci obezřetně a citlivě.

Hlavní zásadou je snaha o zachování kontinuity vývoje. Dítě měnící prostředí ve starším věku má již svou osobnost a vzpomínky. Tuto starší zkušenost je nutno organicky svázat s přítomností a nasměrovat do budoucna. Zde zvláště žadatelé, kteří si pomocí NRP řeší vlastní neplodnost a kteří se za ni stydí, mají sklon vést dítě k tomu, aby na svou těžkou minulost v DD zapomnělo a chovají se, jako by před převzetím nic neexistovalo. Toto je poměrně známý jev (viz například Wagnerová 1981) a doporučuje se rodičům, aby navazovali vztah ke starším dítětem postupně. Nejprve v prostředí DD, v kolektivu ostatních dětí a postupně si brali dítě nejprve na odpolední vycházky, teprve za čas na víkendy či svátky. Teprve poté, co se vytvoří u dítěte vztah k perspektivním rodičům, se doporučuje přestěhovat dítě domů. I tak by se neměly vztahy s DD násilně přerušit. Může se tam zajet za návštěvu, mělo by se s dítětem o pobytu v DD hovořit ap. Podobně dítě by si mělo z DD přivést své nejoblíbenější hračky, fotky a šaty, které by se měly jen pomalu, přirozeně obměňovat.

Z hlediska psychologie je zde nejobtížnější odhadnout nejvhodnější moment pro převzetí dítěte do rodiny. Zde je si třeba uvědomit, že verbální projevení přání dítěte odejít s vybranými rodiči není samo o sobě dostatečným a směrodatným ukazatelem. Musíme si uvědomit, že dítě vyrůstající v DD je podrobena silnému ambivalentnímu vývoji. Na jedné straně potřebuje své rodiče a na druhé straně tyto rodiče nejsou přítomni. To vede k zákonitému štěpení na idealizované biologické rodiče a zavrhané ošetřovatele či náhradní rodiče. Na začátku mohou děti ztotožnit potencionální náhradní rodiče s idealizovanou vizí rodičů a třeba hned první den vyjádřit přání, že s nimi chtějí odejít. Náhradní rodiče vnímají toto žadonění dětí velmi bolestně a považují je za dostatečnou známku toho, že by dítě mělo s nimi odejít. Nedbají na varování odborníků, že tyto děti nepředjímají mnoho jiných okolností. Neočekávají, že se jim bude po lidech a kamarádech DD stýskat, že náhradní rodiče nejsou všemohoucí polobozi, kteří automaticky splní každé jejich přání atd. Stává se tedy, že po převzetí se u dítěte objeví manipulativní chování, na které náhradní rodiče nejsou připraveni, stejně jako na přeskoky do extrémních citových poloh.

Varoval jsem jednu matku, která chtěla převzít 12letou dívku do vlastní péče, aby věnovala prvořadou pozornost vytvoření pozitivní vztahu mezi nimi, že administrativní otázky jsou až na druhém místě. Tato matka mi posléze potvrdila, že mé obavy byly zcela na místě. Ona dívka se chovala více než vzorně, dokud nebylo administrativně potvrzeno, že u té rodiny může začít žít. Do té doby vzorně myla nádobí, hlásila se o práci atd. V okamžiku, kdy to jaksi „měla jisté“, že v rodině je natrvalo, objevilo se hned zlobení a odmlouvání podobně jako vůči vychovatelům v DD, až to rodičům bralo dech.

Zde třeba si uvědomit, že myšlení deprivovaných dětí je hodně extrémní, řídí se pravidlem „buď a nebo“ a vyznačuje se manipulativním, utilitárním postojem k lidem. To v praxi znamená, že skutečné hlubší citové přilnutí k náhradním rodičům a psychické přijetí je za vlastní představuje dlouhodobý proces, který pomalu sám od sebe narůstá, pokud není náhradními rodiči vážně narušován. Tento postupný nárůst může však být provázen extrémními citovými výkyvy, kdy dítě může náhradní rodiče střídavě strašně milovat a v zápětí strašně nenávidět, když nesplnili nějaké z jeho přání. Postupně, jak roste citová vazba, klesá i extrémnost těchto přeskoků.

Obrázek 4 – Postupný nárůst vztahu k náhradním rodičům na pozadí extrémních citových výkyvů

Legenda: Plná čára ukazuje, jak s časem narůstá hlubší citový vztah vůči náhradním rodičům. Nicméně na popředí jsou spíše nápadné extrémní citové výkyvy, které se v případě příznivého vývoje snižují až téměř vymizí.

Z těchto důvodů by rodiče neměli první vyřčené přání dítěte k převzetí do rodiny považovat za dostatečné. Měli by ještě dítě několikrát v DD navštívit a chvíli posečkat, až samo toto přání se v dítěti více upevní a získá charakter trvalé vůle. Je dobré, aby dítě mělo vzpomínku na to, že chtělo právě tyto rodiče a že je dostalo. Dítě, stejně jako i rodiče by měli mít pocit, že jsou s tímto přáním identifikováni.

Další přirozená iluze spočívá v tom, že náhradní rodiče nějak podvědomě očekávají, že bude existovat nějaký mezník, od kterého již bude existovat pevný vztah mezi nimi a dítětem. Tento mezník je skutečně někdy pozorovatelný (například dítě definitivně přijme náhradní rodiče za své po té, co se o něj pěkně staraly, když bylo vážně nemocné), ale ve většině případů tento mezník pozorovatelný není či spíše žádný takový mezník neexistuje. Vztah se vytváří sám od sebe, plynule v čase a vcelku bez ohledu na vědomá přání.

Tento fakt však má za následek někdy velká zklamání rodičů, kteří si na chování dítěte uvědomí, že třeba i za více než rok společného soužití s dítětem, se k nim totéž dítě za nějakých, zpravidla krizových situací, chová jako k cizím či dokonce nepřátelským lidem. To mohou být případy desinhibované přítulnosti či pozdních ozvěn tohoto jevu, kdy dítě bez rozpaků přilne k návštěvě či kolemjdoucím a chce s nimi odejít. Mohou to být případy, kdy dítě je nějak přetíženo a začne se chovat vůči náhradním rodičům jako vůči cizím lidem.

4 Nepřímé diagnostické přístupy

V laickém povědomí jsou schopnosti psychologů často nadhodnocovány, je jim například připisován magický vhléd do osobnosti druhých lidí, schopnost odhalit, jací druzí jsou po prvních pár větách. V praxi jsou pochopitelně možnosti psychologů velmi omezené. Tuto omezenost by pomohl překonat rozvoj nepřímých diagnostických metod, které dokáží dát o druhém výpovědi právě podle jeho obranné reakce, kterou se snaží nějaký fakt zakrýt.

4.1 Absence předpokládané reakce

Obecně se dá říci, že vyšetřovaný člověk mnohem více je schopen ovládat a uvědomovat si své vnější reagování na podnět, než si je vědom toho, na co *nereagoval*, ale mohl či měl. Proto většinou z absence reakce na určitý podnět můžeme vyčíst pravdivější informaci než z toho, co bylo otevřeně tvrzeno či popřeno.

Například ačkoli chybějící a přeskočené odpovědi v dotaznících jsou morem statistického zpracování. Psycholog by si měl těchto výpadků všímat mnohem více než klient. Klient totiž při přeskakování odpovědí strká hlavu do písku a chová se podle manipulativní zásady „jakoby nic“ - to, co přeskočil, na co nereagoval, jako kdyby neexistovalo. Opak je pravdou a psycholog by si měl u každé takové absence předpokládané reakce udělat tři vykřičníky, neboť ta může být skutečnou branou k nitru klienta.

V písemné části dotazníku bylo zakomponováno několik pořadových testů. Úkolem žadatelů bylo například seřadit výčet určitých hodnot podle důležitosti. Z rozdílu v seznam hodnot je možno odečíst vzdálenost mezi hodnotovými preferencemi páru žadatelů, tedy hodnotovou homogenitu páru. Stávalo se, že některé významné položky byly opomenuty (viz následující ukázka). Tato opomenutí mohou být z důvodu subjektivní bezvýznamnosti, jako například vůči náboženství může mít nevěřící klient indiferentní postoj. Ale pokud je ze seznamu hodnot vypuštěna položka sex. Je pro psychologa samo toto opomenutí důležitou výpovědí o pravděpodobné konfliktnosti sexu v mysli klienta, i když samo opomenutí nám nic neříká o povaze této konfliktnosti.

Hodnota	On	Ona	Rozdíl
sex		4	?
šťěstí	1	11	10
zdraví	2	7	5
pravda	4	9	5
láska	6	2	4
poznání, vzdělání	5	1	4
svoboda	9	5	4
peníze	11	8	3
rodina	8	6	2
užít si v životě	12	13	1
krása	13	12	1
náboženství	3	3	0
práce a úspěch v zaměstnání	10	10	0
vlastenectví	14	14	0
jiné			
Celkem			39

Tabulka 5 – Ukázka pořadového hodnotového testu

Legenda: Žadatelé každý seřadili hodnoty podle důležitosti, které připisují té které hodnotě. Z rozdílu hodnot můžeme usuzovat na oblasti, ve kterých se uvědomované hodnotové systémy nejvíce liší. Opomenuté položky často indikují konfliktní vztah k dané hodnotě. Mužem preferované štěstí a zdraví může nasvědčovat na somatické obavy či příznaky anhedonie, které jeho žena nesdílí. Opomenutí položky sexu může indikovat konfliktní či problematickou oblast.

4.2 Neslučitelné rysy

Tento druh nepřímé diagnostiky slouží k vyloučení určitého druhu poruch. Většinou ji psychologové používají zcela intuitivně, aniž by si toho byli vědomi. Nejjednodušší příkladem neslučitelných rysů je fakt, že dívka s nadváhou nemůže v dané době trpět mentální anorexií. Nevědomky si tuto neslučitelnost pochvalují i prostitutky, které tvrdívají, že mají rády tzv. úchyly, protože u těch je jasné, co chtějí. Nejhorší jsou prý tzv. normální, protože tam se může stát cokoliv.

Neslučitelnost rysů či patologických symptomů tedy může být různého druhu:

- 1) *Logická - symptomatická.* Paranoidní představy jsou logicky neslučitelné s nadměrnou důvěřivostí
- 2) *Popisně statistická.* Dva rysy, i když se přímo nevyklučují zpravidla nebývají přítomny současně. S určitou mírou pravděpodobnosti tedy můžeme říci, že pokud má klient jeden symptom s určitou pravděpodobností nemá jiný. Takto se například dá určit k jakému druhu drogy mají afinitu jednotlivé psychopatologické diagnózy.
- 3) *Vývojová.* Člověk nacházející se na určitém stupni vývoje nemívá projevy pozdějších a často ani ranějších stupňů. Například pokud je člověk v druhé fázi smíření se s faktem blízké smrti, zpravidla není klidný jako bývají lidé v poslední fázi smíření. (Kübler-Ross 1969)
- 4) *Potřeb.* Z Maslowovy hierarchie potřeb vyplývá, že vyšší potřeby se uspokojují, teprve když jsou uspokojeny nižší. Jestliže tedy člověk se zabývá uspokojováním potřeb určitého

stupně, vyplývá z toho s jistou pravděpodobností, že neuspokojuje vyšší potřeby. A naopak, že za samozřejmost považuje uspokojení nižších potřeb, takže o nich nehovoří. Triviálním příkladem může být člověk, který si stěžuje na neschopnost navázání partnerského vztahu. Je zřejmé, že tento člověk zpravidla netrpí akutními bolestmi zad či hladem.

- 5) *Psychopatologická*. Řada klientů se točí v bludných kruzích svých patologických symptomů, ve kterých jsou neustále uzavřeni. Jejich patologická rigidita je opět zárukou stability a nepřítomnosti jiných symptomů. Například svět Woody Allena je sice čas od času zábavný, ale při intenzivnějším kontaktu je patrná monotónnost a chudost. Podobně narcistická porucha osobnosti vylučuje řadu jiných poruch, například závislou.
- 6) *Intenzita prožívání*. Emocionálně silné prožitky vylučují řadu jevů, které jsou pozorovatelné pouze při malé emocionální aktivaci. Například naprostá většina schizofreniků není schopna o svém bludech a halucinacích mlčet. Jsou příliš intenzivní, proto o nich nemohou před lékaři a ostatním lidmi nemluvit. Tato extrémnost prožívání vyvolává naopak slepost a necitlivost pro mnoho jiných jevů. Podobně je až komické, jak ve thrillerech hrdinové procházejí katastrofickými událostmi, ale jejich prožívání je těmito událostmi nedotčeno. Klienti v realitě toho však nejsou schopni, krizové prožívání je naopak projevuje v jejich chování navzdory všem jejich snahám o popření těchto jevů.

Toto uvažování o neslučitelnosti určitých rysů je však poněkud komplikováno faktem, že v psychologii zpravidla protilehlé extrémy mají k sobě blíž než ke zdravému středu. Například pacientka může snadněji přeskočit z hyposomie do hypersomie, než nalézt zdravý a přirozený vztah ke spánku. Tedy projev jedné krajnosti nevylučuje objevení se opačného extrému, ale spíše vylučuje objevení se zdravého středu. Například masochismus může lehce přeskočit do sadismu, ale mnohem hůře nachází cestu ke zralé lásce. Podobným způsobem se chovají i zdravé a patologické symptomy. Matoušek 1986 píše, že zdravé projevy mají u dětí mnohem větší vývojovou stabilitu než patologické, které mají větší sklon vymizet, což jako by bylo ozvěnou staré scholastické zásady: Dokonalé nemá slon se měnit, ale naopak pouze setrvávat.

4.2.1 Příklady neslučitelných jevů pro nepřímou diagnostiku

Například policisté v Německu vyžívají orientačně pátracího reflexu k zajištění řidiče, který klade odpor. Hlídka dvou policistů se rozdělí, jeden stojí u okénka řidiče, druhý se postaví u dveří spolujezdce. Na smluvené znamení policista u spolujezdce bouchne plochou dlaní do střechy auta. U řidiče se objeví orientačně-pátrací reakce, která je vůlí neovlivnitelná, začíná otáčet hlavu k sedadlu spolujezdce, směrem k druhému policistovi. Nyní má policista u dveří právě 0,5 sekundy na to, aby otevřel dveře, uchopil levou ruku řidiče a pákou přes rám dveří jej znehybnil. Kolega mu

pomůže a během 5 sekund leží řidič spoután před dveřmi automobilu. V tomto případě se využívá neslučitelného jevu, kdy průběh orientačně pátracího reflexu není ovlivnitelný a přerušitelný volným aktem.

V jiné situaci můžeme při testování televizních reklamních spotů ukázat, že herečka není spontánní, když se snažila zahrát tento orientačně pátrací reflex. Detailní záběr na její obličej ukazuje, že se snaží zahrát překvapení a údiv tím, že pootevře oči. Avšak místo toho, aby její zrak směřoval přímo k překvapivému podnětu, můžeme na jejích očích pozorovat antisakádu, tj. odskok očí směrem od cílového podnětu stranou směrem ke kameře. Tento malý detail nasvědčuje, že se nejednalo o dobře zahraný orientačně-pátrací reflex, že herečka v době natáčení se nedokázala plně uvolnit a ponořit do role. Možná, že její antisakáda při hrané úlekové reakci směřovala spontánně do míst, kde pravděpodobně seděl režisér, tj. k tomu objektu v místnosti, který byl pro dívku nejvíce ohrožující. Pak by to byla nechtěná výpověď o náladě, která panovala při natáčení. Stejná herečka například hrála úsměv jen tak, že roztáhla koutky úst, ale chyběla doprovodná reakce horní části obličeje (zúžení očí ap.), i z tohoto rozporu je možno usoudit, že se nejednalo o spontánní úsměv.

Dalším příkladem nepřímé diagnostiky pomocí neslučitelných jevů může být testování hypnózy pomocí kontrolní skupiny (Kratochvíl 1972). Jestliže dáme hypnotickou sugesci, že v pokoji není žádná židle, tak při výzvě „Sedněte si“ jak skupina skutečně zhypnotizovaných lidí, tak i skupina testovaných osob, které mají hypnosu jen simulovat se bezradně rozhlíží po místnosti ignorují všechny židle v místnosti. Když pak ale testované osobě dáme příkaz „Otevřete okno!“ a mezi testovanou osobou a oknem stojí židle, pak skutečně hypnotizovaní tuto židli obejdou, ale ti kteří hypnosu jen simulují do ní obřadně narazí, protože respektují předchozí sugesci, že v místnosti není žádná židle. Tento rozdíl mezi skutečně hypnotizovanými a simulujícími je statisticky signifikantní. Takto je možno diferencovat mezi skutečně hypnotizovanými a simulujícími.

Stejně tak je z Bible známý tzv. Šalamounův soud, který podobně nepřímo, z absence předpokládané reakce, zjistil, kdo je matkou dítěte (1 Kr 3, 16-28): „Tehdy přišly ke králi dvě ženy nevěstky a postavily se před něj. Jedna z těch žen řekla: "Prosím, můj pane, já a tato žena bydlíme v jednom domě a já jsem u ní v domě porodila. Třetího dne po mém porodu také tato žena porodila. Byly jsme spolu a v tom domě s námi nebyl nikdo cizí, v domě nebyl nikdo kromě nás dvou. Syn této ženy však v noci zemřel, neboť ho zalehla. Proto v noci vstala, a zatímco tvá otrokyně spala, vzala mého syna od mého boku, položila si ho do klína a svého mrtvého syna položila do klína mně. Ráno jsem vstala, abych svého syna nakojila, ale on byl mrtev. Když jsem si ho však zrána pozorně prohlédla, zjistila jsem, že to není můj syn, kterého jsem porodila." Druhá žena však prohlásila: "Nikoli. Můj syn je ten živý a ten mrtvý je tvůj." Ale první trvala na svém: "Ne. Tvůj syn je ten mrtvý, a ten živý je můj." A tak se před králem hádaly. Král řekl: "Tato tvrdí: »Ten živý je můj syn, a ten mrtvý je tvůj.« A tato tvrdí: »Ne, tvůj syn je ten mrtvý, a ten živý je můj.«" Král proto poručil:

"Podejte mi meč." Přinesli tedy před krále meč. A král nařídil: "Rozetněte to živé dítě ve dvě. Jednu polovinu dejte jedné a druhou polovinu druhé." Tu řekla králi žena, jejíž syn byl ten živý a již se srdce svíralo soucitem nad jejím synem: "Prosím, můj pane, dejte to živé novorozeně jí, jen je neusmrcujte!" Ale druhá řekla: "Ať není ani moje ani tvoje. Rozetněte je!" Tu král rozhodl: "Dejte to živé novorozeně té, která řekla: »Neusmrcujte je«; to je jeho matka." Když se celý Izrael dozvěděl o rozsudku, který král vynesl, jala je bázeň před králem. Viděli, že je nadán Boží moudrostí k vykonávání soudu.“

Nepřímá diagnostika odhadující intenzitu prožitků může vycházet z faktu, že příliš silné emoce brání lidem vnímat slabší. Mnozí klienti vyhledávají pomoc psychologa, aby jim pomohl rozhodnout nějaké jejich dilema, například volbu mezi manželkou a milenkou. Znova a znova mě překvapuje, že tito klienti nejsou s to správně určit soukromý názor psychologa, i když on má pocit, že ze způsobu, jakým klade otázky, to na něm musí být zřetelně vidět. Opravdu možná nezaujatý pozorovatel by usoudil, k jakému rozhodnutí se psycholog vnitřně kloní například z frekvence či použitého slovního obratu. Pro klienta, jehož nitro se svírá pochybami, je však tento nezaujatý pohled vyloučen. Soukromý názor psychologa, jako by byl paradoxně skryt pod silnými emocemi klienta.

5 Rozdíly mezi plodnými a neplodnými žadateli o náhradní rodinnou péči

Nechtěná neplodnost je první ukázkou ambivalentního vývoje v problematice NRP. Ambivalentní objekt je však v tomto případě svou povahou hybridní, smíšený. Skládá se z vysněného fantazijního dítěte, které reprezentuje křivku přiblížení, a reálného dítěte, které by mělo reprezentovat toto fantazijní dítě. Tyto reálné děti z dětských a kojeneckých ústavů však mají příliš mnoho odpudivých vlastností, a proto představují křivku strachu a odporu.

Čím déle působí nechtěná neplodnost, tím více dochází ke vzniku komplexu v Jungové slova smyslu. Na jedné straně postupuje idealizace fantazijního dítěte, zesilují se pocity chybějícího dítěte. Na toto jádro se během životní poutě nabalují další traumata (nespokojenost v manželství, v práci, s vlastním stárnoucím tělem ap.), o kterých se předpokládá (byť iracionálně), že by je eventuální dítě vyřešilo. Vůči reálným dětem z dětských domovů se podobným procesem objevuje komplex odporu, který roste s postupnými znalostmi o problematice NRP. Tyto dva procesy jdou proti sobě a tím se postupně zmenšuje prostor, kde je možné skloubit reálné možnosti s vysněnými přáními.

5.1 Vliv dlouhodobé neplodnosti

Neplodnost je zvláštní druh postižení, které člověka nijak viditelně sociálně nehandicapuje. Odhaduje se, že neplodností trpí přibližně 10 % párů, z nichž jen menší procento usiluje u lékařskou léčbu neplodnosti a ještě menší procento o náhradní rodinnou péči (dále jen NRP).

Tímto způsobem můžeme zkoumat jistý specifický vzorek populace, který by byl jinak nedostupný. Tento vzorek je nereprezentativní ve srovnání jak běžnou populací, tak i zřejmě i ve srovnání se skupinou neplodných párů, které nezažádali o NRP. Jedná se tedy o páry, které jsou svou neplodností nejvíce frustrovány. Tímto způsobem tedy můžeme pozorovat vliv dlouhodobé neplodnosti na osobnosti žadatelů.

Neplodnost, aby měla tento handicapující charakter, tak musí být splněny minimálně tři podmínky. Pár musí

- 1) o své neplodnosti vědět,
- 2) usilovat o vlastní dítě a
- 3) toto úsilí musí trvat několik let.

Vliv neplodnosti je totiž v krátkodobé perspektivě nepozorovatelný, projevuje se však v průběhu několika let, během kterých neplodné páry zpravidla podstupují léčbu neplodnosti. U těchto lidí se objevuje jev, který je znám z jiných oblastí psychologie, a to konkrétně u lidí smyslově handicapovaných. Je totiž známo, že jak u oslepnutí a tím spíše u ohluchnutí jsou psychické následky tím horší, čím pozvolnější je postupná ztráta zraku či sluchu (Syřišřová 1989). Jinými slovy statisticky vzato je nejlépe ohluchnout či oslepnout naráz. Je to sice šok, ale po odeznění typických fází (Kübler-Ross 1969), je větší pravděpodobnost, že se člověk s handicapem úspěšně

vyrovná. Nejvíce devastují psychiku ty případy, kdy člověk ztrácí sluch, podobně jako Beethoven, během několika let. Člověk si může představit ty deprimující stavy, kdy dotyčný neustále napíná sluch a přesvědčuje se, zda ještě něco slyší, nebo zda už je definitivně hluchý.

V praxi vidíme podobné reakce u lidí, kteří se musí vyrovnat s vlastní neplodností. Čím déle a pomaleji odumírá naděje na vlastní dítě, tím větší a rozdrásanější je trauma z neplodnosti. I zde na původně malé jádro se s léty nabalují další a další traumata a z odborného hlediska zde vzniká tzv. komplex v Jungově slova smyslu (Jung 1993, str. 84nn.). Žadatelé o NRP si často stěžují na to, že postupné umírání naděje na vlastní dítě je to nejhorší a že kdyby věděli předem, co je čeká, že by si žádost o NRP dali mnohem dříve.

Dlouhodobé střídání naděje se zoufalstvím, které se zhoršuje s každým nevydařeným pokusem o umělé oplodnění. Velké sumy, které stojí tyto pokusy, pokud již nejsou financovány pojišťovnou, neustálé se zabývání se myšlenkou na dítě, sledování plodných a neplodných dnů, pohlavní styk v předem určených polohách, kde je největší pravděpodobnost oplodnění, hormonální terapie - to vše představuje dlouhodobou psychickou zátěž, která vyvolává neustálé černé myšlenky. Žadatelé si většinou nejsou vědomi procesů, které v nich nechtíc probíhají. Lékaři sami o těchto procesech moc nevědí. Informovaný konsensus je stále bohužel spíše jen fráze z hodin lékařské etiky než žitá praxe, a tak nepovažují za nutné pacienty informovat i o těchto následcích neplodnosti. Svým způsobem by to bylo i proti jejich ekonomickému zájmu, protože kliniky zabývající se neplodností tak získávají nemalé sumy.

Tento průvodní jev poněkud hyzdí obdivuhodné a téměř neuvěřitelné úspěchy lékařských věd a není bohužel nijak odstranitelný. Lze jej poněkud zmírnit tím, že žadatele o jiné formy oplodnění předem upozorníme i na tuto stinnou stránku lékařských pokusů o vlastní dítě. Mělo by jim být jasné, že se sice mohou ještě řadu let pokoušet přijít uměle do jiného stavu, ale že za to budou platit tím, že fakt neplodnosti je bude mnohem více bolet a že je více psychicky poznamená a možná až deformuje. Tyto páry stejně zpravidla získají lékařským zákrokem než jen jedno dítě, které má pak charakter vymodleného dítěte. Rodiče na něm často až nezdravě visí a úzkostlivě se o něj bojí.

Když po létech střídající se naděje se zoufalstvím přijdou tito žadatelé k nám na vyšetření, jsou na nich patrné nežádoucí známky tohoto procesu. Jejich motivace je zřetelně osobní, poněkud rigidní, orientovaná na sanaci následků prožitého traumatu. Jako by měli iracionální pocit, že po letech strádání konečně mají jakýsi nárok na dítě podle svých představ. Není proto náhodou, že u těchto žadatelů se jen ve zcela světlých vyjímkách setkáváme s altruistickou motivací, kterou mívají spíše páry s vlastními dětmi. Klasický požadavek takových párů je: "Chceme bílé, zdravé dítě do tří let." Přehlížejí fakt, že v této kategorii je přibližně trojnásobný převis poptávky, takže chtě nechtě musí být minimálně dva páry ze tří neuspokojeny.

Proces, který takto u žadatelů probíhá, by bylo možno označit za *syndrom uvařené žáby*. Ze zoologie je známo, že pokud žabu vhodíme do hrnce s horkou vodou, tak vyskočí ven. Když ji však dáme do hrnce se studenou vodou, tak žába v klidu plave, i když vodu pomalu přivedeme do varu. Žába se postupně uvaří, aniž zaregistruje nárůst teploty. Stejný pocit míváme, když posloucháme neradostné příběhy neplodných párů, které si až za dlouhá léta uvědomily, co se vlastně s nimi stalo. Tyto změny mají systematický a chronický dopad na osobnosti neplodných párů.

Kdybych měli neplodným párům něco doporučit, řekli bychom jim, ať se současně s prvním pokusem o lékařské oplodnění začnou řešit svou situaci i cestou náhradní rodinné péče a popřípadě nenaplněnost svých rodičovských potřeb řeší souběžně i jinak - například prací s dětmi ve skautu, hasičských či jiných zájmových kroužcích ap. Nejenom, že zmírní trauma neplodnosti, které je potkalo, ale vykonají spoustu potřebné a užitečné práce a zároveň zlepší své kvality a předpoklady coby žadatelů o NRP. Zde stejně jako i jinde platí možná trochu tvrdá, ale jistě pravdivá přísloví: "Štěstí přeje připraveným," nebo "každému, kdo má, bude dáno; kdo nemá, tomu bude odňato i to, co má." (Lk 19, 26).

5.2 Ego-vztažný posun

Jako každý neúspěch má neplodnost především negativní dopad na sebepojetí párů, proto je možno považovat ego-vztažné změny za dominující.

Pocity viny a méněcennosti

Žadatelé mají pocity méněcennosti jak před sebou navzájem, tak před okolím (např. rodiči), které se neustále ptá, proč ještě nemají dítě. Ztrácí sociální kontakt se svými vrstevníky, kteří se baví o svých dětech, a na srazech si vzájemně ukazují jejich fotky. Cítí pocity viny vůči sobě navzájem za to, že nedokáží tomu druhému „dát dítě“. Tyto pocity jsou ještě horší, pokud vina leží na jednom z partnerů. Často to bývá žena – nevyvinuté vaječníky, různé záněty, obranné imunitní reakce vůči vajíčku či manželovým spermii atd. Pocity viny bývají mnohonásobně horší, když žena kdysi šla na dobrovolný potrat.

Uraženost a nedůtklivost při vyšetření a sklony ke stylizaci

Neplodné páry se stávají žadateli o NRP z donucení osudu. Chápou svou situaci jako životní křivdu a celý proces žádosti o NRP jako poslední kapku: „My musíme jít na vyšetření, ale lidé s vlastními dětmi nemusí nic.“ Při vyšetření mají sklon se stylizovat a hrát divadlo. Není dost dobře odlišit, kde končí odpor ke vnucenému vyšetření a kde začíná obecný strach z psychologického vyšetření. Stylizace žadatelů je jednoduchá nebo sofistická podle jejich inteligence, sociální obratnosti ap. Jak bylo již řečeno jedná se především o jednostrannou presentaci pozitivních jevů, systematické zamlčování negativních jevů, pasivní odpor, kreslení primitivních, kostrovitých figurek v kresebných testech ap.

Změny v sebe-percepci - vlastní nekritičnost

Neúspěch v podobě neplodnosti však jistě má za následek větší citlivost na případné nedoporučení k NRP. To by bylo dalším hřebíčkem do již tak narušeného sebevědomí žadatelů, které si nemohou v klidu připustit. Z toho vyplývá i následná nekritičnost, co se týče jejich schopností k NRP. Tento strach může být jedním z důvodů, proč se nevzdělávají a nezajímají o NRP. Podobně jako strach z AIDS má za následek, že lidé nemění své chování ohledně bezpečného sexu. (Hayesová 1998)

5.3 Pocit nároku na dítě a tlak na rychlé vyšetření

Žadatelé tím, že se dlouho zaobírají vysněnými vlastnostmi dítěte, získávají pocit, že pro své dítě hodně udělali. Je jen logickým důsledkem, že mají iracionální přesvědčení, že tedy na něj mají nárok. Od tohoto přesvědčení je dále jen krůček k pocitu, že jediné, co jim stojí v cestě, jsou byrokratičtí šimlové. Žadatelé jsou nespokojeni s dobou vyšetření, s počtem testů, které musí vyplňovat, v pauzami mezi jednotlivými sezeními atd. Žádají přednostní či rychlejší vyšetření a nejsou s to pochopit, že při vlastních vysokých požadavcích jsou na tom úplně stejně jako většina těch žadatelů, které chtějí přeskocit. Stává se, že psychologovi volají poslanci a jiní vysoce postavení lidé a prosazují zájmy agilních žadatelů.

5.4 Velké požadavky na dítě

Protože většina představ o dítěti vzniká u neplodných párů při snění a ne reálnou zkušeností s prací s dětmi, bývají jejich představy o dětech NRP méně realistické. Požadavky jsou vedeny vysněnými vlastnostmi dítěte a strachem z dalšího traumatu. Sází proto na jistotu a chtějí bezproblémové bílé dítě a to pouze do osvojení. Tímto způsobem vzniká celá vrstva *náročných žadatelů* s osobní a kompenzační motivací, která požaduje zároveň: *Dítě do osvojení ve věku do 6 let (předškoláka), bílé nebo míšence, na kterém není nápadný jeho původ, s běžnými vývojovými obtížemi (ekzémy, alergie ap.)* Tyto požadavky můžeme považovat za definici náročných žadatelů o NRP.

5.5 Nezáměr o NRP a neznalost problematiky

Neplodné páry usilují především o své vlastní dítě, zájmy dětí vhodných do NRP jsou pro ně druhořadé. To se projevuje především v jejich mizivých až nulových znalostech o NRP - nečtou odborné knihy, nechodí se informovat do různých institucí, nemají vůbec žádné praktické zkušenosti v této oblasti. Tento jev, o kterém byla již řeč výše (viz 3.15), je tak rozšířený, že není možno jej vysvětlit narušeným osobnostním či morálním vývojem jednotlivců, ale spíše se zdá, že se jedná o zákonitý proces, který determinuje chování žadatelů v tomto ohledu. Jednou z těchto zákonitostí může být postupný vznik rozhodnutí přijmout nevlastní dítě, které je celé vynuceným a vnitřně nechtěným životním kompromisem. Poznávání problematiky NRP a tak i různých nelákavých problémů dětí z kolektivních zařízení, prohlubuje trauma z tohoto vynuceného kompromisu. Pak je jen pochopitelnou obrannou reakcí, že žadatelé zavírají oči vůči otázkám NRP,

i když tak škodí nejen sobě, ale často i dětem, které přijímají. Z těchto důvodů je prospěšné, aby organizace činné v NRP do rozumné míry vyžadovali od žadatelů teoretické a praktické znalosti NRP. Jedná se například o účast na vzdělávacích a zážitkových kurzech, které by měli probíhat před uzavřením všech vyšetření ohledně NRP. Velmi žádoucí by byl vznik pobytových či letních táborů, kde by se mohli setkat děti z dětských zařízení s vybranými žadateli o NRP.

5.6 Změny v motivaci

Neplodnost má dopad strukturu motivace žadatelů. Jedná se především o dva typy změn:

1) Osobní versus altruistická motivace

Neplodnost jako většina psychických traumat vede k posílení egocentrického uvažování, které vede k osobní motivaci získat dítě, spíše než altruistické. Bez pochyby existují psychická traumata, která posilují altruistické chování, ale bohužel mezi ně nepatří neplodnost.

2) Rigidita motivace

Vzhledem k tomu, že zájem o určitou kategorii dítěte je dán psychickým traumatem, není tato motivace ovlivnitelná zvenčí, a proto je vcelku rigidní, neflexibilní a stabilní v čase. Je zajímavé pozorovat žadatele, jak se vyvíjí jejich preference v čase. Například stárnoucí žena (samožadatelka 40 let) si zažádala o kojence a ze zcela zjevných, a i jí známých důvodů toto dítě nedostala následujících 5 let. Její preference se během těchto pěti let posunuly z kojence na batole. Po rozhovoru s psychologem až na dítě do 5 let. Jenže pro jakékoliv takové dítě jsme měli dostatek jiných vhodnějších žadatelů žijících v páru, kterým by se dala přednost. Tato žena nebyla schopna během pěti let změnit svou preferenci na dítě jiné kategorie, kde by jistě měla naději – například dítě mírně postižené, romské, místo adopce pěstounství či hostitelskou péči ap.

Vzhledem k těmto zákonitostem nemá cenu jít proti nevhodné motivační struktuře přímo, ale je spíše postupovat kompenzačně. Například kdyby žadatele byli procesem vyšetření nějak motivováni participovat na jiných formách kontaktu se dětmi z kolektivních zařízení, docházelo by ke vzniku neformálních vztahů s dětmi, které nezapadají do skupiny úzce vymezené osobní motivací. Viděl jsem na vlastní oči řadu žadatelů, kteří po kontaktu s reálným dítětem zcela zapomněli na své původní preference a měli cílený zájem o dítě, které shodou okolností potkali v tom či onom dětském domově.

5.7 Vliv neplodnosti na stabilitu manželství

Zde se jedná de facto o dvě velké otázky:

A) Vliv neplodnosti na stabilitu bezdětných párů a to v krátkodobé i dlouhodobé perspektivě. Do této kategorie spadá i otázka, jaký vliv na stabilitu páru mají nekonečná gynekologická vyšetření a pokusy o umělé oplodnění ap.

B) Vliv přijetí dítěte na stabilitu původně bezdětného páru. Stabilitu manželství vytváří tolik vlivů, že by bylo bláhové očekávat, že neplodnost či následné přijetí dítěte, bude mít jednoznačný vliv na stabilitu manželství. Přijetí dítěte je změna, která hluboce zasahuje do fungování systému

bezdětného manželství i do osobností jednotlivých zúčastněných. Tato změna může být k horšímu i k lepšímu. Mohou se ukázat povahové rysy jednoho z partnerů, které do té doby nebyly vidět nebo nebyly tak nápadné (viz příklad ženy z odstavce 3.16). Přesun pozornosti na dítě může, ale naopak v některých případech snížit intenzitu partnerských interakcí.

Je však třeba podotknout, že k této otázce nejsme schopni na základě získaných dat vcelku nic konkrétního říci, a tedy musíme přenechat tuto otázku dalšímu výzkumu.

5.8 Atributy vhodných žadatelů

Vlastnosti vhodných žadatelů se odlišují od běžných vlastností neplodných párů v mnohých směrech. Následující seznam vypočítává ty nejdůležitější.

- Mají hodně kontaktů s dětmi – vedou hasičské kroužky, jsou vedoucími skautu, jezdí s dětmi na vodu ap.
- Mají široké znalosti o problémech NRP a to jak z knih, tak různých kontaktů či praxí s dětmi z dětských domovů. Ví, do čeho jdou, a ví, co je čeká.
- Jsou méně výkonově orientovaní, ale spíše se orientují na rodinu, na soudržnost.
- Jsou méně ambiciózní a hrdí, i když jsou zároveň psychicky stabilní.
- Žijí svůj život. Získání dítěte není alfou a omegou jejich života. (Odborně řečeno nemají pyramidovou motivační strukturu, která stojí a padá získáním dítěte, ale spíše paralelní.)
- Jsou vedeni zájmem dítěte: „Dejte nám dítě, které potřebuje pomoc.“
- Při vyšetření se nebojí otevřeně a přirozeně hovořit i o relativně intimních věcech, málo se přetvařují a stylizují. Nebojí se hovořit i o temnějších stránkách svého života a partnerského soužití.
- Jsou tolerantní a mírně snáší různé nepříjemnosti života, jako je například délka vyšetření.
- Nemají sklony k manipulaci, citovému vydírání, ironizování, vyčítání a moralizování.
- Nemají sklony k extremismu, k černobílým ideologiím a schématickému etickému uvažování.
- Jsou spíše živější, hovornější a tíhnou spíše ke kolektivnímu životu (parta, výrazné rodinné vztahy) než k individualismu.
- Zájmy mají spíše rukodílné či jinak aktivní, než studijní.
- Netrpí výraznými pocity viny či úzkosti, mají otevřený a tolerantní vztah k sexu
- Umí vycházet i s problémovými lidmi.

5.9 Statistická analýza

5.9.1 Sběr dat

Součástí psychologického vyšetření je dotazníkové zjišťování požadavků žadatelů na dítě (viz přílohy - Dotazník pro osvojitele a pěstouny). Tento dotazník žadatelé vyplňují společně přímo do počítače, kde se ukládá do databáze. Databáze obsahuje informace o asi 100 žadatelích přibližně za poslední rok, kdy bylo oddělení vyděleno z Poradny pro rodinu a mezilidské vztahy, která prováděla tato vyšetření před tím. Databázové zpracování umožňuje okamžitý export dat a průběžný přehled o popisné statistice.

Část dat byla vyplněna zpětně z písemných podkladů, protože databázový program vznikal postupně, stejně jako i otázky byly postupně rozšiřovány. Nově doplněných otázek však není mnoho. Hodnoty, které nebylo možno zpětně ověřit či autorizovat, byly označeny buď jako

chybějící (system-missing), nebo byla zvolena střední hodnota (například „nejsem zcela rozhodnut“). Tomu je třeba věnovat pozornost při statistické analýze.

5.9.2 Statistická významnost

Statistickým zpracováním dotazníku pro osvojitele a pěstouny, který se běžně používá k zjišťování preferencí žadatelů o náhradní rodinnou péči (NRP), se potvrdily předpokládané rozdíly ve třech dimenzích NRP ze čtyřech základních (věk, rasa, postižení, druh NRP, viz 3.2). Zřetelně se statisticky liší plodní žadatelé od neplodných ve druhu NRP, požadovaném věku dítěte a jeho rase či vzhledu. Statisticky nevýznamný je rozdíl ve všech ostatních otázkách včetně otázek týkajících se postižení či pohlaví dítěte.

Otázka	Hladina významnosti (použitá metoda)	Neplodní žadatelé preferují
O jaký druh náhradní rodinné péče (NRP) máte zájem?	0,000 (Chi-kvadrát)	osvojení vůči jiným druhům NRP
Jaké rasy by mělo být vaše dítě?	~0,01 (Chi-kvadrát)	bílé děti vůči jiným
Akceptujete dítě míšenecké (tj. podle vaší předchozí volby např. polorómské, poloasijské či jiné rasy)?	~0,02 (Chi-kvadrát)	čistou rasu vůči míšencům
Odmítám(e) děti mladší než: Nějraději bych(om) přijali dítě ve věku: Odmítám(e) děti starší než: Pokud přijmete sourozence, jaký by mohl být maximální věk nejstaršího z nich?	0,000 (Mann-Whitney U – Wilcoxon Rank Sum W Test)	co možná nejnižší věk dětí
Chtěli byste přijmout dítě do náhradní rodinné péče (NRP), i když byste měli už vlastní děti?	0,001 (Mann-Whitney U – Wilcoxon Rank Sum W Test)	vlastní dítě. NRP je pro ně z nouze ctnost. Dítě v NRP má tedy částečně charakter nechtěného dítěte.
Chcete tajit před okolím, že máte dítě v NRP?	0,049 (Mann-Whitney U – Wilcoxon Rank Sum W Test)	utajení NRP před okolím. Zajímavé je že tento rozdíl nebyl patrný při otázce: „Chcete dítěti zatajit jeho původ či fakt, že je nejste jeho biologičtí rodiče?“ Jedná se tedy opravdu o stud před okolím za NRP.

5.9.3 Plodnost žadatelů a samožadatelů

	Plodní	Neplodní	<i>Celkem</i>
Pároví žadatelé	22	66	<i>88</i>
Samožadatelé	6	4	<i>10</i>
<i>Celkem</i>	<i>28</i>	<i>70</i>	<i>98</i>

Samožadatelé představují asi 10 % žadatelů. Tento počet je vcelku malý na reprezentativní statistickou analýzu. Nicméně rozdíl v plodnosti a samožadatelství je statisticky významný (Chi-kvadrát, hladina 0,02) – samožadatelé jsou spíše plodní. Tedy u samožadatelů jsou důvody žádosti o NRP spíše jiné než neplodnost.

5.9.4 Další tabulky

Druh NRP:	Počet
jen do osvojení (pěstounskou péčí vylučuji)	57
raději do osvojení (pěstounskou péčí nevylučuji)	25
do pěstounské péče	4
jen hostitelství	7
nezáleží mi na tom, zda do osvojení či pěstounské péče	5

Maximální věk dítěte:

0,5	5
1	13
1,5	10
2	16
3	11
4	14
5	7
6 – školák	5
7	2
8	1
9	3
10	2
11	2
12	3
13	1
15	1
16	1

Rasa dítěte:

jen bílé (resp. stejné rasy jako já/my)	76
může být i rómské	4
může být i jiné rasy, ale ne rómské	6
na rase mi (nám) nezáleží	12

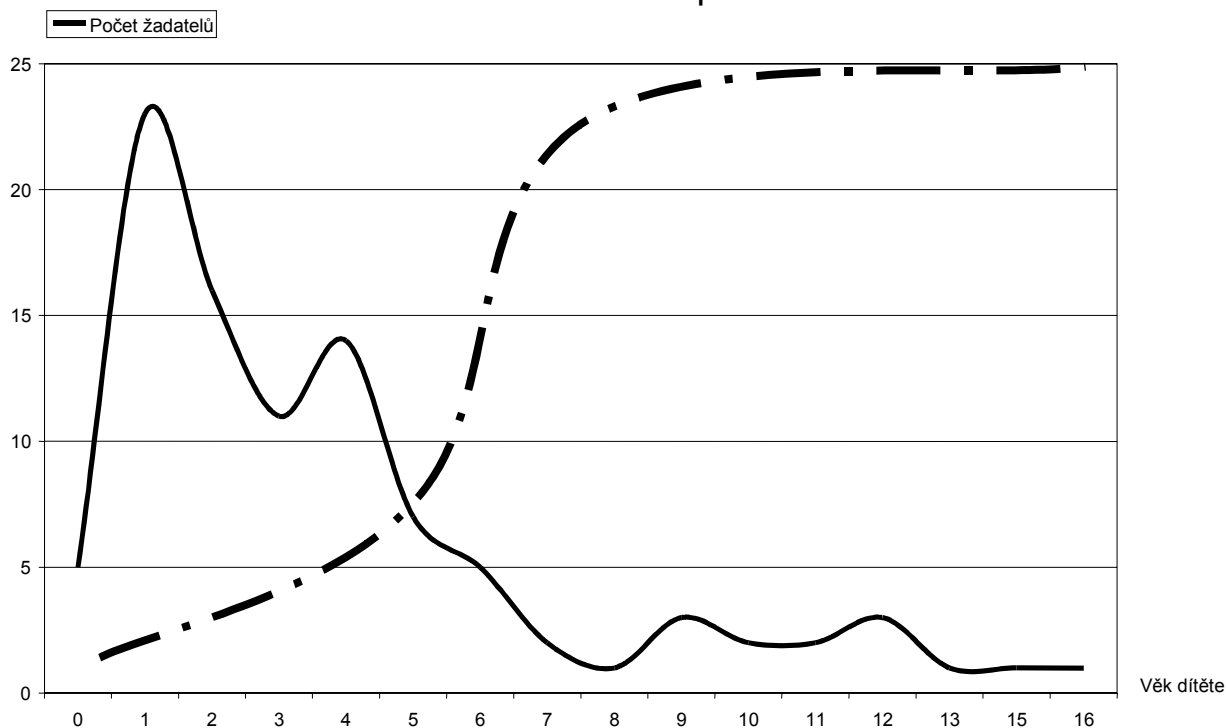
Míšenec:

ano	26
ano, pokud bude světlé, tj. pokud na něm nebude nápadný míšenecký původ	24
rozhodně ne	48

Vážná či trvalá tělesná vada, postižení:

rozhodně ano	2
spíše ano	3
nejsem zcela rozhodnut(a)	12
spíše ne	23
rozhodně ne	58

Počet žadatelů v závislosti na požadovaném věku dítěte

Graf 6 – Nezáměr žadatelů o děti starší než šest let a předpokládaný podíl právně volných dětí v DD

Legenda: Skupinu pěti žadatelů, kteří chtějí dítě do půl roku tvoří extrémně nároční žadatelé, kterým jsme jasně říkali, že jejich žádost je téměř neuskutečnitelná. Nejvíce žadatelů je o děti do jednoho až jednoho a půl roku. Druhá vlna zájmu představuje žadatele o dítě kolem čtyř let. Je otázkou, zda tuto zkušenost mají i jiná pracoviště NRP. Žadatelé o děti od 9 do 13 let zpravidla usilovali o konkrétní, již vyhlédnuté dítě.

Čerchovaná čára symbolicky znázorňuje předpokládaný podíl dětí v DD, které jsou právně volné pro NRP. Jinými slovy je vidět nepoměr: Přebytek poptávky po dětech nižšího věku a přebytek nabídky dětí vyššího věku.

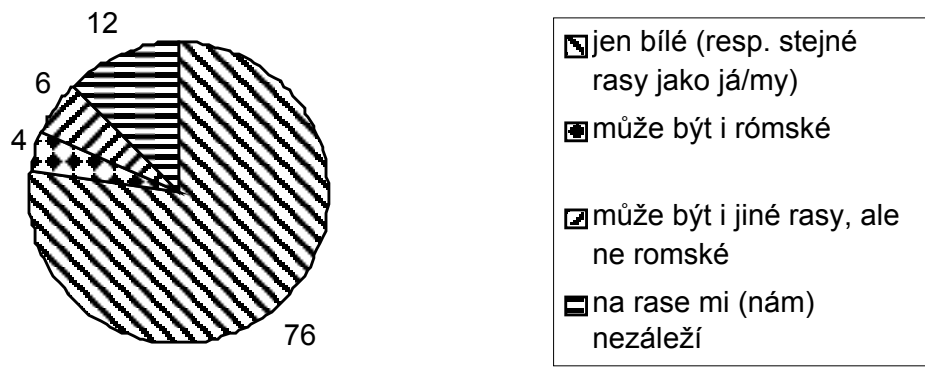
5.9.5 Rasové aspekty

I když se v teorii snažíme vyhnout používat pro Romy slovo rasa, neboť antropologicky spadají do bílé rasy, v praxi se tomuto dělení nevyhneme. Jeden ze základních požadavků neplodných párů totiž je: dítě buď čistě bílé, nebo na něm nesmí být vidět míšenecký původ. Většina žadatelů se sice osobně nepovažuje za rasisty, ale jejich volba zřetelně rasově vyhraněná – vylučuje odlišné děti. Zde vidíme zřetelně rozpor mezi postoji vyjádřenými slovy a činy (Nakonečný 1997).

Při psychologickém vyšetření často je možno slyšet argumentaci na adresu dětí rómského původu: "My bychom nechtěli, aby naše dítě zažilo rasismus okolí." Tento výrok vychází jakoby z iracionální představy, že děti do NRP jsou vyráběny na zakázku. Zcela se ignoruje fakt, že tyto děti v dětských domovech již jsou, rasismus okolí chtě nechtě ve svém životě citelně pocítí a tím spíše potřebují naši pomoc. Na tuto námitku žadatelé zpravidla jen pokrčí rameny - pro osud těchto dětí nejsou ochotni nic udělat. Na tomto i jiných podobných typických výrocih můžeme vidět, jak myšlení žadatelů je deformováno dlouhotrvajícím rigidním sněním o vytouženém dítěti, a že vlastní utrpení ve většině případů nevede k větší solidaritě s těmi, kteří jsou podobně postiženi. (Osobní

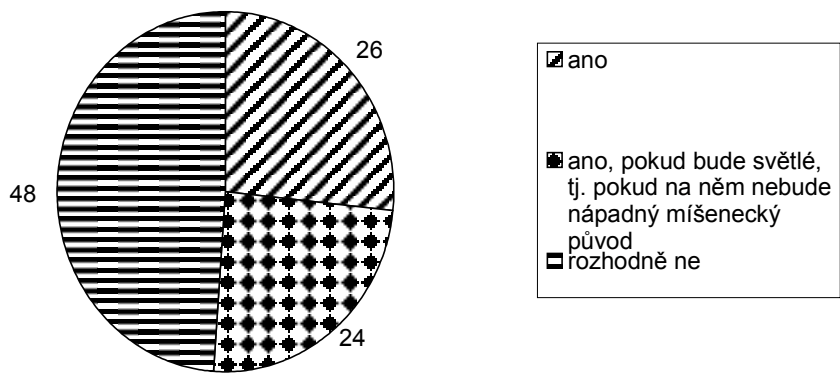
trauma žadatelů - rodičů bez dětí - nevyvolává účinný soucit se staršími či romskými dětmi v dětských domovech, tj. dětí bez rodičů.)

Rasová vyhraněnost žadatelů

Graf 7 – Rasová vyhraněnost žadatelů

Legenda: Graf zřetelně ukazuje žitou rasovou segregaci v Čechách.

Graf 8 – Odpor vůči odlišnému vzhledu (Odpovědi na otázku: Přijali byste dítě míšeneckého původu?)

Legenda: Tento graf jen dokresluje předchozí. Z předchozích 75 % lidí má 50 % opor ke genovému původu a 25 % k vzhledu.

ALE KDEŽE, MY ČEŠI NEJSME RASISTY, MY MÁME DOKONCE RADOŠT, ŽE NEJSI VIETNAMEC!

Obrázek 9 – Neuvědomělý rasismus žadatelů

Legenda: I přesto, že se většina žadatelů subjektivně nepovažuje za rasisty, jejich volba dítěte je výrazně podmíněná rasou. Obava z rasy však není odpor vůči barvě pleti či fyziologickým znakům, ale ve větší míře obavy z reakcí okolí, strach z dospívání dítěte, z jeho hledání vlastní identity ap. Dá se říci, že je to obava z průvodních obtíží.

6 Dotazník na sexualitu, partnerství a žárlivost

6.1 Okolnosti vzniku dotazníku

Dotazník na sexualitu, partnerství a žárlivost se skládá ze tří částí. První část představuje sociodemografická data a spolu s druhou částí - 15 otázek - je překladem dotazníku, která je součástí mezinárodní srovnávací studie kultur, jež v současné době probíhá v řadě zemích z celého světa. Tuto studii vede Dr. Martin Voráček z Universitní kliniky pro psychoterapie ve Vídni, který mě spolu s Mgr. Simonou Hoskovcovou požádal o překlad tohoto dotazníku do češtiny s ověřením pomocí kontrolního překladu zpět do němčiny. Ten pak Dr. Voráček zpětně autorizoval. Tyto otázky vychází z evoluční psychologie a zabývají se rozdíly v žárlivosti u mužů a žen, coby evolučnímu přizpůsobení se požadavkům otcovství a mateřství.

Třetí částí dotazníku bylo dodatečných 16 otázek, které byly připojeny ke konci dotazníku, aby neovlivňovaly vyplnění předchozích otázek. Tyto otázky však sledují žárlivost a partnerství z poněkud jiné perspektivy, než jakou má evoluční psychologie. Otázkou není, jak se liší ve svém evolučním přizpůsobení muži a ženy, ale spíše otázka, jak konkrétní konstelace v daném páru ovlivňuje pocíťovanou žárlivost u členů páru a další související jevy. Odhlíží se tedy do značné míry od rozdílů pohlavími, i když se tyto respektují.

6.2 Původ otázek a typ odpovědí

Tyto otázky jsem z části vzal a přizpůsobil z dotazníku, které jsme v oddělení Náhradní rodinné péče při MCSSP používali ke kvalitativnímu testování žadatelů o adopce. Sice graficky ani tematicky nevybočují z vídeňského dotazníku, ale mají jiné schéma odpovědí. Odpovědi na předchozí otázky jsou totiž buď nucenou volbou mezi dvěma možnostmi, nebo devítibodovou škálou od „velmi nepravděpodobné“ do „velmi pravděpodobné“. Připojené otázky jsou mají rovněž devítibodovou odpovědní škálu, ale převážně jsou koncipovány jako škála mezi partnery: „rozhodně já“ ... „rozhodně partner(ka)“.

Výhodou tohoto odpovědního formátu je obejítí „absolutních“ odpovědí, ale poměření určitého jevu ve vztažné, tj. relativní odlišnosti od partnera(ky). Tento způsob by mohl být relativně přesnější, než poměření nějaké své vlastnosti s jakýmsi obecným či normálním člověkem, jak se například děje v odpovědích na otázky stylu: Máte větší sklony k žárlivosti než ostatní lidi? „rozhodně ano“... „rozhodně ne“. Za tuto výhodu se ale platí větší obtížností vyhodnocení.

6.3 Sběr respondentů

Sběr odpovědí byl koncipován podle požadavku Dr. Voráčka metodou dostupného vzorku (convenience sample). Většinu respondentů tvořili mladí lidé (průměr cca 25 let). Aby se zachovala anonymita odpovědí, respondenti mohli anonymně zaslat své odpovědi na udanou adresu.

Dotazník obsahoval i otázku na nějaký jedinečný symbol, který si zvolili partneři a pomocí kterého bylo možno anonymně vyplněné dotazníky spárovat. Kompletní páry tvořili kolem 40 % vzorku.

6.4 Deskriptivní charakteristiky

Tabulka 1 přináší deskriptivní charakteristiky vzorku, včetně vysvětlení jednotlivých proměnných. Celkový počet respondentů je 185, z toho 85 mužů a 100 žen. Zpárované vzorky tvoří asi 80 lidí, jedná se tedy o 40 párů. Průměry mužů a žen jsou spolu s testem významnosti umístěny v pravé části tabulky.

Relativně velké procento odpovědí na otázky I_16 - I_27, tj. třetí části otázek, vybírá schématicky neutrální, střední odpověď (5 z devíti možností). Tyto odpovědi vybočují z normální distribuce. Existuje zřejmě vícero důvodů pro tento jev.

- 1) **Nepochopení otázek.** Mnozí respondenti nejsou zvyklí uvažovat v dimenzích, na které se je otázky ptají. Například někomu dělá problémy rozlišit mezi výčitkou a hádkou, nebo nechápou, co znamená sousloví “jít do extrému” ap.
- 2) **Složitost jevů.** Mnoho párů se v různých situacích a v různém kontextu chová rozdílně. Tuto variabilitu: “Někdy já, někdy partner(ka),” vyjádří mnoho respondentů tím, že vybere střední hodnotu.
- 3) **Ochrana intimacy.** Řada otázek je vcelku hodně intimních a lidé mají přirozenou nechuť i přes zaručenou anonymitu odhalovat třetí osobě důvěrné informace o sobě a vlastním páru.
- 4) **Psychické obrany.** Mnozí lidé mohou mít problém si přiznat nějakou potřebu. Například ženy si někdy nerady přiznávají, že mají větší potřebu sexu než muži, proto vyberou schematizující odpověď před vybráním vysloveně nepravdivé odpovědi.

Bylo otázkou, jak s těmito schematizujícími odpověďmi pracovat. Jednou možností bylo odfiltrování lidí s těmito odpověďmi ze statistického zpracování. Naštěstí to nebylo nutné, protože mnoho hledaných jevů bylo tak silných, že se projevily i přes tyto schematizující tendence. Vzhledem k přítomnosti této schematizace, můžeme mít jistotu, že nalezené tendence budou v realitě ještě výraznější, než jak vychází ze statistického zpracování vyplněných dotazníků. To rovněž pomáhá k eliminování nahodilých signifikantních korelací, které spontánně vznikají při mnohonásobných korelacích.

6.5 Překódování otázek - výhody a nevýhody

Odpovědní formát otázek třetí části byl formou devítibodové škály od “rozhodně já” po “rozhodně partner(ka)”. Z těchto otázek se vytvořily překódované odpovědi, kdy se tato škála otočila tak, aby vždy na jedné straně odpovědi byla výpověď o muži a na druhé výpověď o ženě.

Testovaná osoba	pohlaví	původní proměnná	překódovaná proměnná
1	muž	4	4
2	žena	4	6
3	muž	5	5
4	žena	5	5
5	muž	9	9
6	žena	9	1

Tabulka 10 – Ukázka nové proměnné

Legenda: Výpočet probíhal podle vzorce "If (pohlaví = žena) then (Nová_Proměnná = (10 - Původní_Proměnná)) else (Nová_Proměnná = Původní_proměnná)". Tímto se odpovědní formát změnil z osy (Já - Partner(ka)) do osy (Muž - Žena).

Tyto nové proměnné však nejsou vhodné pro statistické zpracování hypotéz teorie reakce na ambivalentní objekt, protože tato teorie se nezaměřuje na rozdíly mezi pohlavími (muž - žena), ale na obranné či jiné reakce jedince, které vyvolala interakce s objektem s protikladnými vlastnostmi, tedy vztah (subjekt - objekt, já - partner(ka) ap.). Proto je třeba původní i překódované proměnné zpracovávat odděleně, podle toho jaký druh výpovědi hledáme.

6.6 Signifikantní rozdíly v průměrech mužů a žen

K tabulce je připojen test významnosti rozdílů v průměrech mezi muži a ženami. Protože se vždy jedná o výpověď na škále "Já - Partner" nebo "Muž - Žena", měly by se výpovědi obou pohlaví shodovat - oba přeci popisují stejnou realitu, byť navzájem jakoby z protilehlých břehů. Jestliže se v některých položkách odpovědi mužů a žen signifikantně liší, znamená to, že obě pohlaví vnímají tyto otázky odlišně. Jinými slovy obě pohlaví nejsou schopni reálně vidět situaci v páru. Nalezené signifikantní rozdíly jsou v následujících položkách (Wilcoxon Signed Ranks Test, Asymp. Sig. (2-tailed)):

- 1) **Potřebu být sám a stahovat se do sebe mají obě pohlaví, ale výrazněji si ji uvědomují muži.** Protože byly tímto dotazníkem byly zkoumány pouze páry, je tento jev projevem aktivace odpudivých sil (křivky averze), které spolu s křivkou apetence udržují párovou vzdálenost v rovnováze.
- 2) **Potřeba se čas od času pohádat je výraznější u žen,** ale muži tento sklon nevidí tak dramaticky. Tento jev je asi ve vyšší potřebě žen k sociální interakci. Je možno předpokládat, že muži svou tenzi vybíjejí jinak, než hádkou.
- 3) **Potřeba jít do extrémů.** Obě pohlaví mají symetrickou potřebu vést rozpory do extrému, vidí zřejmě zdroj problémů v sobě. Může se jednat o oboustranné pocity viny, které tyto pocity zesilují.
- 4) **Společným akcím se více brání muži,** ale ženám to více vadí a zesíleněji to vnímají.
- 5) **Ženy byly výrazněji nábožensky založené.**
- 6) **Ženy výrazněji uvádějí pocity žárlivosti.**

Kromě těchto výsledků nepřináší tabulka 1 nic, co by odporovalo každodenní zkušenosti.

6.7 Analýza korelací

Korelace jsou obzvláště vhodné pro popis ambivalentních interakcí, protože vyjadřují shodu či rozpor sklonů: Čím více roste jedna proměnná, tím více roste resp. klesá druhá proměnná. Přesně v tomto smyslu předpovídá teorie reakce na ambivalentní objekt, že čím výraznější bude jeden z partnerů z deflektor, tím víc se stává druhý partner retrofektorem. Nepřekódované proměnné v tomto případě zachovávají stejnou orientaci preferenčních křivek pro obě pohlaví.

Korelace jsou počítány z nepřekódovaných proměnných a jsou celkem v několika tabulkách. Jednak v korelacích jednotlivých pohlaví a dále v parciálních korelacích, které naopak vliv pohlaví eliminují. Protože výsledných korelací je velmi mnoho, je užitečné pro čtenáře, aby si je sám prošel, má-li zájem. Korelace mužů a žen ukazují, jak každé pohlaví vnímá svět v páru a jak rozumí

termínům. Například muži udávají, že jejich partnerka má větší zájem o sex, pokud roste věkový rozdíl mezi nimi, nicméně jejich partnerky si to neuvědomují, nebo to tak nepocítují.

Korelace se interpretují ve smyslu: „Čím více jeden, tím více resp. méně druhý,“ podle toho zda se jedná o kladnou resp. zápornou korelaci.

Spearmanovy korelační matice mají vyznačené signifikantní koeficienty na 0,05(*) a 0,01(**) hladině významnosti.

16. Kdo ve vašem páru má větší sklon žárlit na toho druhého? (rozhodně já ... rozhodně partner(ka))

Otázka 16 - kdo ve vašem páru více žárlí - koreluje významně a kladně s otázkami 25 (kdo víc miluje) a 31 (míra žárlivosti). Podle teorie reakce na ambivalentní objekt je žárlivost typická pro retroflekory, kteří mají i pocit, že milují více než jejich protějšky. Zmíněné korelace tyto hypotézy potvrzují.

17. Kdo ve vašem páru má větší potřebu sexuálního styku? (rozhodně já ... rozhodně partner(ka))

Otázka 17 - kdo má větší potřebu sexuálního styku - koreluje kladně s otázkami 22 (sklon jít do extrémů), 23 (kdo ustupuje), 25 (kdo víc miluje) a negativně s otázkou 20 (sklon k hádkám). Větší potřeba sexuálního styku by podle teorie reakce na ambivalentní objekt být charakteristická pro retroflekory (metoda přiblížení), popřípadě pro introjektory (autostimulační metoda ke zvýšení aktivity). Tento předpoklad potvrzuje korelace s potřebou jít do extrému (otázka 22), dále korelace s pocitem lásky vůči druhému (otázka 25). Korelace sexuální touhy se sklonem ustoupit ve sporech a vyhýbat se hádkám (otázky 20 a 23) nasvědčují, že spory a hádky jsou vnímány jako něco, co zvyšuje psychickou vzdálenost mezi partnery a vylučuje sexuální souznění. Je tedy pravděpodobné, že pouze deflektori využívají hádky jako autostimulaci, ale retroflektori se jim vyhýbají a ke zvýšení míry aktivity využívají spíše sexuální vzrušení.

18. Kdo ve vašem páru má větší sklon druhému něco vyčítat či ho o něčem poučovat? (rozhodně já ... rozhodně partner(ka))

Otázka 18 - kdo má sklon druhému něco vyčítat či poučovat jej - koreluje kladně s otázkami 20 (hádky) a 31 (míra žárlivosti) a negativně s 19 (sklon se stahovat a být sám) a 23 (kdo ustupuje). Podle teorie reakce na ambivalentní objekt je považován sklon k vyčítání a obviňování druhého považován za ukazatel distribuce viny v daném páru a může mít jakýkoliv účel podle úmyslu manipulujícího. Nicméně zajímavější je jeho nezamýšlený důsledek spočívající v tom, že protějšek (nositel viny) se zpravidla vždy stahuje z daného páru a tedy se stává deflektorem. Toto stahování nositele viny a jeho deflektorské chování potvrzuje silná korelace s otázkou 19.

Manipulující (vyčítající) se sice na jedné straně jeví v páru jako ten dobrý (distributor viny), ale zpravidla vždy bývá retroflekter a má pocit, že mu druhý uniká. Měl by tedy mít větší pocity žárlivosti. Tuto hypotézu potvrzuje silná korelace s otázkou 31. Dále sklony k vyčítání a poučování

korelují a jdou tedy ruku v ruce s potřebou se pohádat, tj. s autostimulační funkcí hádek (otázka 20) a s faktem, že druhý v páru zpravidla ustoupí (otázka 23).

19. Kdo ve vašem páru má větší sklon se stahovat a být sám? (rozhodně já ... rozhodně partner(ka))

Otázka 19 - kdo má sklon se stahovat a být sám - koreluje kladně s otázkou 21 (odpor ke společným akcím) a záporně s otázkami 18 (výčitky a poučování) a 25 (kdo víc miluje). Stahování a potřeba být sám je téměř ex definitione znakem deflektora, tj. toho, kdo má aktivovanou křivku averze či úniku. Nepřekvapí tedy odmítání společných akcí (otázka 21) a absence pocitů lásky. Deflektorské chování je často vyvoláno manipulativními výčitkami protějšku, jak už bylo řečeno u otázky 18.

20. Kdo ve vašem páru má větší sklon se čas od času pohádat? (rozhodně já ... rozhodně partner(ka))

Otázka 20 - kdo má sklon se pohádat - koreluje kladně s otázkami 18 (vyčítání) a záporně s otázkami 17 (potřeba sexu), 23 (sklon k ústupkům). Hádky mohou mít řadu funkcí - autostimulační (zvyšování aktivity - introjekt) a různé manipulativní cíle podle úmyslu manipulujícího.

Všimněme si, že sklon k hádkám je typický spíše pro deflektory, což se projevuje odporem k sexu a neochotou k ústupkům.

21. Kdo se ve vašem páru více brání společným akcím? (rozhodně já ... rozhodně partner(ka))

Otázka 21 - odpor ke společným akcím - koreluje s otázkou 19 (stahování se) a záporně s otázkami 25 (kdo miluje víc) a 31 (míra žárlivosti). Odpor ke společným akcím by měla být typická deflektorská aktivita, tedy je zcela pochopitelný sklon se stahovat, nemít pocit lásky a žárlivosti.

22. Kdo ve vašem páru má větší sklon jít do extrémů? (rozhodně já ... rozhodně partner(ka))

Otázka 22 - kdo jde do extrémů - koreluje kladně pouze s otázkou 17 (potřeba sexuálního styku). U této otázky překvapí chudost korelací. Otázka měla mít podobný charakter jako otázka 20 (sklon k hádkám). Očekávalo se, že ukáže svůj introjektorský charakter - riskování a napínání situací na samý kraj možností, že bude jistou formou autostimulace. Zde pouze ukazuje, na autostimulační charakteristiku sexu. Jedním vysvětlením těchto výsledků je fakt, že respondenti často nepochopili, co tato otázka znamená a na co se je ptá.

23. Kdo ve vašem páru při sporech zpravidla ustoupí? (rozhodně já ... rozhodně partner(ka))

Otázka 23 - kdo při sporech ustoupí - koreluje kladně s otázkou 17 (potřeba styku) a záporně s otázkami 18 (výčitky), 20 (hádky), 26 (neschopnost omluvit se), délkou vztahu. Vyhybání se sporům a rozporům ve vztahu je retrofektorské chování (snižuje psychickou vzdálenost), nepřekvapí tedy vyšší potřeba sexu. Odpor ke sporům může být motivován odporem k nadměrnému vzrušení - tedy konfluenciorským chováním. To by vysvětlovalo odpor k výtkám, hádkám.

Sympatická je korelace s délkou vztahu: kdo udává schopnost se omluvit či ustoupit, se většinou těší delšímu existujícímu vztahu.

24. Jaký z následujících dvou způsobů ve vašem páru spíše převažuje? (rozhodně hádky ... rozhodně výčitky)

viz otázka 28.

25. V každém páru zpravidla jeden miluje více a druhý méně. Kdo ve vašem páru více miluje toho druhého? (rozhodně já ... rozhodně partner(ka))

Otázka 25 - kdo miluje více - koreluje kladně s otázkami 16 (žárlivost), 17 (potřeba sexu), 31 (míra žárlivosti) a záporně s otázkami 19 (sklon stahovat se) a 21 (odpor ke společným akcím). Otázka téměř definující poměr mezi deflektorem a retroflektorem je podporována všemi uvedenými korelacemi.

26. Komu ve vašem páru dělá větší problémy se omluvit za chybu? (rozhodně já ... rozhodně partner(ka))

Otázka 26 - neschopnost omluvy - kladně koreluje s otázkou 21 (odpor ke společným akcím) a záporně s otázkou 23 (sklon ustoupit) a délkou vztahu. Udržování rozporu zvyšuje a udržuje velkou psychickou vzdálenost, proto nepřekvapí korelace s deflektorským chováním (otázka 21). Jak už bylo řečeno, schopnost omluvy a ústupku předpovídá dlouhodobý vztah.

27. Kdo je ve vašem páru větší optimista? (rozhodně já ... rozhodně partner(ka))

Otázka 27 - sklon k optimismu – nemá žádnou signifikantní korelaci k jiným otázkám. Jinými slovy existují osobnostní vlastnosti, které nemají prakticky žádný vliv na systém dvou homeostatických systémů – aktivace a psychické vzdálenosti

28. Z následujících možností vyberte tu, která nejlépe vystihuje váš současný životní styl (přečtěte si nejprve všechny odpovědi, pak vyberte tu nejpřiléhavější):

- A žiji ve stabilním páru a nemám vůbec žádné sklony vyhledávat mimopartnerské vztahy
- žiji ve stabilním páru a mám jen malé sklony vyhledávat mimopartnerské vztahy
- žiji ve stabilním páru, ale zároveň mám vcelku výrazné sklony vyhledávat mimopartnerské vztahy
- nežiji ve stabilním páru, ale spíše mám řadu sexuálních vztahů
- nežiji ve stabilním páru, ale mám jeden sexuální vztah
- nežiji ve stabilním páru a nemám žádný sexuální vztah, nicméně usiluji o navázání vztahu
- B nežiji ve stabilním páru a nemám žádný sexuální vztah, ani neusiluji o navázání vztahu

Otázka 28 - životní styl - je velmi intimní otázka, proto většina středních odpovědí týkajících se promiskuitních sklonů byla popřena. Schematizující tendence živené psychickými obranami měly dva extrémy, kde mohly spočinout:

A) žiji ve stabilním páru a nemám vůbec žádné sklony vyhledávat mimopartnerské vztahy. (dokonalá věrnost)

B) nežiji ve stabilním páru a nemám žádný sexuální vztah, ani neusiluji o navázání vztahu. (dokonalé staromládenectví či staropanenství)

Tyto dvě krajní odpovědi opravdu zachytily většinu testovaných osob, i když se jedná zřejmě o v praxi vcelku zřídka se vyskytující případy.

Tato otázka neměla vztah k žádné otázce vyjma otázky 24 - ose výčitky - hádky. Srovnáním průměrů se ukázalo, že velmi výrazně se liší tyto dvě krajní skupiny v tomto aspektu. Lidi, kteří se stylizují směrem k dokonalé věrnosti, uvádějí spíše hádky; lidé neschopní navázat či odmítající vztah udávají výčitky, jako převládající způsob interakcí.

Tedy i v tomto ohledu se projevuje zhoubný vliv výčitek na stabilitu vztahu. Chronické výtky v primární rodině mají zřejmě za následek, více nebo méně trvalou neschopnost navázat kvalitní partnerský vztah. Zdá se, že takoví lidé se stávají chronickými deflektory, tj. například narcisy, vyhybavé osobnosti ap. Nepřekvapí tedy záporné korelace s počtem dětí, tj. jinými slovy odpor k plození nových lidí.

29. Jaký je váš vztah k náboženství?

- jsem nevěřící, ateista
- věřím v cosi, co nás přesahuje, ale necítím se být členem žádné církve
- cítím se být členem nějaké církve či náboženského společenství, ale nenavštěvuji pravidelně jejich bohoslužby/společenství
- cítím se být členem nějaké církve a pravidelně navštěvuji bohoslužby/společenství

Otázka 29 - vztah k náboženství - měl jen triviální výsledky. Víc věří ženy a lidi s více sourozenci. Ostatní korelace jsou zřejmě dány sběrem vzorku - společenství mladých z menších měst.

31. Máte sklon žárlit na svého partnera?

- hodně, často i bezdůvodně
- hodně, ale jen v odůvodněných případech
- příležitostně, občas
- jen málo, zřídka
- vůbec, neznám ten pocit

Otázka 31 - Míra sklonu k žárlivosti - koreluje kladně s otázkami 16 (žárlivost), 18 (vyčítání a poučování druhého), 25 (větší pocit lásky), záporně s otázkou 21 (odpor ke společným akcím) a klesá s věkem. Tato otázka byla k dotazníku dodána jako jediná otázka bez relativní stupnice. Testované osoby se tedy nepoměrovali s partnerem, ale spíše na stupnici absolutní míry. Otázka nepřináší nic nového oproti řečenému.

Věk - nemá žádné netriviální korelace kromě klesající míry žárlivosti s věkem. Počet sourozenců a jejich konstelace se rovněž neprojevil jako determinující vliv. Jedinou výjimku představuje věkový rozdíl mezi partnery. Lidé s více sourozenci jsou schopni navázat vztah s partnerem s větším věkovým rozdílem.

6.8 Závěr

V dotazníku se neobjevily jevy, které by vyvracely závěry teorie na ambivalentní objekt. Spíše se objevovaly jiné doprovodné jevy, které celou problematiku dokreslují a přesněji ukazují na vztahy například mezi potřebou sexu a žárlivostí.

Mezi základní závěry patří poukázání na destruktivní vliv výtek na fungování vztahu. Ačkoli to mnozí lidé považují za triviální závěr, poradenská a terapeutická praxe ukazuje, jak moc párům chybí reflexe interakcí: vyřčená výtka – stáhnutí partnera.

Do dalšího výzkumu by bylo zajímavé zahrnout i otázky týkající se workoholismu a potřeby neustále něco dělat.

7 Dotazník manipulativního chování (Dotman)

Sklony k manipulaci, citovému vydírání a stížnostem jsou strašákem, který prochází celým procesem NRP. Bohužel se ukazuje, že ti žadatelé, kteří sami vykazují největší sklony k manipulacím, citovému vydírání, nátlaku a řešení svých záležitostí stížnostmi patří ipso facto mezi ty nejrizikovější žadatele, protože pochopitelně stejné metody využívají při výchově. Bohužel neexistuje toho času uspokojivý dotazník či jiná testová metoda umožňující tyto sklony k manipulaci reprezentativně měřit. Provizorně jsme používali vlastní inventář manipulativního chování, jehož výsledky jsou však citlivé na autostylizaci žadatelů a kromě toho měří zřejmě jen určité specifické druhy manipulativního chování.

Dotazník manipulativního chování vznikl ve spolupráci s Evou Reitmeyerovou a jednalo se o následujících 33 otázek, které měly monitorovat sklon jedince k manipulacím či instrumentálnímu vztahu k lidem. *Cílem tohoto dotazníku bylo jen ověřit si koncept manipulace a instrumentálního postoje k lidem na několika otázkách.* Tento dotazník by měl sloužit spíše k vypracování podrobnějšího testu na problematiku manipulací, než že by sám byl tímto testem. Není vhodný pro situace, kde mají respondenti sklon k stylizaci, protože manipulativní sklony jsou vždy u odpovědi Ano. Jedinou výjimku tvoří otázka 10, která byla při vyhodnocování přečíslována do proměnné DMN10I.

Proměnná	Otázka
DMN01	Dělíte si pro sebe lidi na silné a slabé?
DMN02	Míváte pocit, že svět je plný šedých, nezajímavých či nudných lidí, kteří jsou vám lhostejní?
DMN03	Myslíte si, že existují činy či chování, které není možno odpustit či prominout?
DMN04	Míváte pocit, že máte svého partnera(ku) nejraději, když je daleko?
DMN05	Stává se vám, že člověk, který vás mimořádně silně přitahoval, vám po nějakém čase připadá naprosto zbytečný a nezajímavý?
DMN06	Jste ten typ člověka, který téměř nepotřebuje přátele, ale zato má hodně známých?
DMN07	Máte sklon opustit nějakou činnost, pokud nemůžete být tak dokonalí, jak jste si představovali, nebo alespoň lepší než ostatní?
DMN08	Jste názoru, že problémy by si měl každý vyřešit sám a neotravovat s nimi ostatní?
DMN09	Obdivujete silné lidi či autority?
DMN10	Myslíte si, že má cenu se omlouvat za běžná nedorozumění (nechtěná strčení ap.) či děkovat za drobné úsluhy (podání věci ap.)? (DMN10I = 5 – DMN10) má tedy inverzní odpovědi.
DMN11	Když uděláte chybu, děláte zpravidla, jako by se nic nestalo?
DMN12	Bývá váš pocit zklamání neúměrně větší, než je vlastní skutečná ztráta, když vám nevyjde to, co jste si předsevzali?
DMN13	Je vám nepříjemné, když dostanete nějaký zbytečný či nepraktický dárek - tzv. "jen pro radost"?
DMN14	Jednáte podle pravidla: Buď vše, nebo nic?
DMN15	Máte pocit, že se často v lidech zklamete?
DMN16	Míváte pocit, že žijete jakoby dva životy? Jeden hezký navenek před lidmi a druhý smutnější a temnější v sobě, ve skrytu.
DMN17	Máte pocit, že vše je výsledkem tvrdé práce, nic nedostáváme zadarmo, vše si musíme

Proměnná	Otázka
	zasloužit či vybojovat?
DMN18	Myslíte si, že máte nízké sebevědomí?
DMN19	Vadí vám, že ve vašem životě je příliš mnoho rutinních, nesmyslných, dennodenních činností, které vám připadají téměř zbytečné?
DMN20	Míváte pocit, že váš život je jen takové provizorium, že ho jen jakoby záplatujete?
DMN21	Máte sklon si vyčítat promarněné příležitosti, například uvažováním, co by bylo, kdybyste v určité situaci zareagoval(a) jinak?
DMN22	Vadí vám kompromisy?
DMN23	Jste tak upřímný, že odmítnete nějaký dárek, pokud máte pocit, že se vám nehodí, nebo že se vám nelíbí?
DMN24	Skáče váš vztah k lidem z extrému do extrému, spíš než by se vyvíjel v mírných vlnách?
DMN25	Míváte pocit, že druzí lidé mají na partnery resp. na děti větší štěstí? Že se jim zpravidla lépe vyvedou, než vám?
DMN26	Míváte pocit, že se vám nedostává mimořádně silných zážitků, které by vás cele pohltily?
DMN27	Myslíte na to, co všechno byste mohl(a) mít, kdyby se váš život vyvíjel jinak?
DMN28	Máte pocit, že lidé kolem vás jsou nevděční?
DMN29	Myslíte si, že většina lidí myslí jen na sebe a na druhé se vykašle, i když potřebují pomoc?
DMN30	Cítíte se nepříjemně, když vás lidé pochválí či ocení?
DMN31	Liší se zřetelně vaše chování vůči lidem doma a ve společnosti?
DMN32	Ztrácí pro vás lidé atraktivitu v okamžiku, když začnou být vůči vám vstřícnější po určité době odmítání?
DMN33	Myslíte si, že jste tvrdý člověk?
DMN34	Nejvyšší dosažené vzdělání?
DMN35	Jste praktikující věřící?
DMN36	Vedete či učíte lidi?
DMN37	Počet obyvatel vašeho bydliště
	Věk
	Pohlaví

Tabulka 11 – Otázky Inventáře manipulativního chování

Legenda: Značně různorodé otázky pokrývají nejrozličnější aspekty manipulativního a instrumentálního vztahu k lidem: Dělení lidí na silné a slabé, vnitřní tvrdost vůči sobě a druhým, sklony k extremismu, pocity prázdna, šedi, příprava jednání ve fantazii, zklamání v lidech ap.

7.1 Popis respondentů

Tento inventář byl vyplněn 194 lidmi, z nichž asi 86 tvořili žadatelé o NRP. Věkově se jednalo o lidi od 17 – 54 let s průměrem 36,2 let a přibližně normálním rozložením. 89 Mužů a 105 žen. Nežadatele byli získáni nahodilým sběrem.

7.2 Deskriptivní statistika

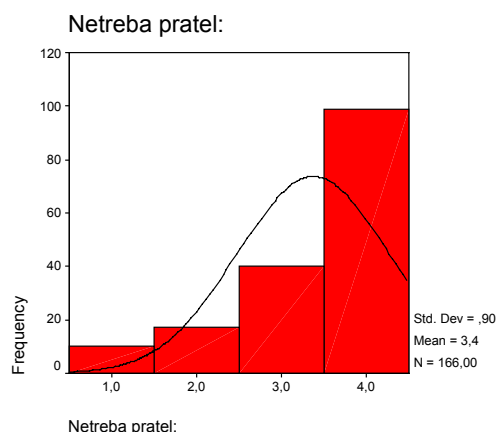
Proměnná/otázka	Valid	Missing	Mean	Std. Deviation	Minimum	Maximum
ZADATELÉ	194	0	1,56	0,50	1	2
DMN01 Silni, slabi:	194	0	2,55	1,05	1	4
DMN02 Sedi, nudni:	194	0	3,43	0,77	1	4
DMN03 Neodpustitelne ceny:	193	1	1,80	0,96	1	4
DMN04 Nejradeji partnera daleko:	194	0	3,42	0,93	1	4
DMN05 Opadavani zajmu:	193	1	2,92	1,06	1	4
DMN06 Netreba pratel:	193	1	3,37	0,91	1	4
DMN07 Dokonalost:	194	0	2,99	0,97	1	4
DMN08 Neotravovat s problemy:	194	0	2,92	1,06	1	4

Proměnná/otázka	Valid	Missing	Mean	Std. Deviation	Minimum	Maximum
DMN09 Obdiv silnych:	194	0	2,13	1,05	1	4
DMN10I Omluvy za drobnosti (Inv):	194	0	3,79	0,58	1	4
DMN11 Jako by nic:	194	0	3,38	0,70	1	4
DMN12 Neumerne pocity zklamani:	194	0	2,69	1,04	1	4
DMN13 Nechut k darkum:	194	0	3,61	0,73	1	4
DMN14 Vse nebo nic:	193	1	3,47	0,78	1	4
DMN15 Zklamani v lidech:	194	0	3,08	0,84	1	4
DMN16 Dva zivoty:	194	0	3,60	0,80	1	4
DMN17 Tvrda prace:	194	0	2,02	1,04	1	4
DMN18 Nizke sebevedomi:	194	0	3,01	0,92	1	4
DMN19 Moc rutiny:	193	1	3,01	0,98	1	4
DMN20 Zivotni provizorium:	194	0	3,65	0,76	1	4
DMN21 Promarnene prilezitosti:	194	0	2,91	0,95	1	4
DMN22 Vadi kompromisy:	194	0	3,16	0,90	1	4
DMN23 Odmitani darku:	193	1	3,41	0,82	1	4
DMN24 Skakajici vztah:	193	1	3,54	0,74	1	4
DMN25 Ostatni jsou na tom lepe:	194	0	3,74	0,69	1	4
DMN26 Malo silnych zazitku:	194	0	3,43	0,91	1	4
DMN27 Kdyby tak zivot sel jinak:	194	0	3,31	0,94	1	4
DMN28 Nevdecni lidi:	194	0	3,09	0,93	1	4
DMN29 Egocentricky lidi:	194	0	2,70	0,93	1	4
DMN30 Neprijemne pochvaly:	194	0	3,38	0,87	1	4
DMN31 Rozdilne chovani navenek:	194	0	3,35	0,85	1	4
DMN32 Vstricnost = nezajem:	194	0	3,52	0,82	1	4
DMN33 Tvrdy clovek:	194	0	3,19	0,93	1	4
DMN34 Vzdelani:	194	0	3,70	1,49	1	6
DMN35 Verici:	192	2	3,48	1,03	1	4
DMN36 Vedouci/ucitel:	192	2	2,76	1,31	1	4
DMN37 Typ bydliste:	174	20	3,46	0,82	1	4
VEK Vek	192	2	36,19	7,65	17	54
POHLAVI Pohlavi	194	0	1,54	0,50	1	2

Tabulka 12 – Deskriptivní statistika Inventáře manipulativního chování

Legenda: Ve vyplněných datech je poměrně málo chybějících hodnot, což bylo dáno tím, že řada vyplnění byla prováděna na počítači, který nedovoloval nevyplnění otázky.

Rozložení odpovědí na otázky zpravidla nemá normální rozložení, ale jedná se o průběhy ve tvaru J, jako například následující ukázka:

Graf 13 – Ukázka J-průběhu u odpovědí na otázku

Legenda: Otázka "Jste ten typ člověka, který téměř nepotřebuje přátele, ale zato má hodně známých?". Odpovědi ve sloupcích 1 – 4 znamenají: 1. Ano, 2. spíše ano, 3. spíše ne, 4. ne. Instrumentální sklon v jednání s lidmi představuje odpověď ano.

7.3 Spearmanovy korelace

Jak ukazuje tabulka v příloze v souboru je neuvěřitelných 548 signifikantních korelací. Tento počet je však z části dán výše popsaným J průběhem, který počet korelací zvyšuje. Nicméně přesto je to ukázka toho, že soubor otázek vcelku dobře ohraničuje stejné popřípadě příbuzné jevy.

22	DMN19 Moc rutiny:	16	DMN29 Egocentricky lidi:
21	DMN28 Nevdecni lidi:	15	DMN04 Nejradeji partnera daleko:
20	DMN05 Opadavani zajmu:	15	DMN07 Dokonalost:
20	DMN14 Vse nebo nic:	14	DMN22 Vadi kompromisy:
20	DMN16 Dva zivoty:	11	DMN03 Neodpustitelne ceny:
20	DMN21 Promarnene prilezitosti:	10	DMN17 Tvrda prace:
20	DMN25 Ostatni jsou na tom lepe:	9	VEK Vek
20	DMN26 Malo silnych zazitku:	9	POHLAVI Pohlavi
19	DMN12 Neumerne pocity zklamani:	9	DMN33 Tvrdy clovek:
19	DMN20 Zivotni provizorium:	8	DMN06 Netreba pratele:
19	DMN27 Kdyby tak zivot sel jinak:	8	DMN08 Neotravovat s problemy:
19	DMN31 Rozdilne chovani navenek:	7	DMN09 Obdiv silnych:
19	DMN32 Vstricnost = nezajem:	7	DMN13 Nechut k darkum:
19	DMN37 Typ bydliste:	7	DMN34 Vzdelani:
18	ZADATELÉ	7	DMN35 Verici:
18	DMN15 Zklamani v lidech:	5	DMN01 Silni, slabi:
17	DMN02 Sedi, nudni:	4	DMN36 Vedouci/ucitel:
17	DMN18 Nizke sebevedomi:	3	DMN30 Neprijemne pochvaly:
16	DMN11 Jako by nic:	3	DMN10I Omluvy za drobnosti (Inv):
16	DMN24 Skakajici vztah:	2	DMN23 Odmitani darku:

Tabulka 14 – Počet signifikantních korelací u jednotlivých otázek

Legenda: Počet korelací na otázku plynule roste.

Kvůli tomuto počtu není možno se věnovat všem korelacím. Budeme se věnovat pouze těm, které jsou zajímavé. Například tím, že jdou proti smyslu ostatních korelací. Tyto korelace jsou však pouze dvě – otázky 10 a 18. Již tento tak malý počet atypických korelací nasvědčuje tomu, že výběr otázek je vcelku homogenní.

Žadatelé

Žadatelé mají většinu korelací záporných. To podle mého názoru dáno převážně tím, že tyto lidé nebyli testováni v přirozené situaci a tato čísla jsou dána stylizováním se do hezkého obrazu. Na druhé straně jistě hraje vliv jistá míra altruismu a orientace na člověka, když tak silně usilují o získání dítěte. Ve hře tedy mohou být oba faktory, které působí stejným směrem, tedy není možno je od sebe odlišit. Pokud Žadatele odfiltrujeme, počet korelací se pochopitelně sníží na 256, ale to je pochopitelně dáno i snížením vzorku (N) na přibližně polovinu, ale i tak je to vysoké číslo.

Věk

Zajímavá je záporná korelace s otázkou 8: Čím starší, tím spíš jsou přesvědčeni, že by si člověk měl řešit své problémy sám a neotravovat s nimi ostatní. Jinak s věkem klesají manipulativní tendence, což by nasvědčovalo, že manipulativní a instrumentální postoje k lidem jsou projevem nezralé osobnosti. Záporná korelace s pohlavím označuje, že ve vzorku byli starší muži než ženy.

Pohlaví

Ženy jsou narozdíl od mužů více náchylní k opadávání zájmu o druhého člověka po čase, což je patrné i u rozchodů, kdy ženy jakoby skokem přestanou mít zájem o vztah, zatímco muži jsou schopni setrvávat dlouhou dobu v relativně neuspokojivém vztahu. Ostatní signifikantní korelace vcelku vystihují mužskou letoru.

Omluvy za drobnosti (10)

Má jednu anomální korelaci vzhledem k manipulacím. Ti, kdo obdivují silné jedince, se také omlouvají za drobnosti.

Nízké sebevědomí (18)

Anomální korelace vzhledem k manipulacím: Ti, kdo mají nízké sebevědomí, si o sobě nemyslí, že jsou tvrdými lidmi.

Věřící

Je zajímavé, že věřící se zpravidla vyznačují antimanipulativními postoji. To je zřejmě dáno dvěma vlivy, které spolupůsobí: 1) křesťanství svou charitativní orientací na bližního a lásku k nepříteli brání lidem zacházet s druhým jako s věcmi, tedy je svou povahou antimanipulativní. 2) Křesťané jsou si vědomi těchto morálních požadavků na ně kladných, a tak se k nim i navenek hlásí, i když jejich skutečné chování může být jiné. (autostylizace).

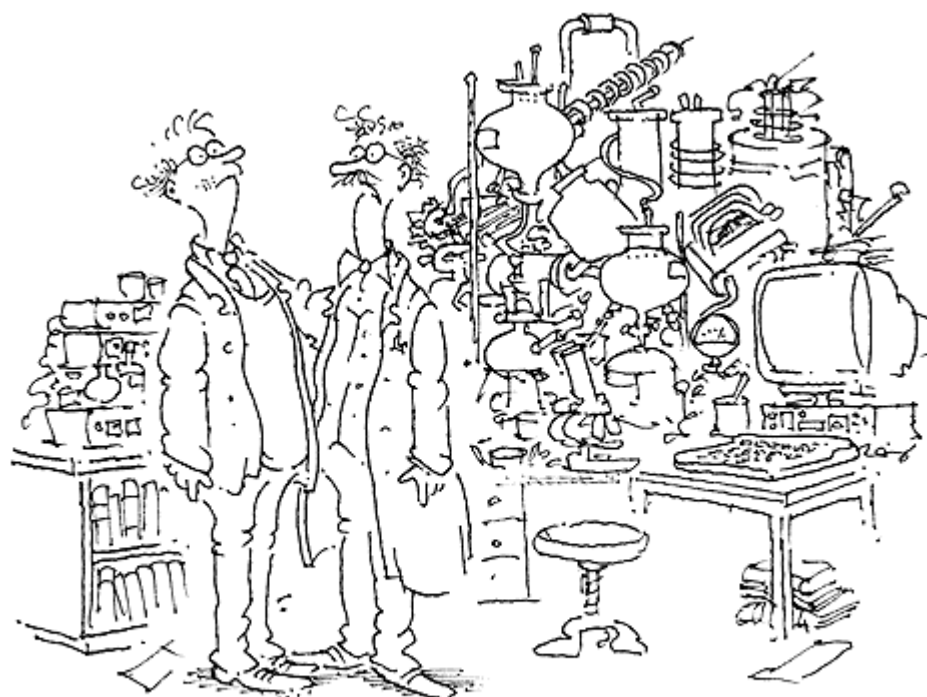
Je však zajímavé si projít, ve kterých otázkách věřící korelují s antimanipulativními postoji. Například nejsilněji popírají, že neexistují neodpustitelné činy. To je pochopitelné, protože to je výslovně proti křesťanské víře. Podobně si nemyslí, že by ostatní na tom byli lépe. Netrpí tedy tolik závistí, což je jinými slovy opět jedno z přikázání desatera: "...aniž požádáš statku jeho."

Vzdělání, městský život a vedoucí pozice

Podobně jako víra tak i vzdělání můžeme považovat jednoznačně pozitivní jev. Vzdělání jsou více tolerantní, více potřebují přátele, méně pocítují zklamání v lidech a nevděk (tedy můžeme předpokládat spíše realistická očekávání) a mají větší zájem o lidi, kteří se k nim chovají vstřícně.

Podobně jako vzdělání funguje i velikost bydliště – čím větší, tím menší manipulativní sklony. Tento vliv na rozdíl od vzdělání je překvapivý. Předpokládá se, že, že velkoměsto odlidšťuje, ale tyto výsledky mluví zcela opačně. Překvapuje i počet kladných korelací – 19. Avšak musíme být opatrní, protože do vzorku byli zahrnuti i žadatelé o NRP, kteří pocházeli především z Prahy a o jejich autostylizačních sklonech byla již řeč.

Vedoucí pozice a učitelská profese koreluje s pocitem, že úspěch je závislý na tvrdé práci, a proto se též považují za tvrdé lidi. Vedoucí a učitelé mají vyšší sebevědomí i vzdělání. Tyto výsledky jsou vcelku triviální, zajímavější je spíše fakt, že jinak vedení lidí nijak nesouvisí s manipulativními tendencemi.

TO JE VĚDA, MLADÍKU. NIKDY NEVÍTE, CO OBJEVÍTE. JEDNO ALE OBJEVÍTE VELMI BRZY, ŽE TADY NEZBOHATNĚTE.

Obrázek 15 – Vztah vědy, objevů a financí

7.4 Analýza reliability

Analýza reliability pomocí koeficientu Alfa nám umožňuje říci, jaký smysl má sečíst odpovědi na jednotlivé otázky dohromady a tak vlastně vyjádřit výsledek celého inventáře jedním číslem. Toto číslo je de facto tzv. hrubé skóre (HS), které by se dalo převádět na čisté skóre (ČS) například pomocí z-skóre.

Postupným odebíráním otázek, které snižovaly Alfa (Alpha if Item Deleted), jsme dospěli k následujícímu seznamu otázek, které mají dohromady sympaticky vysoký koeficient Alfa: 0,8442. Koeficient Alfa pro všech 33 otázek je 0,8255.

	Průměr	Rozptyl	Směrodatná odchylka	Počet proměnných
Hrubé Skóre (HS)	71,41	86,61	9,30	22

počet testovaných osob = 190,0

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Alpha if Item Deleted	Popis otázky
DMN02	67,9579	80,1993	0,4437	0,837	Sedi, nudni:
DMN04	67,9842	80,1109	0,3456	0,8406	Nejradeji partnera daleko:
DMN05	68,4842	77,849	0,4102	0,8382	Opadavani zajmu:
DMN07	68,4263	79,3676	0,3633	0,84	Dokonalost:
DMN11	68,0474	81,4951	0,3631	0,8397	Jako by nic:
DMN12	68,7368	78,2796	0,3924	0,839	Neumerne pocity zklamani:

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Alpha if Item Deleted	Popis otázky
DMN14	67,9526	80,2358	0,4125	0,8379	Vse nebo nic:
DMN15	68,3211	80,4202	0,3675	0,8395	Zklamani v lidech:
DMN16	67,7895	78,2412	0,5634	0,8325	Dva zivoty:
DMN18	68,4211	80,0969	0,3443	0,8406	Nizke sebevedomi:
DMN19	68,4053	78,7608	0,397	0,8386	Moc rutiny:
DMN20	67,7421	79,4199	0,5022	0,8349	Zivotni provizorium:
DMN21	68,4737	77,5628	0,4965	0,8342	Promarnene prilezitosti:
DMN22	68,2632	80,3854	0,3346	0,841	Vadi kompromisy:
DMN24	67,8632	81,2404	0,3715	0,8394	Skakajici vztah:
DMN25	67,6789	80,9281	0,416	0,8381	Ostatni jsou na tom lepe:
DMN26	67,9789	78,4228	0,4602	0,8358	Malo silnych zazitku:
DMN27	68,1158	78,0923	0,4555	0,8359	Kdyby tak zivot sel jinak:
DMN28	68,3105	79,2629	0,3953	0,8385	Nevdecni lidi:
DMN29	68,7211	79,9906	0,3445	0,8407	Egocentricky lidi:
DMN31	68,0474	79,0083	0,465	0,8358	Rozdilne chovani navenek:
DMN32	67,9	79,7201	0,4201	0,8375	Vstricnost = nezajem:

Protože známe průměr a směrodatnou odchylku hrubého skóre, můžeme analogicky k IQ definovat i manipulativní či nemanipulativní kvocient nonMQ, který se choval podobně jako IQ, takže i patologie by byla směrem k nižším hodnotám MQ:

$$(\check{C}S - 100)/15 = (HS - 71,4)/9,3, \text{ z toho}$$

$$\text{nonMQ (čisté skóre)} = 1,6 * HS - 15,2$$

Jinými slovy manipulativní kvocient dostaneme tak, že sečteme na odpovědi na otázky z výše uvedeného seznamu, tak že

ano = 1

spíše ano = 2

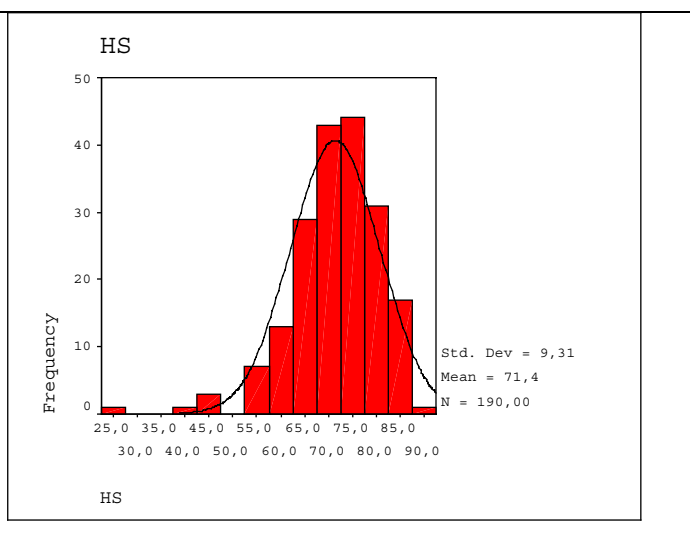
spíše ne = 3

ne = 4

Takto dostaneme HS, ze kterého po dosazení do výše zmíněného vzorečku dostaneme nemanipulativní kvocient s populačním průměrem 100 a směrodatnou odchylkou 15. Takto byla vypočítána proměnná CS v příloženém souboru.

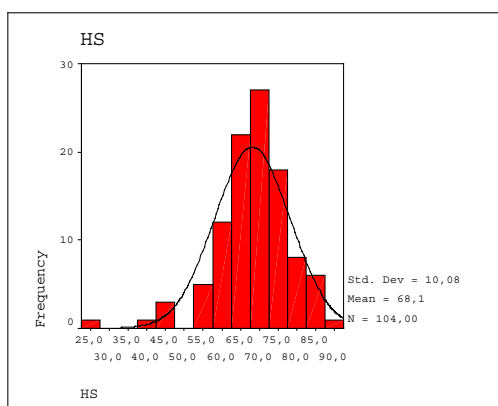
Deskriptivní statistika hrubého skóre

N Valid	190
Missing	4
Mean	71,4105
Median	72,0000
Mode	76,00
Std. Deviation	9,3066
Skewness	-1,311
Std. Error of Skewness	,176
Kurtosis	3,795
Std. Error of Kurtosis	,351
Range	64,00
Minimum	24,00
Maximum	88,00
Sum	13568,00
Percentiles 25	67,0000
50	72,0000
75	78,0000

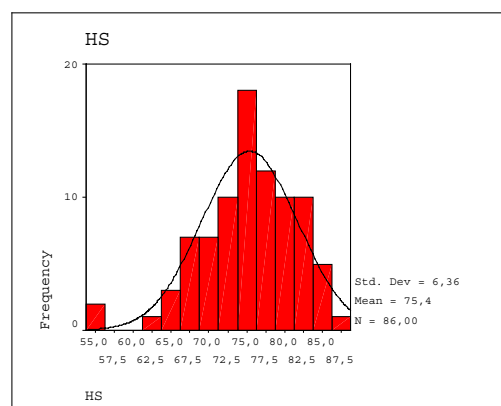

Hrubé skóre má pøibližnø normální rozdělení, i když je o něco špičatější.

Porovnání nežadatelů a žadatelů o NRP

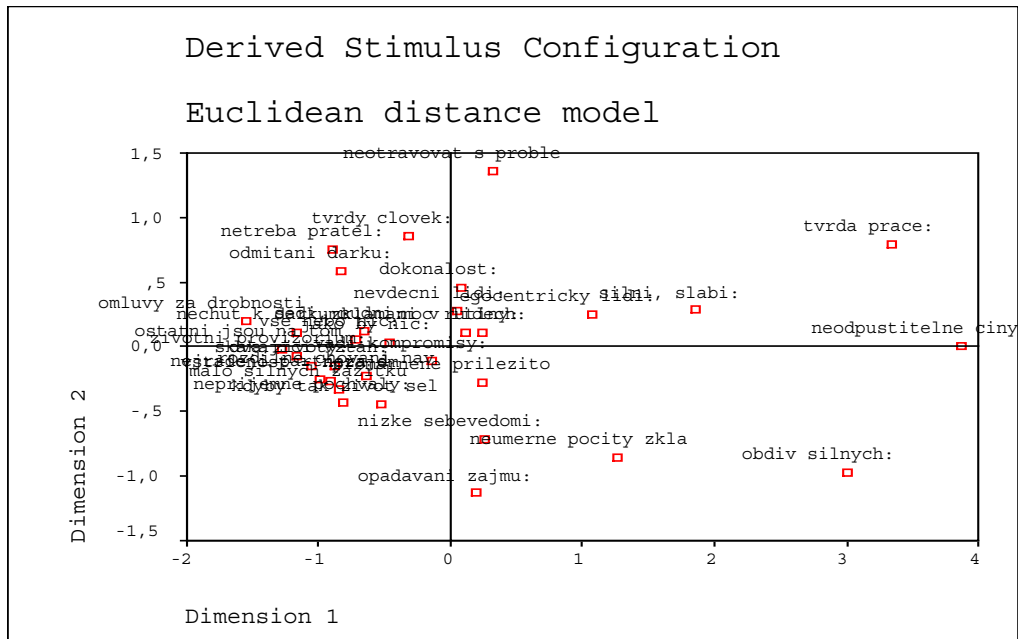
nežadatelé o NRP

žadatelé o NRP

Porovnáním nežadatelů (levý histogram) a žadatelů o NRP (pravý histogram) vidíme u žadatelů menší rozptyl a vyšší průměr, tedy jakoby menší manipulativní sklony a větší homogenitu. Avšak ze zkušeností z vyšetření se kloníme spíše k názoru, že se jedná o vliv přetvařování a autostylizace než, že by toto odráželo reálné rozdíly mezi žadatelí a nežadatelí.

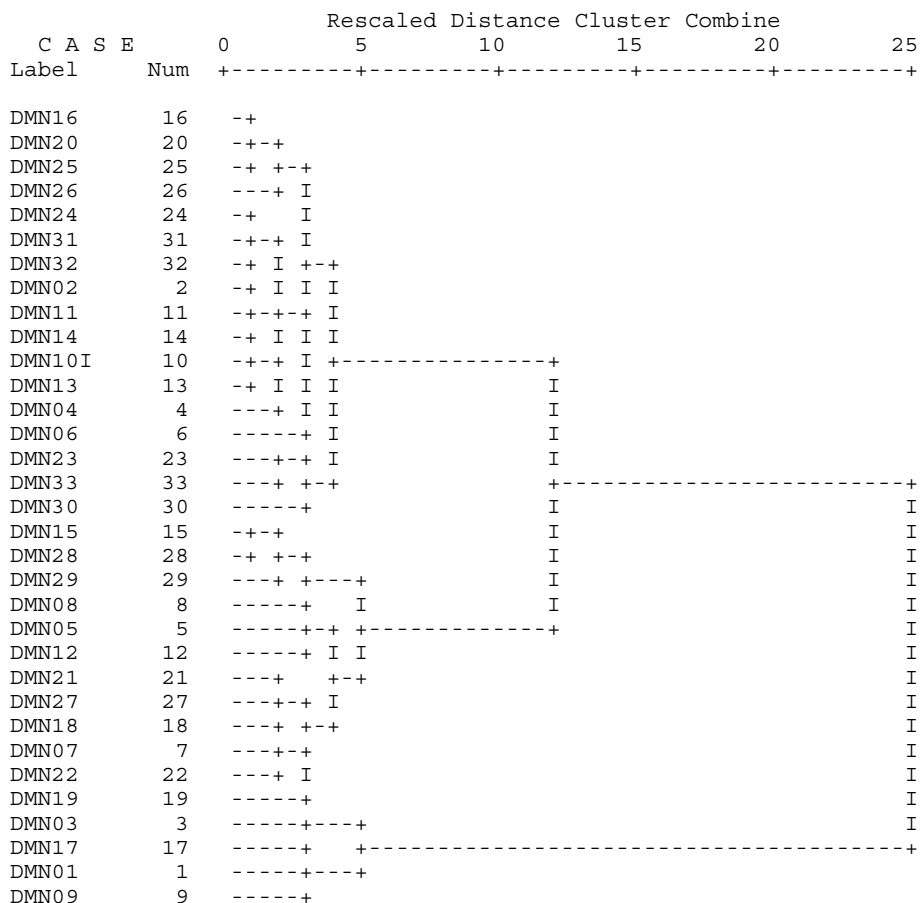
Multimenzionální škálování

Vynucené rozdělení do dvou dimenzí nasvědčuje, že v ose y (dimension 2) se polarizuje silné a slabé sebevědomí. V plusových hodnotách jsou lidé s překompenzovaným sebevědomím, dole naopak s podlomeným. V ose x (dimension 1) snad by mohlo být důraz na vlastní výkon či ohnisko ovládání: V plusových budou lidé, kteří si svůj život řídí sami, na levou spíše ti, který tak nějak proplouvá mezi prsty. Avšak interpretace obou os je vpravdě nejasná a proto se jí nebudeme dále zabývat.

7.5 Klastrová analýza

Na základě pohledu na dendrogram klastrové analýzy jsou parné tři klastry.

Obrázek 16 – Dendrogram otázek 1 - 33

Legenda: Klastrová analýza využívala Wardovu metodu a Euklidovu čtvercovou vzdálenost.

Příslušnost do jednotlivých shluků:

Proměnná popis	Kluster	Proměnná popis	Kluster
DMN01 Silni, slabi:	1	DMN02 Sedi, nudni:	2
DMN03 Neodpuštělné ceny:	1	DMN04 Nejradeji partnera daleko:	2
DMN09 Obdiv silnych:	1	DMN06 Netreba pratel:	2
DMN17 Tvrdá práce:	1	DMN10I Omluvy za drobnosti (Inv):	2
		DMN11 Jako by nic:	2
DMN05 Opadavani zajmu:	3	DMN13 Nechut k darkum:	2
DMN07 Dokonalost:	3	DMN14 Vse nebo nic:	2
DMN08 Neotravovat s problémy:	3	DMN16 Dva zivoty:	2
DMN12 Neumerne pocity zklamani:	3	DMN20 Zivotni provizorium:	2
DMN15 Zklamani v lidech:	3	DMN23 Odmitani darku:	2
DMN18 Nizke sebevedomi:	3	DMN24 Skakajici vztah:	2
DMN19 Moc rutiny:	3	DMN25 Ostatni jsou na tom lepe:	2
DMN21 Promarnene príležitosti:	3	DMN26 Malo silnych zazitku:	2
DMN22 Vadi kompromisy:	3	DMN30 Neprijemne pochvaly:	2
DMN27 Kdyby tak zivot sel jinak:	3	DMN31 Rozdilne chovani navenek:	2
DMN28 Nevdecni lidi:	3	DMN32 Vstricnost = nezajem:	2
DMN29 Egocentricky lidi:	3	DMN33 Tvrdy clovek:	2

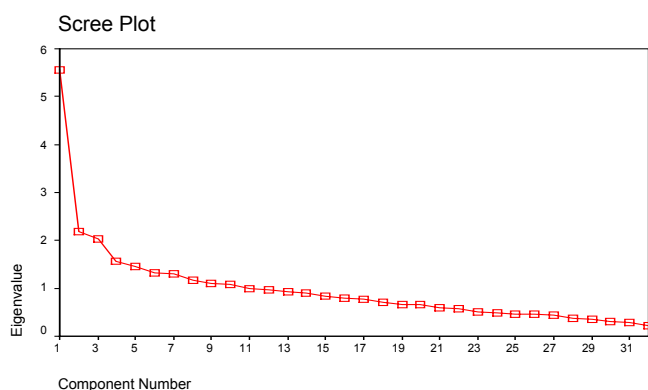
Tabulka 17 – Příslušnost otázek do tří shluků

Legenda: První skupina by se dala označit za "tvrdáky", druhá za "znuděné extrémisty", kteří trpí odcizením a pocitů prázdna, třetí skupina za "zatrpklé".

Klastrová analýza ukazuje, jak pojem manipulací může být dále vnitřně členěn. První skupina "tvrďáci" zřejmě budou představovat spíše přímé, nátlakové manipulace. U třetí skupiny naopak spíše nepřímé, taktizující manipulace. Druhá a zčásti i třetí skupina bude z hlediska manipulací nejzajímavější, protože ti zřejmě profilem nejlépe definují introjektory, kteří přistupují k lidem jako k předmětům a využívají je pro své účely.

7.6 Faktorová analýza

Vlastní čísla u hlavních komponent ukazují ohyb (flexi) po třetím faktoru, což nasvědčuje, že v souboru jsou pozorovatelné tři základní faktory, které jsme se pokusili extrahovat.

Následující tabulka ukazuje, že první tři faktory vysvětlují 30 % z celkové variance, což není mnoho.

Total Variance Explained	Initial Eigenvalues		
Component	Total	% of Variance	Cumulative %
1	5,55	17,34	17,34
2	2,17	6,79	24,14
3	2,02	6,32	30,45
4	1,56	4,89	35,34
5	1,45	4,53	39,88

Extraction Method: Principal Component Analysis.

I když se zdá, že faktorová analýza není nejvhodnější pro tento druh testu, využijeme ji k tomu, abychom se zamysleli nad validitou celého testu a nad tím, co vlastně tento test měří.

1. faktor	2. faktor	3.faktor
DMN16 Dva zivoty:	DMN28 Nevdecni lidi:	DMN33 Tvrdy clovek:
DMN20 Zivotni provizorium:	DMN17 Tvrda prace:	DMN06 Netreba pratel:
DMN21 Promarnene prilezitosti:	DMN29 Egocentricky lidi:	DMN24 Skakajici vztah:
DMN26 Malo silnych zazitku:	DMN08 Neotravovat s problemy:	DMN31 Rozdilne chovani navenek:
DMN31 Rozdilne chovani navenek:	DMN33 Tvrdy clovek:	DMN22 Vadi kompromisy:
DMN02 Sedi, nudni:	DMN15 Zklamani v lidech:	DMN04 Nejradeji partnera daleko:
DMN27 Kdyby tak zivot sel jinak:	DMN03 Neodpustitelne ciny:	DMN02 Sedi, nudni:
DMN25 Ostatni jsou na tom lepe:	DMN06 Netreba pratel:	DMN23 Odmitani darku:
DMN14 Vse nebo nic:	DMN01 Silni, slabi:	DMN13 Nechut k darkum:
DMN28 Nevdecni lidi:	DMN11 Jako by nic:	DMN11 Jako by nic:
DMN19 Moc rutiny:	DMN07 Dokonalost:	DMN14 Vse nebo nic:
DMN32 Vstricnost = nezajem:	DMN23 Odmitani darku:	

Popisy

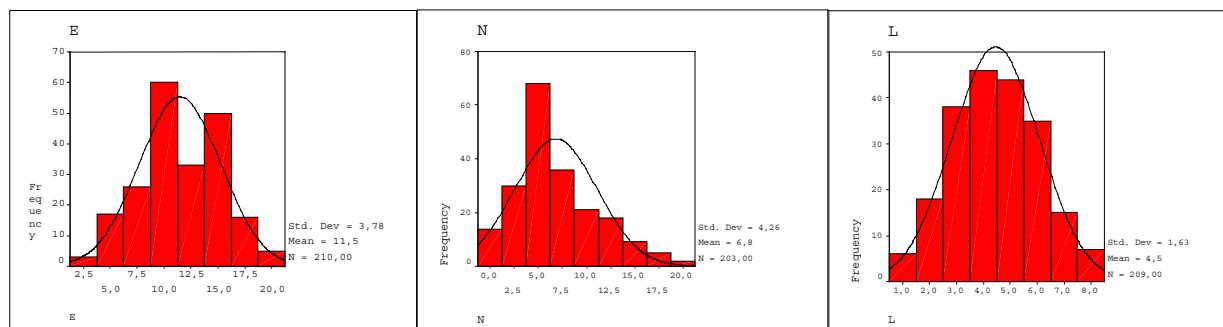
prožitkové prázdno herec závist	Nedůvěra v lidi solitérství křivda pocity ublížení zatrpklost	extremista tvrďák dichotomní myšlení deflektor sociálně přizpůsobivý
---------------------------------------	---	--

Pro naše úvahy o povaze manipulací je nevhodnější zamyšlení se nad prvním nejsilnějším faktorem a tedy nad jedenácti otázkami, které jej nejvíce sytí. V oddíle o manipulacích jsme si řekli, že manipulátora definuje snaha obejít svobodnou vůli druhého člověka, pokusy se něčeho zmocnit, aniž by o tom ten druhý dal souhlas. K tomu je bezpochyby nutno celoživotně hrát dvojí život, kterým začíná vlastně celý sloupec. Ostatní otázky dokreslují obrázek vnitřního prázdna. Můžeme tedy předpokládat, že tento dotazník nejlépe monitoruje ty lidi, kteří mají problémy s tímto nepřímým druhem manipulací.

Druhé dva faktory mají k sobě blíže a jedná se spíše o hru na silné a slabé, zřejmě se všemi nepsanými pravidly, co k této hře patří. Tyto dva faktory se od sebe liší v tom, že u druhého dominuje pocit křivdy, zatrpkllost vůči lidem a solitérství. U třetího je to spíše důraz na vlastní tvrdost, nepřístupnost a odstup od lidí.

8 EOD – A

Eysenckův dotazník EOD je všeobecně známý a dostupný. Bohužel i když máme 195 žadatelů, máme jen 15 nežadatelů o NRP. Takže není možné smysluplné srovnání, nicméně i při tomto počtu je signifikantní rozdíl mezi žadatelem a nežadatelem ve škále neuroticity.

Deskriptivní statistika

	Mean	Std. Deviation	N
E	11,4905	3,7776	210
N	6,8325	4,2603	203
L	4,4545	1,6288	209

Autostylizační sklony jsou patrné z následující korelační tabulky. V tomto smyslu jsme taky celý tento test ve vyšetření NRP interpretovali: Zesílené lži skóre: žadatelé s vysokým lži skóre mají nižší extroverzi a popírají neurotické příznaky a mají manipulativní sklony.

Pearson Correlation

	E	N	L	HS
E	1,000	-,109	-,187**	,037
N	-,109	1,000	-,295**	-,697**
L	-,187**	-,295**	1,000	,344**
HS	,037	-,697**	,344**	1,000

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

HS označuje hrubé skóre z Dotazníku manipulativních tendencí. Vyroce signifikantní shoda s neuroticitou a lži skóre nijak nepřekvapuje. Spíše potvrzuje předpoklady o chronické škodlivosti manipulací. Je však zajímavé porovnat, vysoké korelace jsou zde i přesto, že otázky z EOD jsou svou povahou značně odlišné od dotazů z dotazníku na manipulace. Stejně tak sympatická je nezávislost na položkách měřící extroverzi, která naznačuje, že zvolené otázky v dotazníku na manipulace lépe vystihují patologickou povahu chování.

9 Krokodýlí řeka (AEGOS)

Teprve v psychologické praxi v prostředí, kam nechodí klienti dobrovolně, dá pocítit nedostatek nepřímých diagnostických metod pro páry. Proto jsme usilovali o vývoj diagnostických nástrojů, které by umožnily spolehlivé výpovědi o testovaných osobách bez toho, aby tyto osoby tušily správné odpovědi. Jedním z těchto nástrojů, který měl umožnit v budoucnu vývoj takového nástroje, byla adaptace podnětové techniky sociální psychologie – Krokodýlí řeky. Tato technika existuje v mnoha verzích, ze kterých jsme vzali a poněkud upravili jednu, která nám přišla vhodná pro naše účely. Není divu, že ani tato verze byla ideální, ale je spíše ukázkou možností této techniky, která by se dala dalším výzkumem vypracovat v kvalitní diagnostickou párovou techniku.

V klasické verzi se Krokodýlí řeka skládá z příběhu, který se přečte dvěma skupinám lidí. Každý člověk sám za sebe má sestavit pořadí, jak jsou mu jednotlivé postavy příběhu sympatické. Později musí každá jednotlivá skupina sestavit společné pořadí a nakonec obě skupiny konfrontují své názory. V diagnostice NRP jsme tuto metodu využívali jako způsob navození rozhovoru o různých hodnotách, kdy jsme nechali pár žadatelů, aby konfrontoval své názory na jednotlivé aktéry příběhu. Od tohoto je jen krůček ke kvantifikaci celého procesu.

Zde je text příběhu, který jsme používali:

(1a) V jednom království, v jednom městě žili milenci - krásná Abigail a mužný Gregory. V tom městě tekla řeka plná krokodýlů, která ho rozdělovala na dvě poloviny. Na jednom břehu žila Abigail, Gregory žil na druhém.

(2a) Jednoho jara nastaly prudké deště, řeka se rozvodnila a strhla most, který spojoval oba břehy. Velká voda trvala dlouho a (2b) Abigail se čím dál tím více stýskalo po jejím miláčkovi, byla smutná a přemýšlela, jak by se ke Gregorymu dostala.

(3a) Žádná loď se totiž neodvažovala na divokou vodu, jenom starý zkušený námořník Sindibád to se svou bárkou dokázal. A tak se (3b) Abigail vypravila za ním, aby jí pomohl. (3c) Sindibád souhlasil, ale jen pod podmínkou, že s ním stráví jednu noc. (3d) Abigail tento návrh velmi rozhořčil, polekala se a utekla.

(4a) Běžela pryč a uvažovala, co má dělat. Napadlo ji, že půjde k jejich společnému příteli Erlánovi a celou tu překérní záležitost s ním prohovoří a poradí se s ním. (4b) Erlán Abigail pozorně vyslechl, ale odmítl se k tomu jakkoli vyjadřovat a nechtěl s tím mít nic společného.

(5a) A tak se krásná Abigail musela rozhodnout sama. (5b) Samým steskem už byla celá utrápená. Po dlouhých úvahách s těžkým srdcem nakonec (5c) splnila Sindibádovu podmínku a ten ji, jak bylo dohodnuto, (5d) převezl přes Krokodýlí řeku za Gregoryem.

(6a) Šťastné bylo shledání milenců a po chvílích štěstí si (6b) Abigail postěžovala, jaká příkoří musela vytrpět, aby se mohli vidět. (6c) Gregory však neměl pro její čin žádnou omluvu, velmi se rozčílil a (6d) Abigail od sebe zapudil.

(7a) Nešťastná Abigail utíkala pryč. (7b) Cestou potkala Olafa, který když viděl, že pláče, hned se jí zeptal, co se přihodilo. (7c) Abigail mu to všechno vylíčila. (7d) Olaf se zarazil, a protože mu to připadlo jako velká nespravedlnost, (7e) rozhodl se, že ji pomstí. (7f) Vyhledal tedy Gregoryho a surově ho zmlátil.

Při výběru a upravování textu jsme dbali o následující zásady:

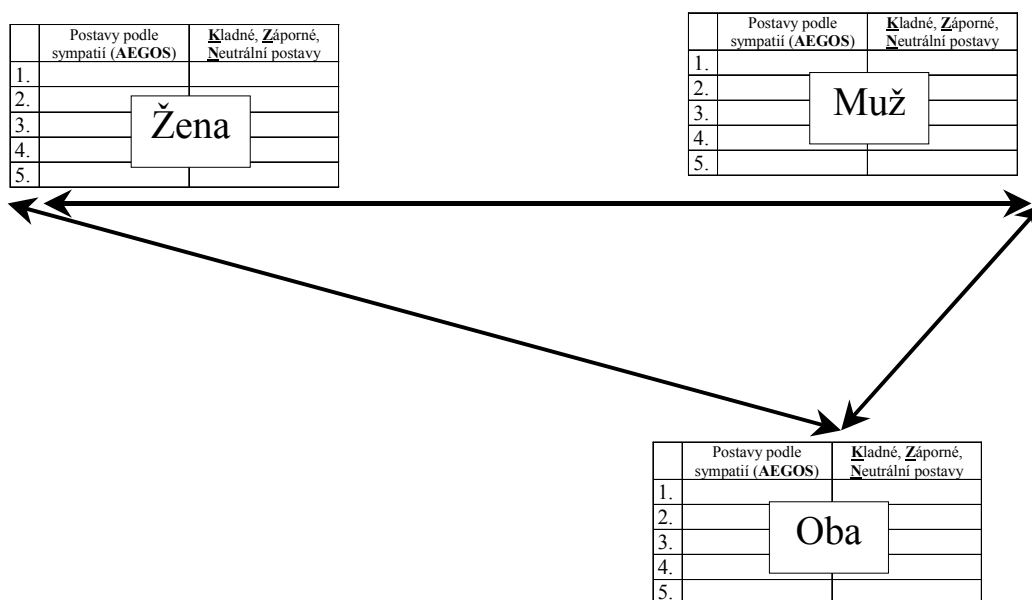
- 1) Jména by měla být neznámá, tak aby neasociovala reálné osoby. Například Erlán je původně označení pro horninu obvykle zelené barvy¹.
- 2) Každá postava musí mít své kladné a záporné stránky – měla by být ambivalentní. Měla by umožňovat testované osobě jak ztotožnění, tak odmítnutí.

Zásadu, které bychom doporučovali, ale v této verzi nebyla implementována.

- 3) Paritní zastoupení mužů a žen v příběhu, popř. použití postav pouze jednoho pohlaví.

9.1 Způsob vyhodnocení

V příloze je ukázka používaného formuláře i pokynů k administraci. V zásadě se jednalo sloučení několika technik. My se zde budeme věnovat především měřením vzdáleností mezi partnery. Tabulka v oddíle 4.1 ukazuje jednoduše sumu rozdílů v pořadí hodnot muže a ženy v páru. Tato suma může být větší či menší a představuje tak určitou vzdálenost mezi partnery. Stejně tak může i zde rozdílné pořadí postav z příběhu považovat za určitou výchozí vzdálenost mezi partnery. Společné pořadí osob je však produkt partnerské interakce, na kterém se projeví různé charakteristiky páru. Toto nové pořadí je opět nějak vzdáleno od původního pořadí muže či ženy. Tyto tři vzdálenosti definují trojúhelník (viz následující obrázek), jeho tvar je výpovědí o páru.

Obrázek 18 – Trojúhelník popisující rozdíly v hodnocení příběhu

Legenda: Původní velká vzdálenost je řešena ústupky a kompromisy. Na obrázku vidíme, že mnohem více ustoupila žena, která je zřejmě submisivní.

¹ Erlan označuje vápenato-silikátový rohovec; kontaktně metamorfovanou horninu složenou se silikátů vápníku - vesuvian, grosular, diopsid, wollastonit, epidot, zoisit, kalcit, vedle křemene, plagioklasu, biotitu a dalších minerálů.

Interpretace tvaru trojúhelníků vychází především z toho, zda původní vzdálenost mezi mužem a ženou je větší nebo menší než vzdálenost jednotlivých partnerů ke společnému pořadí. Ve většině případů je původní vzdálenost nejdělsí, ale nemusí tomu tak být vždy. Čas od času se stává, že pár získá na situaci zcela nový náhled, který vede k celkovému přehodnocení celého příběhu.

	<p>Na úsečku, která je vodorovná vyneseme vzdálenost mezi pořadím muže a ženy. Vzdálenost <i>muž – společné pořadí</i> vyneseme vlevo a vzdálenost <i>žena – společné pořadí</i> vyneseme vpravo. Dostáváme různé tvary trojúhelníků.</p> <p>O <i>kompromisu</i> hovoříme, pokud společné pořadí je menší než původní vzdálenost. Za <i>pozitivní párový produkt</i> označujeme ty případy, kdy alespoň jedna společná vzdálenost je delší než původní vzdálenost.</p> <p>A – Kompromis leží někde mezi pojetím ženy a muže, kde nikdo není výrazně dominantní</p> <p>B – Kompromis s dominancí muže</p> <p>C – Kompromis s dominancí ženy</p> <p>D – Pozitivní párový produkt s dominancí ženy</p> <p>E – Pozitivní párový produkt bez výrazné dominance jednoho z páru.</p> <p>F – Jednostranný párový produkt, kde muž ustoupí víc než byla původní vzdálenost. Může se jednat o naschvál ze strany dominantní ženy.</p>
--	---

Obrázek 19 – Varianty trojúhelníků

Legenda: První pohled na trojúhelníky nám říká, o co v diskusi šlo. Řešení A, B, C jsou vcelku nekreativní, leží někde mezi původními návrhy partnerů. U verzí D, E, F vidíme, že diskuse zavedla pár k mnohem originálnějšímu pojetí, než bylo jejich původní.

9.2 Příklad výpočtu vzdálenosti

Představme si, že žadatelé vyplnily pořadí postav následovně:

	Postavy podle sympatií – Muž	Postavy podle sympatií – Žena	Postavy podle sympatií – Oba
1.	Abigail	Olaf	Gregory
2.	Sindibád	Sindibád	Abigail
3.	Gregory	Abigail	Sindibád
4.	Erlán	Erlán	Erlán
5.	Olaf	Gregory	Olaf

Již z tohoto popisu vidíme zajímavé souvislosti. Především muž je poměrně dominantní většinu postav strhl ke svému hodnocení, především Olafa. Došlo ke dvěma přehodnocením: Gregory, který se po rozhovoru vyšplhal až na první příčku a Sindibád, který u obou pohoršil. Tyto

posuny nasvědčují, že se objevil pozitivní párový produkt, který svědčí o tom, že pár sice těžko hledá kompromisy, ale jeden druhého ovlivňuje v jeho postojích ke světu. Otázkou však je, jak tento slovní popis uchopit matematicky a kterým psychologickým jevům připsat největší důležitost. Jistě existuje nepřeberné množství řešení této otázky. My jsme pro začátek používali co možná nejprimitivnější, a to buď průměrný absolutní rozdíl nebo kvadrát rozdílu, protože nejsme v tuto dobu schopni posoudit psychologickou interpretaci složitějších přístupů.

	Muž	Žena	Oba	MZ	MO	ZO	MZ ²	MO ²	ZO ²
Abigail	1	3	2	2	1	1	4	1	1
Erlán	4	4	4	0	0	0	0	0	0
Gregory	3	5	1	2	2	4	4	4	16
Olaf	5	1	5	4	0	4	16	0	16
Sindibád	2	2	3	0	1	1	0	1	1
			Průměr	1,60	0,80	2,00	0,98	0,49	1,17
			Průměr2				4,80	1,20	6,80

$MZ = |\text{Muž} - \text{Žena}|$ (absolutní hodnota z rozdílu)

$MO = |\text{Muž} - \text{Oba}|$

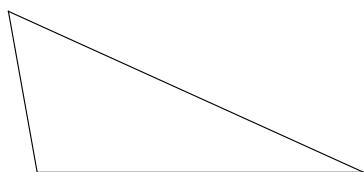
$ZO = |\text{Žena} - \text{Oba}|$

$MZ^2 = MZ * MZ$ atd.

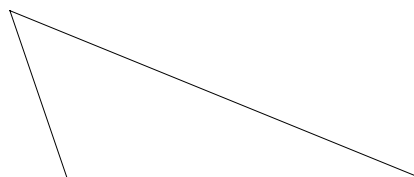
$\text{Průměr}(MZ) = \text{Suma}(MZ)/5$

$\text{Průměr}(MZ^2) = \text{suma}(MZ^2)^{0,5}/5$ – Připomíná Euklidovu vzdálenost či směrodatnou odchylku. Zvětšuje vliv větších rozdílů a redukuje menší rozdíly.

$\text{Průměr2}(MZ^2) = \text{suma}(MZ^2)/5$ – Podobný jako předchozí, ale z vypočtených hodnot není možnost sestavit trojúhelník, což snižuje grafickou interpretovatelnost.

Průměr(MZ)

Průměr(MZ²)

Vidíme, že kvadrát rozdílu opravdu poněkud akcentuje větší rozdíly v páru, zde tedy dominanci muže a velkou ústupnost či ovlivnitelnost ženy.

9.3 Hodnocení postav

Zcela analogicky můžeme vypočítat trojúhelníky pro položku hodnocení (viz formulář), kde žadatelé dělili postavy na kladné, záporné a neutrální. Tyto položky mohou v krajním případě být:

- 1) Idealizace lidí – převaha kladných hodnocení nad negativními
- 2) Kritický až hostilní vztah k lidem – převaha negativní hodnocení

9.4 Popisná charakteristika

Proměnná	N	Minimum	Maximum	Průměr	S. odchylka	Skupinový průměr
AHM	35	1	3	1,20	0,47	1,28
AHO	35	1	3	1,26	0,51	
AHZ	35	1	3	1,37	0,65	
EHM	35	1	3	2,17	0,66	2,15
EHO	35	1	3	2,09	0,51	
EHZ	35	1	3	2,20	0,58	
GHM	35	1	3	2,23	0,77	2,26
GHO	35	1	3	2,29	0,71	
GHZ	35	1	3	2,26	0,89	
OHM	35	1	3	2,03	0,89	1,81
OHO	35	1	3	1,77	0,81	
OHZ	35	1	3	1,63	0,88	
SHM	35	1	3	2,51	0,70	2,52
SHO	35	1	3	2,51	0,70	
SHZ	35	1	3	2,54	0,66	

Proměnná	N	Minimum	Maximum	Průměr	S. odchylka	Skupinový průměr
ASM	51	1	4	1,35	0,80	1,41
ASO	51	1	4	1,37	0,87	
ASZ	51	1	5	1,49	0,90	
ESM	51	1	5	3,29	1,30	3,35
ESO	51	1	5	3,29	1,24	
ESZ	51	1	5	3,47	1,32	
GSM	51	2	5	3,29	1,08	3,35
GSO	51	1	5	3,41	1,06	
GSZ	51	1	5	3,33	1,19	
OSM	51	1	5	3,02	1,22	2,82
OSO	51	1	5	2,76	1,09	
OSZ	51	1	5	2,69	1,14	
SSM	51	1	5	4,04	1,08	4,07
SSO	51	1	5	4,16	1,10	
SSZ	51	1	5	4,02	1,05	

Typ proměnné AHM nebo ASM

1. písmeno Jméno postavy (AEGOS)
2. písmeno Hodnocení/Sympatie (H/S)
3. písmeno Muž, Žena, Oba (M/Z/O)

Pořadí je jak u sympatií, tak u hodnocení stejné:

Abigail
Olaf
Erlán
Gregory
Syndibád

Proměnná	N	Minimum	Maximum	Průměr	S. odchylka	Skupinový průměr
VHMO	34	0	2,64	1,11	0,78	1,54
VHMZ	35	0	3,16	1,98	0,71	
VHZO	34	0	2,44	1,55	0,65	
VSMO	51	0	5,47	1,73	1,48	2,19
VSMZ	51	0	5,83	2,93	1,39	
VSZO	51	0	5,65	1,92	1,19	

Typ proměnné VHMO

V	Vzdálenost
H/S	Hodnocení/Sympatie
MO/MZ/ZO	Muž-Oba/Muž-Žena/Žena-Oba

Tvar trojúhelníku je vždy takový, že původní vzdálenost mezi mužem a ženou je maximální (tedy tvoří přeponu), diskuse v páru vede ke kompromisu s tím, že ženy více ustupují (tvoří delší odvěsnu trojúhelníku).

Proměnná	N	Minimum	Maximum	Průměr	S. odchylka	Skupinový průměr
SLM	35	8	14	10,14	1,38	10,02
SLO	35	8	14	9,91	1,44	
SLZ	35	6	14	10,00	1,78	

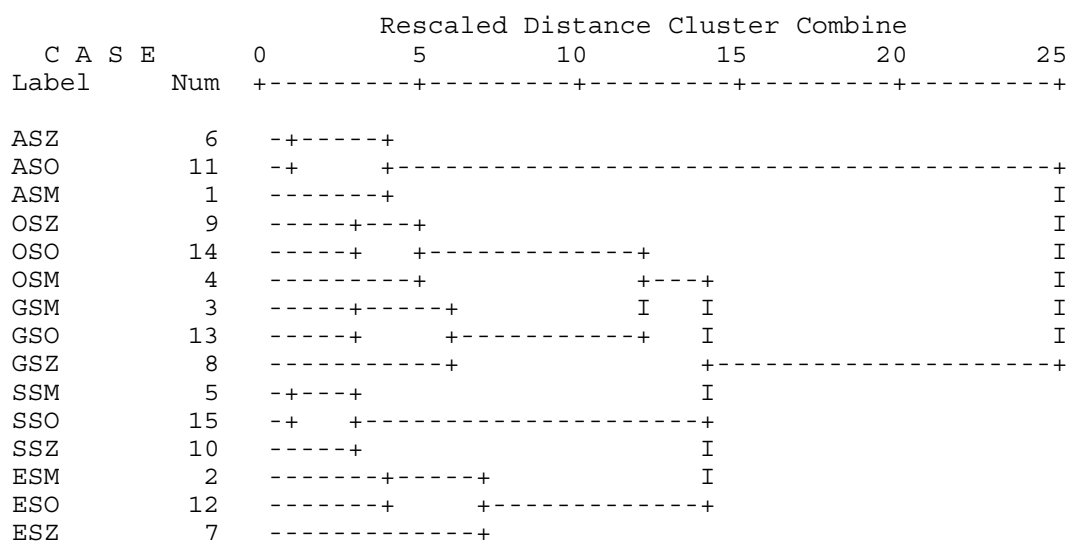
Typ proměnné SLM
 SL Sociální ladění
 M/O/Z Muž/Oba/Žena

Sociální ladění obou pohlaví leží téměř přesně v neutrálním bodu – 10, tj. mezi minimálními 5 a maximálními 15 body. Tedy soubor jako celek má sklon udržovat si hodnotící neutralitu.

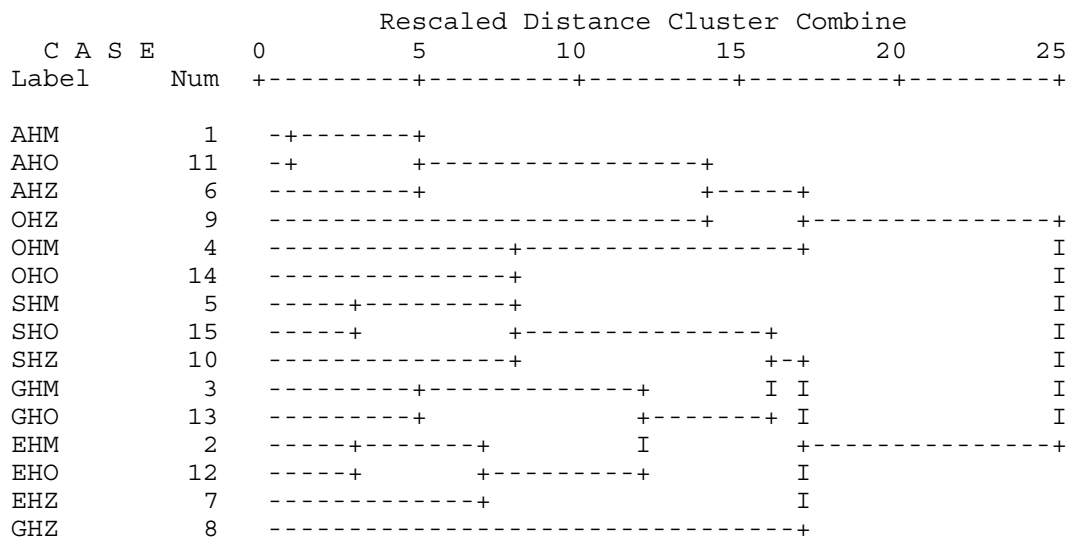
9.5 Klastrová analýza

Klastrová analýza byla provedena na základních proměnných. Vliv charakteru postav je natolik výrazný, že definuje jasnou strukturu. Abigail, coby žena a hlavní aktérka příběhu se zřetelně vyděluje od skupiny mužů. Skupina mužů se dělí do dvou zřetelných podskupin:

- 1) Olaf a Gregory – muži blízcí Abigail.
- 2) Syndibád a Erlán – muži vzdálení od Abigail.

Dendrogram using Average Linkage (Between Groups)

Dendrogram using Average Linkage (Between Groups)

V případě hodnocení postav je klastrová struktura méně průzračná. Seskupování je spíše: (Abigail s Olafem) versus (Syndibád, Gregory, Olaf). Přičemž nejrozporuplnější je hodnocení Gregoryho ženami (GHZ).

Toto zřetelné formování postav do hierarchické struktury zřejmě odráží jednak způsob, jakým lidé vnímají příběhy a také jak uchopují sociální vztahy. Tento jev by se dal využít při nepřímé diagnostice sociálně patologických jevů, jako je skrytý alkoholismus či korupce. Stejný příběh, u kterého víme, jak jej uchopuje zdravá populace, může mít zřetelně jinou strukturu u sociálně patologických skupin, tj. skupiny alkoholiků či u lidí beroucích úplatky. K tomu je třeba však formulovat vhodné příběhy, kde by se bylo možno polarizovat postavy na základě takových sledovaných jevů – příběh s alkoholismem, příběh s korupcí ap.

10 Adam, Eva, had, strom a jablko

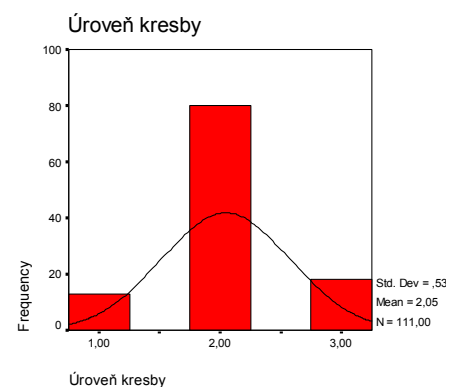
Tento klasický projektivní test jsme administrovali žadatelům o náhradní rodinnou péči zpravidla v podobě instrukce: „Nakreslete obrázek, na kterém je těchto pět objektů: Adam, Eva, had, strom a jablko.“ Pomůcky byly stejné jako při kresbě lidské postavy, tj. tužka, guma, papír A4. Po nakreslení jsme se zeptali na pořadí nakreslených postav, projikovaný věk postav (tyto odpovědi byly zaznamenány) a další projektivní dotazy nebyly systematicky zaznamenávány. Nicméně nakonec jsme žadatele požádali, aby si k obrázku vymysleli příběh: „Co se mezi těmito pěti objekty – aktéry odehrálo?“

Tyto kresebné výtvary se analyzovaly pomocí podobných zásad jiné projektivní kresebné techniky. Nicméně za pomoci jedné brigádnice jsme obrázky okódovali. Zde přinášíme výsledky statistické analýzy těchto dat.

Vzhledem k tomu, že motiv je převzat z biblického mýtu, jsou jevy na obrázku zčásti ovlivněny případnou znalostí tohoto mýtu. Projevuje se to například na ukazateli „ke komu směřuje hlava hada – k Adamovi, k Evě“. Lidé mnohem častěji směřují hlavu hada k Evě. Nicméně tento vliv původního mýtu je možno odstranit vhodným kódováním.

Mnoho jevů na obrázku zůstává mimo jakoukoliv klinický význam. Tento fakt je vhodný pro žadatele, kteří se pokouší disimulovat. Jednou takovou prvoplánovou metodou disimulace, je nakreslení pěti objektů vedle sebe, bez dání těchto do souvislosti. Jedním z jevů, který však nemohou žadatelé disimulovat, je pořadí kreslení. V prostředí, které svádí k disimulaci, můžeme tedy očekávat nárůst prvních dvou kategorií na úkor třetí.

	Frequency	Percent
Kresba je výčet objektů	13	11,7
Kresba tvoří celek	80	72,1
Celek kresby je doplněn o další detaily	18	16,2
Total	111	100,0

10.1 Pořadí kreslení a pohlaví

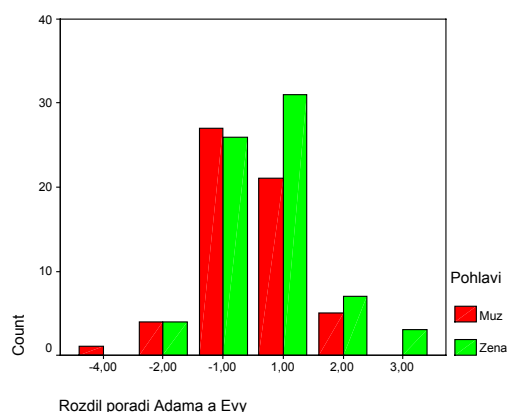
Pouhé předcházení v kresbě se nejeví jako klinicky zajímavé. Muži a ženy se v tomto ohledu statisticky neliší:

Rozdíl pořadí Adama a Evy	Pohlaví		Total
	Muž	Žena	
Adam první	24,8%	23,3%	48,1%
Eva první	20,2%	31,8%	51,9%
Total	45,0%	55,0%	100,0%

Mnohem zajímavější je pozorovat velikost tohoto rozdílu. Rozdíly mezi kategoriemi na pravém obrázku jsou statisticky signifikantní a tedy mohou označovat jistý klinický význam. Ze

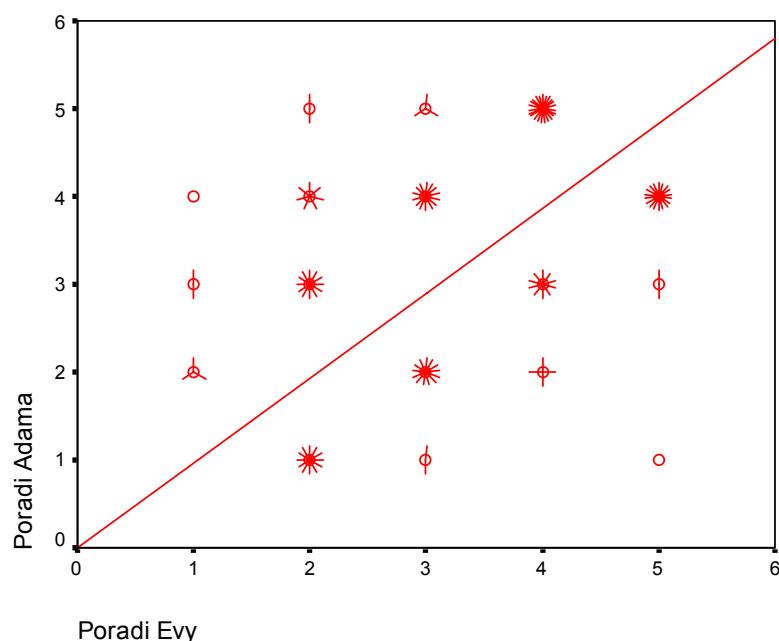
psychologického pohledu jsou tedy zajímaví ti lidé, kteří mezi Adamem a Evou nakreslí alespoň dva další objekty.

Rozdíl pořadí Adama a Evy	Pohlaví		Total
	Muž	Žena	
-4,00	1		1
-2,00	4	4	8
-1,00	27	26	53
1,00	21	31	52
2,00	5	7	12
3,00		3	3
Total	58	71	129

Obrázek 20 – Rozdíl mezi pohlavím a pořadím postav

Legenda: Záporné, resp. kladné hodnoty značí, že první byl(a) nakreslen Adam, resp. Eva. Pořadí kreslení není statisticky významné vzhledem k pohlaví. Pozornost klinické psychologie by se měla upřít na ty lidi, kteří mezi Adama a Evou nakreslí alespoň dva další objekty.

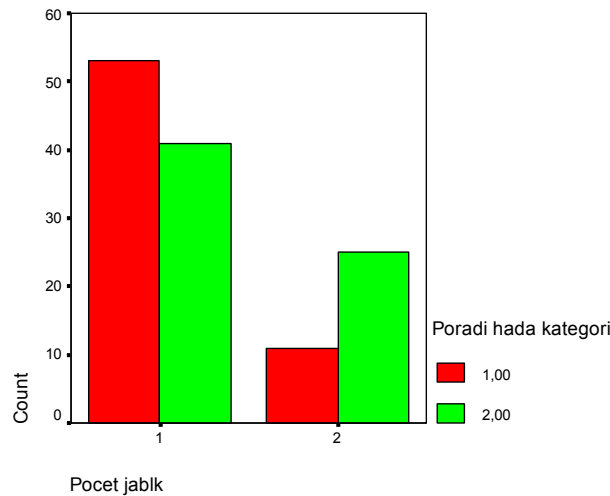
Obrázek 21 – Pořadí Adama a Evy

Legenda: Tzv. slunečnice vyznačují kolik lidí volilo tuto možnost. (Každá čárka či kolečko označuje jednoho člověka) Mezi pořadí Adama a Evy je statisticky významná korelace, lidé je tedy kreslí těsně po sobě. Dysfunkci vztahu mohou indikovat ty případy, kdy rozdíl v pořadí je větší než dvě.

Zajímavá je vysoká korelace, která se vyskytuje pouze u žen, kde pořadí Evy vysoce záporně koreluje s rozdílem pořadí mezi Adamem a Evou. Jinými slovy pokud žena nakreslí Evu jako první, pak zpravidla kreslí Adama jako jednoho z posledních. Upřednostňování Evy u žen tedy nasvědčuje konfliktní nebo soupeřivý vztah k druhému pohlaví.

10.2 Pořadí hada a počet jablek

Pořadí hada nemělo téměř žádné významné souvislosti s jinými otázkami. Jedinou otázkou, u které se potvrdila vysoká statistická významnost je počet jablek v kresbě, viz následující graf.

Obrázek 22 – Rozdíl mezi pořadím hada a počtem jablek

Legenda: Ti, kteří spontánně nakreslili více jablek (~2), kreslí i hada až později (2 ~ čtvrté a páté místo).

Tento vztah by potvrzoval klinický vhled, že jablka označují životní energii a had míru frustrace. Mnohem významnější ukazatel, než je pořadí hada, se ukázalo směřování hlavy hada, jak bude ukázáno později.

10.3 Pořadí stromu a pořadí Adama a Evy

Pořadí pěti objektů je význačné tím, že na prvním místě lidé kreslí strom. Klinicky zajímaví jsou tedy především ti lidé, kteří strom na kreslí na druhém až pátém místě.

	Mean	Median
Poradi stromu	1,47	1,00
Poradi jablka	3,25	3,00
Poradi Evy	3,26	3,00
Poradi Adama	3,36	4,00
Poradi hada	3,56	4,00

Z této skupiny pak vybočují ti, kteří kreslí strom na třetím místě (15 osob). To se děje zpravidla z důvodu, že tito upřednostňují Adama a Evu před ostatními objekty. (Jen tři z 15 je nakreslilo na posledních místech.) Je otázkou, zda tento jev by mohl znamenat závislost na vztahu.

10.4 Externí validita

Spearmanovy korelace mezi externími proměnnými pomáhá odhalit externí validitu testu či skrytý význam jeho jednotlivých ukazatelů.

	E	L	N	HS
Pořadí stromu	,052	-,047	-,247(*)	,186
Rozdíl Pořadí Adama a Evy	-,213(*)	-,001	-,093	-,020
Velikost kresby	,035	-,023	-,043	-,139
Pořadí Adama	-,064	,020	,186	-,084
Pořadí Evy	-,089	,071	,021	,072
Pořadí hada	,054	-,056	-,145	-,017
Pořadí jablka	,062	-,017	,171	-,114
Vzdálenost Adama a Evy	-,276(**)	-,099	,128	-,267(*)

* Correlation is significant at the .05 level (2-tailed).

** Correlation is significant at the .01 level (2-tailed).

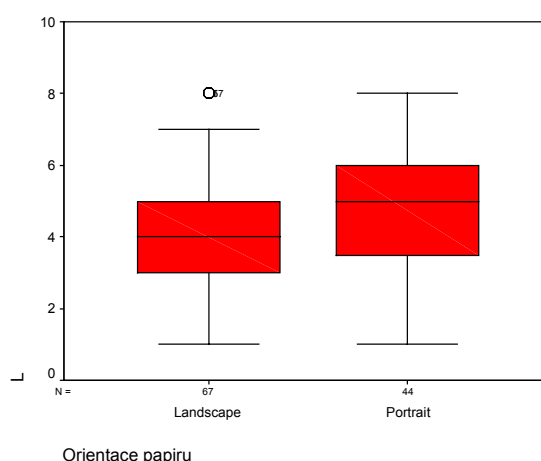
Všechny korelace jsou záporné, tedy například čím menší je extroverze (a vyšší introverze), tím větší vzdálenost kreslí dotazovaní mezi Adama a Evu (ať na obrázku, nebo v pořadí). Hrubé skóre dotazníku na manipulace (HS) ukazuje, že je rovněž citlivý na interpersonální vzdálenost, i když je inertní vůči extroverzi jako takové. Míru neuroticity nejlépe kopíruje pořadí v kreslení stromu. Lži skóre a ostatní pořadí jsou bez klinického významu, jak už jsme předpověděli v předchozích odstavcích.

10.5 Orientace papíru a lži skóre

Zajímavá souvislost se ukázala mezi orientací papíru – krajina (landscape), portrét a lžiskóre.

	E	L	N	HS
Mann-Whitney U	1416,500	1143,000	1243,000	409,000
Wilcoxon W	2406,500	3421,000	3388,000	760,000
Z	-,348	-2,029	-,583	-,673
Asymp. Sig. (2-tailed)	,728	,042	,560	,501

a Grouping Variable: Orientace papíru

Obrázek 23 – Vztah lži skóre a orientací papírů

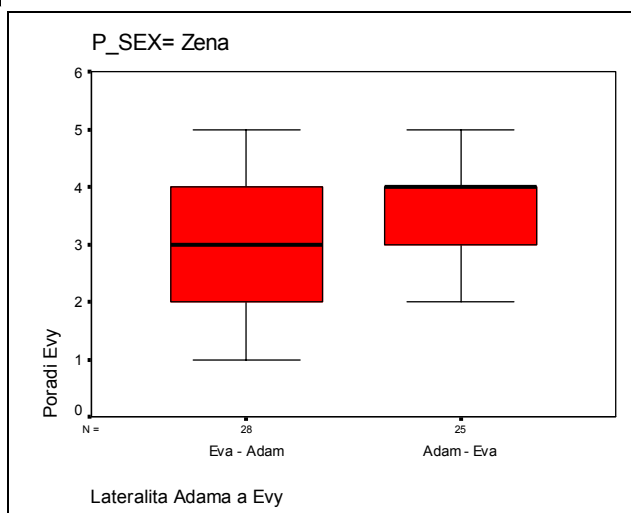
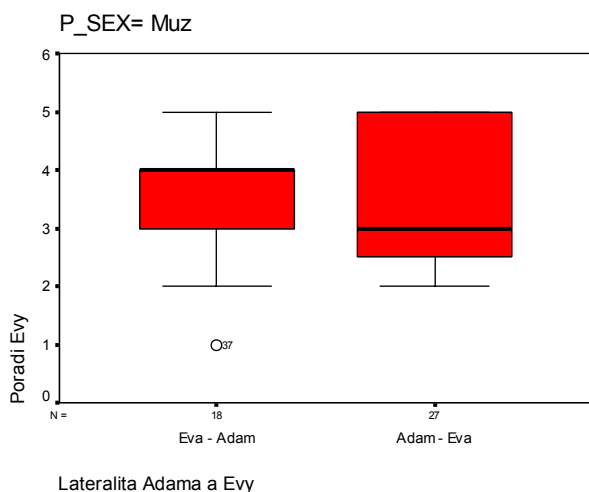
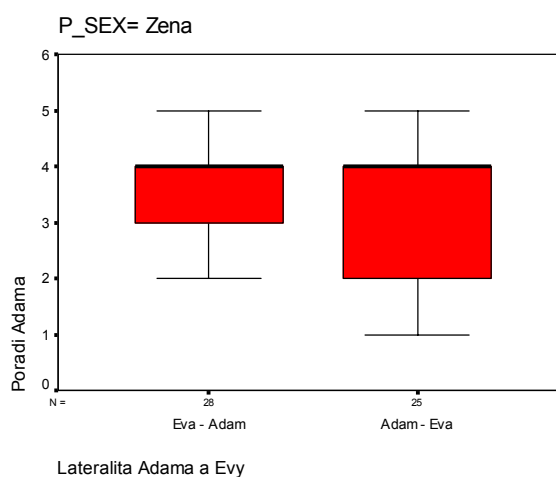
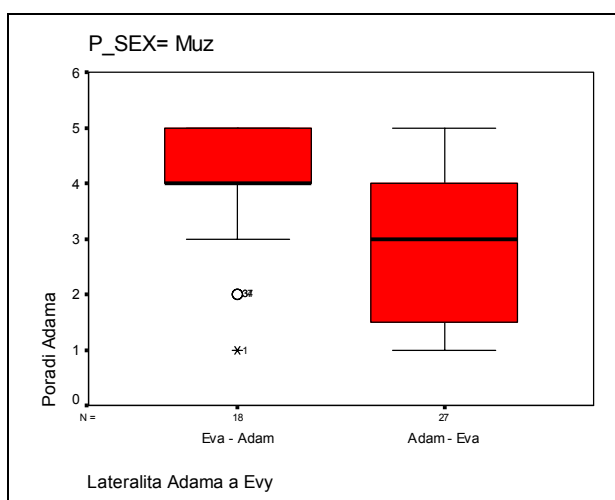
Legenda: Větší sklony k disimulaci signifikantně pravděpodobněji nalezneme u těch lidí, kteří kreslí obrázky do portrétu a ne do krajinky.

10.6 Vztah pohlaví respondenta a umístění Adama a Evy

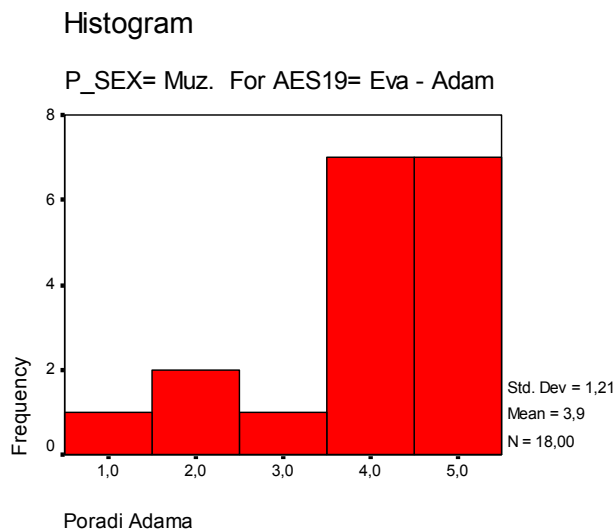
Pro účel této analýzy jsme rozdělili soubor do dvou analýz a provedli nezávislé testy pro každé pohlaví. Především u mužů se objevila silná souvislost mezi pořadím nakreslení Adama a jeho polohou vůči Evě. Pokud muži kreslili Adama jako prvního, pak jej kreslili vlevo. U žen se objevila zcela analogická tendence, ale výrazně slabší.

	Pořadí Adama	Pořadí Evy
Mann-Whitney U	299,500	258,500
Wilcoxon W	624,500	664,500
Z	-,930	-1,675
Asymp. Sig. (2-tailed)	,352	,094
a Not corrected for ties.		
b Grouping Variable: Lateralita Adama a Evy		
c Pohlaví = Žena		

	Pořadí Adama	Pořadí Evy
Mann-Whitney U	116,000	237,500
Wilcoxon W	494,000	615,500
Z	-3,020	-,131
Asymp. Sig. (2-tailed)	,003	,895
a Not corrected for ties.		
b Grouping Variable: Lateralita Adama a Evy		
c Pohlaví = Muž		

Z toho vyplývá, že obě pohlaví mají sklon situovat sebe do levé, zpravidla dominantní a řečové poloviny. poloviny a protějšek do pravé. Pokud se zvláště u mužů objevuje opačné situování postav, může to znamenat narušený vztah k sobě:

Tyto výsledky nás opravňují k přesvědčení, že postavy Adama a Evy fungují jako projektivní modely partnera a partnerky. Kdyby se uplatňoval alternativní model, například že Eva je symbol citovosti a Adam symbol racionálna, mělo by se očekávat, že jak muži, tak ženy budou lokalizovat Adama a Evu do stejných stran (Evu doleva, Adama doprava). To se však zjevně neděje.

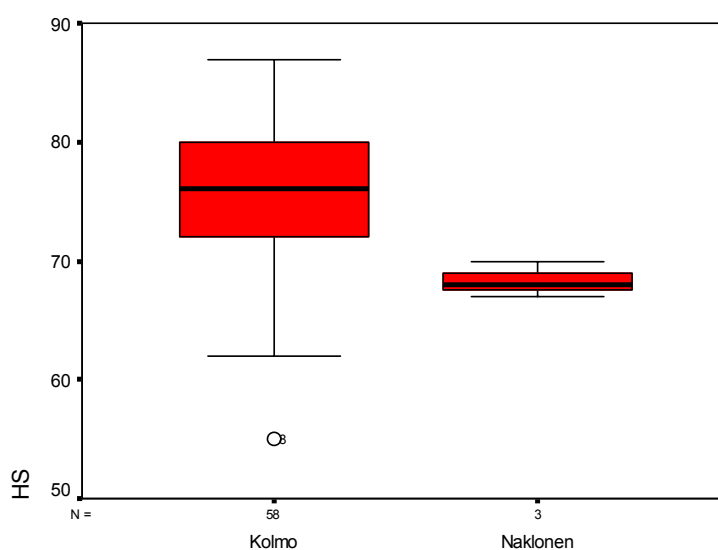
10.7 Naklonění stromu

Na některých kresbách nestál strom kolmo, ale byl nakloněn více než 30° do nějakou stranu. Tato podmínka byla poměrně tvrdá, proto byl malý počet lidí, kteří ji splňovali.

	Frequency	Percent
Kolmo	94	84,7
Nakloněn	17	15,3
Total	111	100,0

Z externí validity naklonění signifikantně souviselo pouze s manipulativním skóre:

HS	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means			Mean Difference
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	
Equal variances assumed	2,330	,132	2,034	59	,046	7,5115

Strom je kolmo nebo naklonen

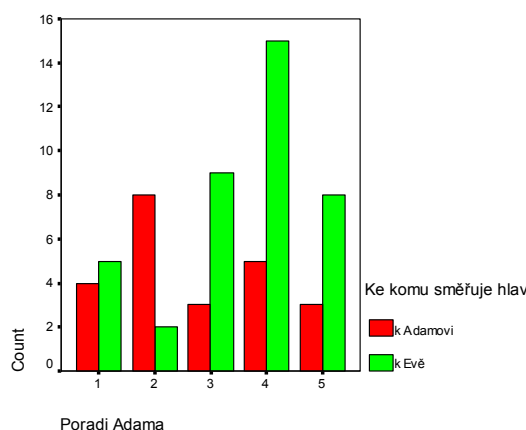
Můžeme tedy souhlasit s klinickým vhladem, že naklonění stromu je známkou negativní, naznačující zřejmě instrumentální vztah k lidem.

10.8 Směřování hlavy hada

Směřování hlavy hada by se intuitivně klinicky dalo chápat, jako směřování agrese – ať vědomé či nevědomé. Vliv původního biblického mýtu se zde projevil v tom, že dvakrát větší počet lidí kreslí hlavu hada směrem k Evě. Rozdíly mezi muži a ženami jsou však v tomto ohledu nevýznamné.

Pohlaví	Ke komu směřuje hlava Hada		Total
	k Adamovi	k Evě	
Muž	11	22	33
Žena	12	24	36
Total	23	46	69

Tuto domněnku o (potlačené) agresi se zdá test potvrzovat výsledky u pořadí Adama. Signifikantní test Chi kvadrát ukazuje, že pokud je Adam kreslen na posledním pořadí, je pak had mnohem spíše orientován směrem k Evě:

Mnohem zajímavější výsledky však přineslo překódování původní otázky tak, aby se eliminoval vliv mýtu.

	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means				
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference
E	Equal variances assumed	,441	,508	-1,351	108	,180	-1,1115
L	Equal variances assumed	1,532	,219	-2,258	108	,026	-,8005
N	Equal variances not assumed	5,530	,021	2,604	59,516	,012	1,9275
HS	Equal variances not assumed	4,618	,036	-2,710	47,121	,009	-3,9078

10.9 Závěr

U kresebných testů je těžké interpretovat obecný (nomotetický), natož individuální (idiografický) význam symbolů. Neshodnou se na něm ani psychologové, natož samy testované osoby. Například je těžké apriori říci, zda by se Adam a Eva měli interpretovat jako projektivní identifikace sama se sebou (muži že by se identifikovali s Adamem a ženy s Evou), nebo zda není lépe Adama a Evu chápat jako dva universální principy – například racionální versus citový ap. Takových možných výkladů je nepřehledné množství.

Výsledky analýzy se však spíše přiklání k prostému identifikačnímu modelu (Adam=projekce muže v páru, Eva= projekce ženy v páru) než ke sofistikovanějším abstraktním modelům. To zřejmě platí i pro symbol hada, který zřejmě nebude označovat ambivalentní symbol „těžké životní zkoušky, kterou když překonáme tak dosáhneme vyššího stupně dokonalosti“. Had zde mnohem prvoplánověji označuje prostou frustraci, veškeré zlo, či vše, co člověka ohrožuje.

Test ukázal, že řada jevů tohoto kresebného projektivního testu je interpretovatelná i s vysokými nároky na statistickou významnost (maximální hladina 0,05), která je u kresebných testů málokdy dosažitelná. Bohužel testovaný vzorek byl poměrně malý (111 lidí) a jednalo se převážně o žadatele o NRP, a tak i výsledky testů, z nichž se počítala externí validita, jsou zatíženy snahou o dissimulaci, jak bylo ukázáno v předchozích analýzách dotyčných testů. Hlubší ověření tohoto testu by mohla být zajímavá diplomová práce. Vzhledem ke kvalitě dat jsme se zde ani nepokoušeli o vytvoření jakýchkoli norem pro tento projektivní test.

11 Literatura

Literatura k této části disertační práce je připojena k literatuře v teoretické části.

11.1 Zkratky

NRP – náhradní rodinná péče

DD – dětský domov